Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2026 Petr Frýbl

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Sovětští vojenští poradci a představitelé v armádách zemí východního bloku

Petr Frýbl

Plzeň 2026

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Historie

Bakalářská práce

Sovětští vojenští poradci a představitelé v armádách zemí východního bloku

Petr Frýbl

Vedoucí práce:

PhDr. Matěj Bílý, Ph.D.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

Plzeň 2026

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce **PhDr. Matěji Bílému, Ph.D.** za odborné vedení, cenné rady, připomínky a podněty, které mi poskytoval při zpracovávání této práce. Děkuji za poskytnutí potřebných archiválií, věnovaný čas a trpělivost. Rád bych též poděkoval **Mgr. Lucii Večerníkové** a **Mgr. Janu Kutílkovi** z Archivu Kanceláře prezidenta republiky za umožnění odborné praxe a bádání ve fondu Kancelář prezidenta republiky/státní vyznamenání.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2026 ……

Obsah

1 Úvod 1

1.1 Vymezení a struktura práce 4

2 Současný stav historického bádání a analýza pramenů 7

2.1 Zahraniční prameny 8

2.2 Domácí prameny 14

3 Poradci a představitelé – vymezení 21

3.1 Poradci v armádě 24

3.2 Přerod poradců v představitele 33

3.3 Služební přidělení poradců a představitelů 39

4 Poradci a představitelé v evropských socialistických státech 45

4.1 Představitelé HV SOS v evropských socialistických státech 55

5 Poradci a představitelé v Československu 59

6 Role a význam poradců a představitelů 67

6.1 Význam poradců a představitelů pro spojenecké armády 74

7 Závěr 80

8 Seznam zkratek 83

9 Seznam použité literatury a pramenů 85

10 Resumé 90

11 Přílohy 91

„Naši zpolitizovanou armádu řídili Sověti, připomíná historik.“

1 Úvod

Motto v úvodu předkládané bakalářské práce je do jisté míry koncentrovaným výrazem popisujícím více než čtyřicetileté období historie československé armády ve druhé polovině dvacátého století. Jde zároveň o název článku, ve kterém se historik Prokop Tomek v rozhovoru s redaktorkou Eliškou Prchlíkovou vyjadřuje k problematice řízení naší armády ze strany politických a vojenských orgánů a institucí Sovětského svazu.[1] Je důležité uvést, že se přitom nejednalo o stejnou situaci jako v Polsku, kde v padesátých letech byl dokonce ministrem národní obrany Polské lidové republiky sovětský maršál,[2] a ještě v šedesátých letech náčelníkem generálního štábu Polské lidové armády sovětský generál,[3] oba ale původem polské národnosti. Šlo spíše o stav nepřímého řízení, ovládání, prosazování vlastních představ a kontrolu vývoje v armádě ze strany Moskvy. Pro zjednodušení lze použít termín „*kontrola*“, ale v jeho širším významu. Lze snad polemizovat s jednotlivými body historikova vyjádření, zejména zda míra autonomie Československa při rozhodování o obranných záležitostech byla opravdu nulová, a tedy přeneseně zda kontrola naší armády ze strany Sovětského svazu byla totální a zda byla stejná po celé období od roku 1948 až do konce roku 1989. Podstatné je však to, že tato kontrola armády v Československu reálně existovala, měla různé formy a používala i různé nástroje. Nezodpovězenými otázkami však zůstává rozsah, resp. míra kontroly a konkrétní projevy této kontroly. Jeden z mnoha nástrojů této kontroly, tj. institut sovětských vojenských poradců a později institut představitelů Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil (HV SOS) Varšavské smlouvy je analyzován v této bakalářské práci.

Ještě během druhé světové války a v létech poválečných se Sovětský svaz propojil se státy formujícího se východního bloku pomocí série bilaterálních smluv, které mu ve

---

[1] [TOMEK, Prokop] *„Naši zpolitizovanou armádu řídili Sověti, připomíná historik“*, [online] rozhovor na webu iDNES.cz, 21. 12. 2014, [citováno 2024-11-29]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/historik-o-lidove armade. A1 41217_134154_zpr_nato_inc.

[2] Maršál Sovětského svazu Konstantin Konstantinovič Rokossovskij (1896–1968) v Polsku se jménem Konstanty Rokossowski, v letech 1949–1956 ministr národní obrany Polské lidové republiky, 1952–1956 viceprezident Rady Ministrů, Maršálek Polska (1949).

[3] Genplk. Jurij Vjačeslavovič Bordzilovskij (1900–1983) v Polsku se jménem Jerzy Bordziłowski, v letech 1954–1965 náčelník generálního štábu Polské lidové armády, 1965–1968 hlavní inspektor bojové přípravy a zástupce ministra národní obrany Polské lidové republiky.

vztahu zajistily dominanci a následování jeho zahraniční politiky.[4] K formálnímu ekonomickému propojení států nově vzniklého sovětského bloku došlo vznikem Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) na její ustavující schůzi v Moskvě dne 5. ledna 1949. Klíčové pro reálné fungování RVHP a pro další hospodářský vývoj jednotlivých států byly až následující, tzv. sofijské dohody, které byly přijaty v srpnu téhož roku a které omezily zahraniční obchod se Západem.

V RVHP se upevňovala centralizace rozhodování o hospodářské politice členských zemí a jejich podřízení velmocenským zájmům Moskvy.[5] Souběžně probíhal i další proces, a to nastolení sovětské kontroly nad bezpečnostními sbory a armádami sovětského bloku v rámci tzv. „*sovětizace*“, tj. nastolení sovětského společensko-politického modelu socialistického státu s vedoucí úlohou komunistické (dělnické) strany ve společnosti. Převzetí sovětského pohledu na základní vojenskopolitické otázky, tj. možnost vypuknutí a příprava na válečný konflikt obou tehdejších mocenských bloků, důležitost vybudování silné armády a zbrojního průmyslu, mělo zásadní vliv na početní stavy, vývoj organizace a výzbroj ozbrojených sil,[6] především armády.

Stejná snaha a použití podobných nástrojů k získání kontroly nad národními armádami byla společná všem evropským státům sovětského bloku.[7] Tato snaha měla jen odlišné načasování se zřetelem na vnější a vnitřní podmínky jednotlivých zemí a vzhledem k těmto podmínkám se měnil i akcent na použití konkrétních nástrojů. Za klíčovou vnější podmínku lze považovat geostrategickou polohu státu, tedy zda leží na hranici střetu s potenciálním protivníkem (typicky byl tedy rozdílný pohled na strategickou pozici Československa proti například Rumunsku). Vnitřní podmínky ovlivňovala především skutečnost, zda na území státu po válce zůstala sovětská okupační

---

[4] KOTYK, Václav (ed.), *Dokumenty sovětské zahraniční politiky 1945–1961*, Praha 1962. V edici jsou zveřejněny některé z těchto smluv. Přehled smluv je pak uveden například v článku: BÍLEK, Jiří, *Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 54, 2005, 3, s. 22.

[5] ŠTEFÁNIKOVÁ, Antonia, *RVHP a Československo* [slovníkové heslo, online]. In: KOCIAN, Jiří, JIRÁSKOVÁ, Marie, KOUDELKA, František (ed.), Slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989, Praha 2006, s. 42.

[6] Do ozbrojených sil státu kromě armády dále patřily další ozbrojené sbory např.: Sbor národní bezpečnosti, Pohraniční stráž, Hradní stráž, Sbor nápravné výchovy, Civilní obrana a v pozdějších letech Vojska ministerstva vnitra, Sbor ozbrojené ochrany železnic a Sbor ozbrojené ochrany letišť.

[7] Do vznikajícího sovětského bloku jsou řazeny státy, které zhruba v rozmezí let 1945–1948 přešly pod vliv Sovětského svazu. Často jsou označovány jako „*lidové demokracie*“ a byly charakterizovány vládou komunistických a dělnických stran, omezenou demokracií a zaváděním plánovaného hospodářství. V bakalářské práci jsou jimi míněny evropské státy: Albánská lidová republika, Bulharská lidová republika, Československá republika, Federativní lidová republika Jugoslávie, Maďarská lidová republika, Německá demokratická republika (NDR), Polská lidová republika a Rumunská lidová republika. V práci je často používán zkrácený, jen jednoslovný název státu.

vojska (v poražených státech hitlerovské koalice, tj. v Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku a Německu), nebo zda byla později na území státu rozmístěna skupina sovětských vojsk (v Polsku a Československu). Dalšími vnitřními podmínkami byl počet obyvatel a ekonomická síla státu.

Formu kontroly spojeneckých armád ze strany Sovětského svazu můžeme rozdělit na přímou (úmyslnou) a nepřímou (podporující úmysl), přičemž každá forma používala různé nástroje. Přímou formou je míněno bezprostřední působení (činnost) vrcholných stranických, politických, státních a vojenských orgánů, institucí a jednotlivců, při němž byly sjednány, stanoveny a vymezeny základní vojenskopolitické limity výstavby a rozvoje spojeneckých armád. Typickým příkladem byla zasedání nejvyšších orgánů Varšavské smlouvy, tj. Politického poradního výboru (PPV) a později Výboru ministrů obrany (VMO) či Vojenské rady (VR).

Kromě vrcholných jednání samozřejmě probíhala jednání na nižších úrovních, již zaměřená na konkrétní vojenské, technické a ekonomické otázky. Šlo především o dvoustranná (případně vícestranná) pracovní jednání hlavních funkcionářů ministerstev národní obrany, generálních štábů, jejich správ a oddělení,[8] velmi často opět pod záštitou Varšavské smlouvy. Tato jednání byla nejdůležitějším nástrojem přímé kontroly spojeneckých armád.

Dalšími nástroji pak byla například dvoustranná spojenecká cvičení či společenské, kulturní a sportovní styky. Významným nástrojem bylo umožnění studia vybraným důstojníkům spojeneckých armád v sovětských vojenských akademiích, vysokých školách a učilištích. Po vzniku Varšavské smlouvy se nástrojem kontroly stala přímá podřízenost vyčleněných národních sil a prostředků Spojenému velení SOS.

Nelze zapomenout na aktivity sovětských vojenských přidělenců, případně dalších diplomatických pracovníků, a samozřejmě na působení velitelských struktur rozmístěných skupin sovětských vojsk. Specifický nástroj přímé formy kontroly, tj. instituty sovětských vojenských poradců/představitelů, případně dalších instruktorů a specialistů, byl již zmíněn a je hlavním tématem této bakalářské práce. Další, z velké části neprobádanou částí přímé kontroly, zůstává ovlivňování personálních otázek

[8] Například každoroční porady náčelníků zpravodajských správ generálních štábů. Dalším příkladem může být činnost 7. správy (speciální propagandy) Hlavní politické správy Sovětské armády a vojenského námořnictva, jejíž 2. oddělení bylo odpovědné za rozvoj spolupráce, spojení a styků s politickými složkami armád socialistických států. Důstojníci tohoto oddělení každoročně plánovali kontakty s příslušnými armádami, předem se dohodli na tématech výměn delegací a skupin politických pracovníků, počtu účastníků a délce zahraničních cest a také pobytu zahraničních delegací v SSSR.

spojené s klíčovým požadavkem na „*důvěryhodnost*“ v očích tehdejších vládnoucích sovětských činitelů.[9]

Za nástroje nepřímé formy kontroly lze označit například přebírání služebních předpisů, zavádění typové organizace a principů organizační výstavby vojsk, provádění bojové přípravy a výcviku podle doporučovaných modelů a pravidel, nákupy a pomoc při osvojení sovětské vojenské techniky a zbrojních technologií (především proudových letadel, raketových prostředků pozemního vojska a protiletadlových raketových kompletů). Forma a jednotlivé nástroje kontroly měly kromě svého primárního cíle, tj. zajištění plného podřízení spojeneckých armád, ještě další úkol. Pomáhaly a vedly ke spolupráci a součinnosti uvnitř vojenského paktu, dnes by se použil termín, že zajišťovaly jeho interoperabilitu.

1.1 Vymezení a struktura práce

Jak již bylo uvedeno, jedním z nejdůležitějších nástrojů kontroly spojeneckých armád byla přítomnost sovětských vojenských poradců a později představitelů HV[10] SOS ve vojenských ústředních orgánech, ve vojscích, na velitelstvích a ve štábech vojenských námořnictev a flotil, ve vojenských akademiích, učilištích a vysokých školách, v dalších organizačních složkách a v neposlední míře ve zbrojním průmyslu, v podnicích a ve vojenských výzkumných a zkušebních střediscích států sovětského bloku. V dalším textu této práce se společným pojmem „*poradci/představitelé*“ míní souhrnně sovětští vojenští poradci, anebo představitelé HV SOS působící v těchto státech v období od roku 1945 až po přelom let 1990/91. Kde je to účelné, je zvlášť použit termín poradce (poradci) a zvlášť představitel (představitelé).

Hlavní cílem bakalářské práce je analyzovat na základě dostupných pramenů samotný institut poradců/představitelů a jeho roli v armádách, tj. zejména v ústředních vojenských orgánech a ve vojscích. Mimo téma práce proto zůstalo působení poradců/představitelů ve zbrojním průmyslu a obecně mimo resort obrany.

---

[9] Dokladem je například odvolání armádního generála Ludvíka Svobody z funkce ministra národní obrany v roce 1950 právě s poukazem na nedůvěryhodnost pro tehdejší sovětské vedení.

[10] V dobových dokumentech i v české odborné literatuře lze nalézt oba způsoby psaní funkce „Hlavní / hlavní“ velitel. Autor volí způsob psaní „Hlavní“, který respektuje formu používanou v ruštině, tj. úředním jazyku Štábu SOS: „…Главнокомандующий Объединёнными вооружёнными силами государств – участников Варшавского договора“. Stejně je pro odlišení velkým písmenem na začátku označován Štáb SOS: „…Штаб Объединённых вооружённых сил государств – участников Варшавского договора“. Viz Informační sborník Štábu SOS. V pramenech lze nalézt i označení představitel Hlavního velení, případně spojeného / Spojeného velení. Správné označení je však představitel(é) Hlavního velitele SOS.

Po rekapitulaci stavu bádání a analýze pramenů v první kapitole se druhá kapitola zaměřuje na vymezení institutu poradců, vývoj funkce od poradce k představiteli, na vnitřní dělení útvarů poradců/představitelů, kvalifikaci a velitelské a štábní zkušenosti a typická služební místa (pozice, funkce) velitelů a náčelníků, u nichž poradci/představitelé působili. Třetí kapitola poskytuje stručný faktografický pohled na poradce/představitele v evropských socialistických státech. Následující kapitola se podrobněji věnuje jejich působení v Československu a závěrečná kapitola analyzuje jejich roli a význam.

Autor zcela záměrně vynechal rozsahem daleko větší poválečnou službu sovětských vojenských poradců v Mongolsku, Číně, Severní Koreji, Vietnamu, Laosu, Kambodži (Kampučii), Egyptě, Sýrii, Jižním Jemenu, Libyi, Alžíru, Iráku, na Kubě, v Angole, Mosambiku, Somálsku, Etiopii a v Afganistánu. K jejich působení existuje nepočetná odborná literatura. Činnost vojenských poradců a specialistů ve většině výše uvedených států je částečně popsána v monografii Alexandra Vasiljeviče Okorokova „*Sekretnyje vojny Sovetskogo Sojuza. Pervaja poľnaja enciklopedija*“ [Tajné války Sovětského svazu. První úplná encyklopedie].[11] Pohled z „*druhé strany*“ po kontinentech a jednotlivých státech lze nalézt například v odtajněné zprávě Ústřední zpravodajské služby (CIA) z května 1987 „*Soviet Foreign Military Assistance* [Sovětská zahraniční vojenská pomoc].[12]

Okorokova monografie je založena především na memoárech účastníků a sekundárních pramenech, a proto uvedené údaje o počtech poradců je třeba brát s určitou mírou nejistoty. Působení poradců v těchto státech bylo nezřídka doprovázeno dodávkami zbraní a dalšího vojenského materiálu buď přímo ze Sovětského svazu, nebo z dalších lidově-demokratických zemí, nejčastěji z NDR[13] a Československa.[14] Osobní vzpomínky na pobyt a práci vojenského poradce mimo Evropu, konkrétně v Jemenu

---

[11] OKOROKOV, Alexandr Vasiljevič, *Sekretnyje vojny Sovetskogo Sojuza. Pervaja polnaja enciklopedija*, Moskva 2008; FESKOV, Vitalij Ivanovič, KALAŠNIKOV, Konstantin Anatoljevič, GOLIKOV, Valerij Ivanovič, *Sovetskaja armija v gody „cholodnoj vojny“ (1945–1991)*, Tomsk 2004; HILL, Alexander, *Soviet Military Assistance and Advising, 1953–1991*. In: HILL, Alexander (ed.), The Routledge Handbook of Soviet and Russian Military Studies, London 2005, s. 244–259.

[12] *Soviet Foreign Military Assistance* [zpráva CIA, online], květen 1987, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000802746.pdf.

[13] Vojenskou pomocí a dodávkami zbraní z NDR do třetího světa se zabývá například monografie: KLIETZ, Wolfgang, *Waffenhändler in Uniform. Geheime Im- und Exporte der DDR*, Stuttgart 2024.

[14] Jednou z mnoha prací o vývozu zbraní z Československa po roce 1945 je například [zatím] pětidílná série: SMÍŠEK, Martin, *Czechoslovak Arms Exports to the Middle East, Vol. 1: Origins, Israel & Jordan 1948–1989; Vol. 2: Syria 1948–1989; Vol. 3: Egypt 1948–1989; Vol. 4: Iran, Iraq, Yemen Arab Republic and the People's Democratic Republic of Yemen 1948–1989; Vol. 5: Algeria, Libya and Morocco 1948–1989*, Warwick 2021–2026.

v letech 1967–1969 a v Mosambiku 1977–1980, publikoval ve své autobiografii „*Vojennyj sovetnik*“ [Vojenský poradce] genpor. Alexej Konstantinovič Čerevko.[15] Někteří poradci, kteří sloužili ve výše uvedených státech v Asii, Africe a na Kubě, byli před, případně po svém služebním přidělení též vojenskými poradci nebo představiteli HV SOS.[16] V přílohách jsou pravděpodobně prvně publikovány jmenné seznamy hlavních vojenských poradců a starších představitelů HV SOS v členských státech Varšavské smlouvy (Příloha 1, Příloha 2) a seznam vojenských atašé/přidělenců při velvyslanectví Sovětského svazu v Československu (Příloha 3).

[15] ČEREVKO, Alexej Konstantinovič, *Vojennyj sovetnik*, Simferopol 2008.

[16] Například genplk. Alexandr Vasiljevič Petruševskij – hlavní vojenský poradce v Bulharsku, později v Číně; genplk. Alexej Alexejevič Děmentjev – starší skupiny sovětských vojenských specialistů na Kubě, v sedmdesátých letech představitel HV SOS v Rumunsku.

2 Současný stav historického bádání a analýza pramenů

Poradců/představitelů působilo ve spojeneckých armádách a vojenských ústředních orgánech během více než čtyř desetiletí podle kvalifikovaného odhadu několik tisíc, snad až desítek tisíc. Jejich přesný počet dle jednotlivých států a let a jmenné seznamy ukrývají nedostupné ruské vojenské archivy. V pramenech se občas objeví jména poradců/představitelů, kteří měli generálskou či admirálskou hodnost, velmi zřídka jsou uvedena jména, místa a léta působení důstojníků v hodnostech plukovníků a nižších. Právě těch bylo především v první polovině padesátých let nejvíce. Bylo to tím, že byli přiděleni k divizím a plukům či útvarům a jednotkám jim na úroveň postaveným. Generálové pak působili především ve vojenských ústředních orgánech a při velitelství vyšších jednotek.

Do služebního a nezřídka i osobního styku s nimi přišly další tisíce vojáků ze spojeneckých armád. Hlášení a zprávy poradců/představitelů o bojové připravenosti, organizaci vojsk, stavu výzbroje a jejího osvojení byly v Generálním štábu ozbrojených sil Sovětského svazu (GŠ OS SSSR) a ve Štábu SOS pečlivě vyhodnocovány. Na jejich základě byla zpět do spojeneckých armád předávána „*doporučení*“, která byla vnímána jako závazné pokyny pro změny v početních stavech ozbrojených sil, organizaci a dislokaci vojsk a pořízení nové vojenské techniky. Vojenský historik Jiří Bílek toto období nazval obdobím „*rekomendací*“.[17] Zavádění změn mělo samozřejmě dopad na život obyvatel a na ekonomiku jednotlivých států.

Je proto překvapivé, že vojenskou stránkou sovětizace států sovětského bloku, zejména pak instituty poradců/představitelů se nezabýval a nezabývá větší počet historiků, na rozdíl například od badatelů, kteří se věnují problematice sovětských poradců v bezpečnosti a jejich podílu na politických procesech ve státech sovětského bloku koncem čtyřicátých a v první polovině padesátých let.[18] Jako by téma poradců/představitelů ve spojeneckých armádách stálo na pokraji zájmu badatelů. Tomu odpovídá i relativně malý počet titulů literatury a odborných studií a článků. Lépe jsou zmapována padesátá léta, kdy se institut poradců začal do spojeneckých armád teprve zavádět. Naprosto minimální jsou prameny k činnosti představitelů v šedesátých až osmdesátých letech. Zcela absentuje monografie, která by téma popsala komplexně a do

[17] BÍLEK, Jiří, *Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 54, 2005, 3, s. 26.

[18] Například: PETROV, Nikita Vasiljevič, *Po scenariju Stalina. Rol organov NKVD-MGB SSSR v sovetizaciji stran Centralnoj i Vostočnoj Jevropy. 1945–1953*. Moskva 2011.

dostatečné hloubky. Je to možná tím, že téma zrovna nerezonuje v širším zájmu veřejnosti, a to včetně mnoha příznivců vojenské historie. Pravděpodobně důležitější příčinou nezájmu badatelů a klíčovým problémem při výzkumu je skutečnost, že primární prameny byly a jsou víceméně stále nedostupné. Jde převážně o vojenské dokumenty zpravidla s nějakým stupněm utajení (většinou „*Tajné*“, „*Přísně tajné*“[19]), které často nebylo ještě zrušeno, a dokumenty nebyly zpřístupněny badatelům.

Specifickým zdrojem informací zůstávají různé portály a internetové stránky, které vytvářejí nadšenci pro vojenskou historii. Nezřídka se jedná o bývalé vojáky z povolání (nejčastěji o důstojníky), kteří při tvorbě textů publikovaných na těchto stránkách využívají osobních zkušeností a znalostí získaných během jejich služby. Často mají k dispozici ve svých osobních archivech i některé nezveřejněné dokumenty, a mohou z nich poskytnout relevantní údaje. Získat z těchto stránek (převážně zahraničních) dílčí informace je však obtížné a zdlouhavé. Komplexní zmapování tématu tak lze přirovnat k vytváření rozsáhlé mozaiky, kdy jen tušíme, jak by měl výsledek vypadat, ale nevíme, kolik drobných dílků budeme ještě potřebovat k jejímu dokončení.

2.1 Zahraniční prameny

S ohledem na to, že jde primárně o sovětské poradce a představitele, je pro efektivní bádání klíčová možnost, resp. nemožnost přístupu do ruských archivů a využití jejich komplexní pramenné základny (zejména kádrové rozkazy o služebním přidělení, hlášení a zprávy poradců/představitelů, případně seznamy osob podle jednotlivých států). Možnost přístupu do ruských vojenských archivů je vzhledem ke stupňům utajení omezena i pro zdejší badatele. Přesto již některé práce založené na využití pramenů z ruských archivů na téma poradců/představitelů byly v Rusku publikovány. Především je nutno zmínit přehledovou studii „*Институт советских советников в Восточной Европе, 1945–1953 гг.*“ [Institut sovětských poradců ve Východní Evropě v letech 1945–1953],[20] autorek Albiny Fjodorovny Noskové a Galiny Pavlovny Muraško, kde část je věnována vojenským poradcům. Obě autorky z Ústavu slavistiky Ruské akademie věd

[19] Podle tehdejších stupňů utajení v Československé lidové armádě (ČSLA): Výhradně pro služební potřebu, Tajné (T), Přísně tajné (PT). Poslední stupeň mohl mít ještě další příznak „M“ – mobilizační, „ZD“ – zvláštní důležitosti. Stupeň utajení byl kromě vlastního označení na dokumentu patrný i z čísla jednacího – tajné dokumenty začínaly jednou nulou, přísně tajné dvěma nulami.

[20] NOSKOVA, Albina Fjodorovna, MURAŠKO, Galina Pavlovna, *Institut sovetskich sovetnikov v vostočnoj Jevrope, 1945–1953*. In: Russian History/Histoire Russe 29, Summer-Fall-Winter 2002/Été-Automne-Hiver 2002, 2, s. 151–174.

byly též členky kolektivu tvůrců pramenné edice „*Советский фактор в Восточной Европе: 1944–1953 гг.: Документы.*“ [Sovětský faktor ve Východní Evropě v letech 1944–1953: Dokumenty.], která zpřístupnila některé relevantní dokumenty z ruských archivů.[21]

Detailnímu popisu působení poradců/představitelů v Rumunsku v delším období se věnuje Nikolaj Sajčuk[22] v článku „*Кладбище военных карьер*“ [Pohřebiště vojenských kariér].[23] Jde o jeden ze série článků tohoto autora věnovaných sovětsko-rumunským vojenským stykům. Dalšími ruskými prameny jsou memoáry sovětských generálů, kteří působili v rámci velitelských struktur SOS. Své vzpomínky publikoval například HV vojsk Západního strategického směru generál armády Stanislav Ivanovič Postnikov,[24] náčelník Štábu SOS generál armády Anatolij Ivanovič Gribkov[25] i zástupce náčelníka Štábu SOS genpor. Jevgenij Ivanovič Malaško.[26] Zajímavým zdrojem jsou vzpomínky Vladimíra Andrejeva na svého otce genplk. Andreje Matvějeviče Andrejeva a vylíčení jeho krátké působení ve funkci staršího představitele HV SOS během roztržky Albánie se Sovětským svazem.[27] Pro analýzu životopisných profilů sovětských generálů, kteří během druhé světové války veleli minimálně divizím, lze použít několikadílný biografický slovník „*Великая Отечественная*“ [Velká vlastenecká].[28]

Zcela zásadní pro práci pak byla excerpce údajů z internetových stránek ruské Wikipedie věnovaných sovětské generalitě[29] a admiralitě.[30] Ve většině případů údaje

---

[21] VOLOKITINA, Taťána Viktorovna (ed.), *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: 1944–1953 gg. Dokumenty. T. 2: 1949–1953 gg.*, Moskva 2002. Jedná se o archiválie uložené v Archivu prezidenta Ruské federace (APRF), Státním archivu Ruské federace (GARF), Ruském státním archivu sociálně politické historie (RGASPI) a Archivu zahraniční politiky Ruské federace (AVPRF). V edici nebyly publikovány dokumenty z ruských vojenských archivů.

[22] Odkazy na články Nikolaje Sajčuka se vyskytují v mnoha pramenech. Pravděpodobně se jedná o „*nezávislého badatele*“ (independent researcher), který pravděpodobně sloužil v Sovětské armádě. Autorovi se nepodařilo zjistit o jeho osobě více informací.

[23] SAJČUK, Nikolaj, *Kladbišče vojennych karier* [Warspot.ru, online], 2021, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://warspot.ru/19786-kladbische-voennyh-karier.

[24] POSTNIKOV, Stanislav Ivanovič, *V dalekich garnizonach*, Moskva 2004.

[25] GRIBKOV, Anatolij Ivanovič, *Sudba Varšavskogo Dogovora: Vospominanija, dokumenty, fakty*, Moskva 1998.

[26] MALAŠENKO, Jevgenij Ivanovič, *Zakalennyj vojnoj. Ot Kareľskogo perešejka do Bližněgo Vostoka*, Moskva 2016.

[27] ANDREJEV, Vladimir Andrejevič, *Vladimir Andrejev o svojom otce general-polkovnike A. M. Andrejeve* [web veteránů Vojenského institutu cizích jazyků, online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://vkimo.com/владимир-андреев-о-своём-отце-генерал/.

[28] [kol.], *Великая Отечественная: Командармы. Военный биографический словарь.*, Moskva 2005; [kol.], *Великая Отечественная: Комкоры. Военный биографический словарь. В 2-х томах.*, Moskva 2006; [kol.], *Великая Отечественная: Комдивы. Военный биографический словарь. В 5-х томах.*, Moskva 2011–2015.

[29] *Generaly SSSR*. In: Wikipedie (ru) [online], [citováno 2025-10-08]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Генералы_СССР.

[30] *Admiraly SSSR*. In: Wikipedie (ru) [online], [citováno 2025-10-08]. Dostupné z:

v životopisných profilech generálů a admirálů o jejich službě v zahraničí ve funkcích poradců/představitelů jsou jedinečné a často nejsou obsaženy v jiných dostupných pramenech. Téměř vždy jsou uvedeny odkazy na originální prameny, ze kterých tvůrci profilů vycházeli.[31] Samozřejmostí je nutná značná obezřetnost při exploataci těchto údajů, autor sám provedl pro potřeby práce několik korekcí na základě jiných, věrohodnějších pramenů. Jako celek je však tento zdroj zatím nenahraditelný. Přes úctyhodný rozsah je databáze jmen průběžně doplňována a aktuálně [stav k 16. lednu 2026] obsahuje 5 239 životopisných profilů generálů[32] a 554 admirálů. Vzhledem k uvažovanému rozsahu práce a množství dalších životopisných profilů autor již dále nezpracoval internetové stránky s profily sovětských důstojníků v hodnosti plukovníků.[33]

Existují však i další ruské internetové stránky s životopisnými profily, které obsahují další jména poradců/představitelů se záznamem jejich služby. Nejčastěji jde o stránky věnované například jednotlivým druhům vojsk a služeb,[34] stránky vojenských škol a učilišť s životopisnými profily významných absolventů, stránky veteránských organizací,[35] územních orgánů vyzdvihující místní rodáky apod.[36] I pro tyto stránky platí výše uvedené omezení ohledně důvěryhodnosti. Nejsou kompletní, mohou obsahovat chybné údaje a jejich obsah je závislý na pramenech, které měl tvůrce stránek k dispozici. Pro stránky územních orgánů a veteránských organizací je pak typické, že často přebírají údaje z Wikipedie. Naopak pro úzce specializované stránky jednotlivých druhů vojsk a služeb platí, že obsahují jedinečné a konkrétní údaje podložené pramennou základnou a osobní znalostí problematiky ze strany tvůrců stránek. Začasté jsou tvůrci vysloužilí vojáci, kteří v těchto útvarech sloužili. Proto mají jejich údaje větší věrohodnost a lze je dobře použít.

---

https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Адмиралы_СССР.

[31] Nejčastěji jde o slovníky (encyklopedie) zpravidla pro badatele v ČR obtížně dostupné, např. KALAŠNIKOV, Konstantin Anatoljevič, DODONOV, Igor Jurjevič, *Высший командный состав Вооружённых сил СССР в послевоенный период. Справочные материалы (1945–1975 гг.)*, Ust'-Kamenogorsk 2013–2019. [5 dílů, uvádí se náklad pouze 100 (!) výtisků].

[32] Z toho 112 generálů armády, 541 genplk., 1 490 genpor., 3 096 genmjr., kteří sloužili v ozbrojených silách SSSR, tedy kromě Sovětské armády též v orgánech státní bezpečnosti, v pohraničních vojscích, ve vnitřních vojscích a v milici (v SSSR veřejná bezpečnost, policie).

[33] Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Категория:Полковники_(СССР)&from=0.

[34] Například pro tanková vojska: http://tankfront.ru/index.html; pro zpravodajské útvary a rozvědku: https://shieldandsword.mozohin.ru/mi/gru4992/sovetnik.htm; seznam generálů a admirálů: https://elita-army.ru/; https://руни.рф/Заглавная_страница, https://pamyat-naroda.ru/.

[35] Stránka veteránů 8. samostatné armády Protivzdušné obrany (PVO), v jejímž rámci byla zřízena pomocná velitelská stanoviště Jednotného systému PVO členských států Varšavské smlouvy: 8oapvo.net/история-войск-пво/161-из-истории-вспомогательных-кп-пво-стран-варшавского-договора; letectva Severní skupiny vojsk: https://www.sgvavia.ru/.

[36] Ivanovská oblast v Ruské federaci (Список военачальников (генералов, адмиралов, маршалов), чьи биографии связаны с Ивановской областью): http://www.ivanovo1945.ru/gen.html.

Další možností jak získat relevantní prameny jsou archivy bývalých evropských států sovětského bloku, které však obsahují jen archiválie, často nezpracované a nedigitalizované, týkající se výhradně působení poradců/představitelů v příslušné zemi. Získat tak komplexní pohled na poradce a představitele v rámci celého sovětského bloku (bez využití ruských pramenů) by znamenalo nějakým způsobem shromáždit a analyzovat všechny relevantní dokumenty uložené v těchto archivech, což je naprosto nereálné. Pro běžného badatele z jiného státu je pak velice obtížné (i finančně a časově) se k těmto archiváliím dostat a čerpat z nich.

Tento nedostatek částečně odstranil projekt „*Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (PHP)“, který byl od roku 1999 řešen na ETH Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research (CSS) společně s National Security Archive and the Cold War International History Project ve Washingtonu, DC, and The Institute of Military History, ve Vídni. Na webové stránce projektu[37] je k dispozici značné množství odtajněných dokumentů, studií a článků k problematice mezinárodních vztahů v období studené války, válečného plánování, vojensko-politických organizací (Varšavská smlouva, NATO[38]). Ovšem pro tuto práci bylo využitelné jen naprosté minimum pramenů.

Nejcitovanějším titulem z tohoto projektu je pramenná edice[39] editorů Vojtěcha Mastného a Malcolma Byrna „*A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact, 1955–1991.*“ [Hrad z lepenky? Historie Varšavské smlouvy zevnitř, 1955–1961.]. Jde o výběr 155 dokumentů z různých archivů a přeložených do angličtiny, které mapují vývoj Varšavské smlouvy. Některé dokumenty jsou publikovány jen ve formě výtahu. Protože se jedná především o soubor vojensko-politických dokumentů, naskýtá se otázka, s jakým cílem byl výběr proveden a zda byly dostupné k publikování i jiné dokumenty, především vojenské povahy. Cenným zdrojem v rámci projektu pro práci byla sada rozhovorů s československými a polskými generály. Navazujícím projektem / webovou stránkou renomovaných bulharských historiků je „*Decommunization*“,[40] kde v části věnované bulharské armádě je uveden částečný přehled hlavních poradců a starších představitelů společně s poradci/představiteli pro některé druhy vojsk (raketové vojsko

[37] „*Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*“ byl přejmenován na „*The Parallel History Project on Cooperative Security*“. Webová stránka: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/index.html.
[38] Severoatlantický pakt (North Atlantic Treaty Organization).
[39] MASTNY, Vojtech, BYRN, Malcolm (ed.), *A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact*, *1955–1991*, Budapest, New York 2005.
[40] […], *Varšavski dogovor* [online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.decommunization.org/Communism/Bulgaria/Warsawpact.htm.

a dělostřelectvo, letectvo, protivzdušná obrana). Ovšem některé údaje je nutno ještě verifikovat.

Svým způsobem jsou zajímavé americké zdroje. Ústřední zpravodajská služba v rámci programu „*The Historical Review Program*“ odtajnila a zveřejnila tisíce dokumentů, které se mimo jiné vztahují k období studené války, sovětizace spojeneckých armád a fungování Varšavské smlouvy.[41] Řada z nich byla využita v této práci, jejich konkrétní použití je uvedeno v dalším textu. Jsou to dokumenty vycházející ze zpravodajských pramenů, téměř vždy nejsou publikovány v plném znění, některé části jsou zamazány. Stejně jako u jiných pramenů je nutná při jejich využívání značná obezřetnost. Mohly být založeny na zpravodajských, tedy neoficiálních a nepotvrzených informacích. Údaje o počtech poradců, případně jejich jménech a služebním přidělení v nich zveřejněné jsou často jen odhadem, a tedy nepřesné, jak bude doloženo dále v textu.

Pramenů, vyjma archiválií, z jednotlivých členských států Varšavské smlouvy, které se týkají institutů poradců/představitelů a jsou dostupné badatelům, je velmi málo. Publikované články se většinově věnují období zhruba od konce čtyřicátých až do konce let padesátých. Zahrnují proces sovětizace spojeneckých armád i následnou „*destalinizaci*“ jak armád, tak celé společnosti. Minimum pramenů zmiňuje konkrétní osoby představitelů a jejich činnost ve východoevropských socialistických státech v období začátku let šedesátých až po konec let osmdesátých. Různý rozsah použitelných pramenů pro jednotlivé státy má za následek i rozsahem a obsahem nevyrovnaný text, který je v práci věnován jednotlivým státům. Autor je si toho vědom.

Na základě provedené analýzy pramenů lze konstatovat, že nejdále ve zpracování své poválečné vojenské historie jsou v Polsku, kde byla mimo jiné publikována inspirující studie Edwarda Jana Nalepy „*Doradcy wojskowi ZSRR w Powojennym Wojsku Polskim (1946–1959)*“ [Vojenští poradci SSSR v poválečné polské armádě (1946–1959)].[42] Polští historici se obecně Varšavské smlouvě, jejím operačním plánům i zahraničněpolitickým aspektům věnují pravděpodobně nejvíce z celého bývalého sovětského bloku. Je to jistě tím, že provázanost polské armády se sovětskou byla v poválečném období, až do vzniku Národní lidové armády (NLA) NDR v roce 1956, nejužší v celém bloku. Službou sovětských generálů a důstojníků v polské armádě včetně ve funkcích poradců se zabývá

[41] Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/.
[42] NALEPA, Edward Jan, *Doradcy wojskowi ZSRR w Powojennym Wojsku Polskim (1946–1959)*. In: Dzieje Najnowsze. Kwartalnik poświęcony historii XX wieku 26, 1994, 1, s. 127–143.

E. J. Nalepa i ve své monografii „*Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*“ [Důstojníci sovětské armády v polské armádě 1943–1968].[43] Dalšími polskými autory, které je třeba zmínit, jsou Jerzy Kajetanowicz,[44] Jerzy Bedzmirowski,[45] Ryszard Kaluzny[46] a Jaroslaw Palka.[47] V uvedených pramenech se však problematice působení poradců konkrétně nevěnují.

Z maďarských autorů byl přínosný článek Magdolny Baráth „*Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértok Magyarországon*“ [Bratrská pomoc. Sovětští poradci a experti v Maďarsku],[48] z dalších autorů věnujících se období studené války je třeba zmínit Csabu Békése, Zoltána Harangi-Tótha a jeho článek „*The Hungarian People’s Army during the Cold War*“ [Maďarská lidová armáda během Studené války], ve kterém se zabývá operačním plánováním a úkoly maďarské armády v rámci Varšavské smlouvy.[49] Pro bulharské reálie byla důležitá monografie Kalina Rančeva „*Strategičesko rukovodstvo na bulgarskata narodna armija (1955–1991)*“ [Strategické vedení Bulharské lidové armády (1955–1991)].[50] Dalším významným bulharským autorem je vojenský historik Jordan Baev.[51] Z německé provenience je třeba zmínit autory Fritze Minowa,[52] Rüdigera Wenzkeho a Siegfrieda Lautsche[53] s tématy historie NLA a jejího operačního plánování v rámci SOS Varšavské smlouvy. Pro práci byla využita přehledová studie Petera Joachima Lappa „*Die Nationale Volksarmee 1956–1990*“ [Národní lidová armáda 1956–1990].[54] Z rumunských autorů nutno zmínit Dennise

---

[43] NALEPA, Edward Jan, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Warszawa 1995.
[44] KAJETANOWICZ, Jerzy, Siły Zbrojne PRL w strukturách wojskowych Układu Warszawskiego. In: Przegląd Historyczno-Wojskowy XXIII, 2022, 4, s. 163–189.
[45] BEDZMIROWSKI, Jerzy, *Dzialania Polski na rzecz modyfikacji dowodzenia silami zbrojnymi panstw stron Ukladu Warszawskiego*. In: Przeglad Geopolityczny, 40, 2022, s. 134–156.
[46] KALUZNY, Ryszard, *Uklad Warszawski 1955–1991*. In: Zeszyty naukove WSOWL (Scientific Journal of the Military University of Land Forces), 2008, 147 (1), s. 190–198.
[47] PALKA, Jaroslaw, *Polskie wojska operacyjne w Układzie Warszawskim*, Warszawa 2022.
[48] BARÁTH, Magdolna, *„Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértok Magyarországon* [„Bratrská pomoc“. Sovětští poradci a experti v Maďarsku]. In: Történelmi Szemle 52, 2010, 3, s. 357–387.
[49] HARANGI-TÓTH, Zoltán, *The Hungarian People’s Army during the Cold War*. In: Przegląd Historyczno-Wojskowy XXIII, 2022, 4, s. 190–215.
[50] RANČEV, Kalin, *Strategičesko rukovodstvo na bulgarskata narodna armija (1955–1991)*, Sofija 2024.
[51] BAEV, Jordan, *Vývoj organizační struktury a procesu rozhodování Varšavské smlouvy v letech 1955–1969*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 52, 2003, 3-4, s. 676–686.
[52] MINOW, Fritz, *Die NVA und Volksmarine in den Vereinten Streitkräften. Streitkräften Geheimnisse der Warschauer Vertragsorganisation*, Friedland 2011.
[53] WENZKE, Rüdiger (ed.), *Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes*, Potsdam 2010.
[54] LAPP, Peter Joachim, *Die Nationale Volksarmee 1956–1990* [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://enquete-online.de/pdf?pdf=wp12b2_3_336-408.

Deletanta,[55] pro albánské reálie pak disertační práci Juliany Krisafi.[56] Časově krátké působení poradců v Jugoslávii je zmíněno v disertační práci Marka B. Miletiče „*Politika odbrane Jugoslavije (1945–1958): Ideje i praksa*“ [Obranná politika Jugoslávie (1945–1958): Myšlenky a praxe].[57]

Přínosem pro další výzkum by jistě bylo shromáždit a analyzovat memoáry (pokud byly vůbec publikovány) generálů a důstojníků z jednotlivých spojeneckých armád, kteří sloužili na služebních místech, k nimž byli poradci nebo představitelé přiděleni.[58] Pomohlo by to lépe odpovědět na otázku jejich role a významu pro jednotlivé armády. Avšak již prvním, náročným úkolem by bylo vůbec identifikovat skupinu příslušných generálů a důstojníků s ohledem na relevantní služební místa. Vzhledem k tomu následné dohledání jejich případných memoárů a jejich analýza přesahuje možnosti bakalářské práce.

2.2 Domácí prameny

Ani česká či slovenská odborná literatura se poradcům/představitelům v Československu a speciálně v armádě zatím nevěnovala ve větší míře. Nejdůležitějším pramenem je studie Karla Kaplana „*Sovětští poradci v Československu 1949–1956*“,[59] která se zabývá působením sovětských poradců ve více sférách společenského života státu, včetně bezpečnosti, armády a zbrojního průmyslu. Působením poradců v armádě se zabývá čtvrtá kapitola v relativně omezeném rozsahu jednadvaceti stran. Časově je zachyceno období první poloviny padesátých let (1949–1956), tedy příchod poradců a jejich etablování v ústředních vojenských orgánech a ve vojscích. Zaznamenán je ještě příchod genplk. Alexandra Michajloviče Kuščeva do funkce hlavního poradce v roce 1957[60] a požadavek Moskvy na snížení počtu poradců v roce 1958. V přílohách Kaplanovy studie je uveden seznam 73 jmen poradců s jejich služebním přidělením k září 1951.

---

[55] DELETANT, Dennis, IONESCU, Mihail, *Romania and the Warsaw Pact: 1955–1989* [Cold War International History project, Working Paper No. 43, online], 2004, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/ACF368.pdf.

[56] KRISAFI, Juljana, *Marrëdhëniet e Shqipërisë me Bashkimin Sovjetik 1953–1961* [Vztahy Albánie se Sovětským svazem 1953–1961], [disertační práce, online], Tiranë 2016 [citováno 2025-11-05]. Dostupné z: https://uet.edu.al/wp-content/uploads/2021/11/Juliana_Krisafi.pdf.

[57] MILETIČ, Marko B., *Politika odbrane Jugoslavije (1945–1958): Ideje i praksa* [disertační práce, online], Beograd 2021[citováno 2025-11-05]. Dostupné z: https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/19105.

[58] LÖFFLER, Hans-Georg, *Soldat der NVA von Anfang bis Ende. Eine Autobiografie*, Berlin 2006.

[59] KAPLAN, Karel, *Sovětští poradci v Československu 1949–1956*, Praha 1993.

[60] Tamtéž, s. 80. Nástup do funkce je datován v roce 1956, což je vyloučeno, neboť dle několika údajů na ruské Wikipedii (životopisný profil, přehled velitelského sboru okruhu) byl genplk. Alexandr Michajlovič Kuščev v tu dobu ještě 1. zástupcem velitele Běloruského vojenského okruhu.

Činnost poradců v ostravsko-karvinském revíru v letech 1951 až 1957 mapuje kniha „*Sovětští poradci a ekonomický vývoj v ostravsko-karvinském revíru*“.[61] Jde o podrobnou studii založenou na archiváliích jak centrálních institucí (stranické orgány, ministerstva, státní úřad plánovací), tak na podnikových pramenech. Autoři představují některé poradce a uvádí některé příklady jejich rozporuplných a nereálných doporučení a návrhů. Zároveň v závěru studie poukazují na jeden důležitý fakt, a to na postupnou proměnu vztahu československé strany k poradcům. Od stavu, kdy byla doporučení a návrhy bezvýhradné akceptována, a to zhruba v období od příchodu v roce 1951 do poloviny roku 1953, přes stav, kdy byla kriticky zvažována, to je v období od druhé poloviny roku 1953 do konce roku 1955, až po jejich většinou odmítnutí v letech 1956 a 1957.[62] Tato proměna vztahu je velmi důležitá a její analogii lze nalézt ve stejných obdobích i ve vztazích k vojenským poradcům ve státech sovětského bloku. Je určitým projevem a potvrzením první a druhé vlny destalinizace probíhající v těchto státech.

V roce 2020 obhájil Michal Šír diplomovou práci s názvem „*Působení sovětských poradců v Československu*“.[63] Práce je především zaměřena na působení sovětských poradců v bezpečnosti. Druhá kapitola je věnována poradcům v armádě. V této kapitole M. Šír vycházel z výše uvedené studie K. Kaplana a nepřinesl žádná nová zjištění. Nejnovějším pramenem je kapitola v knize historika Jiřího Pernese, která je opět převážně založena na studii K. Kaplana.[64]

Výchozí primární pramennou základnou pro část práce zaměřenou na působení poradců/představitelů v Československu by měly být archiválie vojenského charakteru zpřístupněné v příslušných archivech. Jedná se především o Vojenský ústřední archiv (VÚA), resp. jeho součást Vojenský historický archiv (VHA). Dle komunikace s pracovníky VHA bylo zjištěno, že neexistuje žádný fond, který by byl explicitně zaměřen na instituty poradců/představitelů. Údaje o nich jsou obsaženy v roztříštěné podobě v tisících metrech archivních krabic / kartonů jednotlivých fondů a jejich součástí, které spravuje Oddělení novodobých fondů a sbírek (fondy a sbírky po roce 1945). Naskýtá se otázka, zda vůbec nějaké údaje v ucelenější podobě, například jmenné seznamy poradců/představitelů dle jednotlivých let, alespoň nějaký fond obsahuje.

---

[61] JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk, *Sovětští poradci a ekonomický vývoj v ostravsko-karvinském revíru*, Opava 1996.
[62] Tamtéž, s. 96.
[63] ŠÍR, Michal, *Působení sovětských poradců v Československu* [diplomová práce, online], Plzeň 2020 [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/40669/1/Diplomova prace%2C Michal Sir%2C Pusobeni sovetskych poradcu v Ceskoslovensku.pdf.
[64] PERNES, Jiří, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XVII., 1948–1956*, Praha 2022, s. 250–256.

Historik K. Kaplan zmiňuje jen dva seznamy poradců ze září a listopadu 1951.[65] Pro hledání potřebných údajů přichází do úvahy zejména následující fondy (případně jejich části): Kancelář Ministra národní obrany (MNO), Kolegium ministra (Vojenská rada ministra), fondy velitelství druhů vojsk, vyšších velitelství (okruhů, sborů, divizí) a dalších organizačních složek. Materiální náležitosti poradců/představitelů mohou být obsahem archiválií fondů příslušných správ a oddělení ministerstva národní obrany a hlavního týlu (finanční správa, ubytovací a stavební správa, automobilní služba, zdravotnická služba, atd.). Samozřejmě, že útržkové informace mohou být též v jiných fondech MNO (například fondy věnované kádrové správě, hlavní politické správě či výzbrojní správě).[66]

Zvláštní postavení má fond MNO/GŠ/OS, což je fond operační správy generálního štábu ministerstva národní obrany, který obsahuje archiválie spojené s účastí ČSLA ve Varšavské smlouvě. Tento fond byl již odtajněn a zpřístupněn badatelům. Pro svůj výzkum z něj čerpali mimo jiné Petr Luňák, Matěj Bílý a pravděpodobně i další. Aktuálně byl fondu komisí VÚA znovu přidělen stupeň utajení „*Výhradně pro služební potřebu*“ a je pro badatelskou obec opět znepřístupněn.

Vzhledem k tomu, že všechny významnější vojenské otázky, kam bezesporu příchod a působení poradců a představitelů náleží, byly rozhodovány stranickými orgány, lze očekávat, že údaje o nich budou v příslušných archivních fondech Komunistické strany Československa (KSČ) spravovaných Národním archivem, konkrétně ve fondech jejích vrcholných orgánů. Badatel však opět naráží na skutečnost, že ani v tomto archivu není žádný fond, nebo jeho součást, explicitně zaměřena na poradce/představitele.[67]

Dle vzpomínek armádního generála Miroslava Vacka[68] s příchodem každého představitele musel dát souhlas prezident republiky a generální[69] tajemník Ústředního

---

[65] KAPLAN, s. 75.

[66] Za stávajících pravidel, kdy badatel má možnost si objednat v VHA pouze dva kartóny archiválií na den, je fyzicky nemožné projít stovky kartonů. Zároveň musí být splněna podmínka, že archiválie byly již odtajněny a zpřístupněny badatelům. Nezanedbatelnou stránkou by byly i finanční náklady spojené s opakovanou dopravou především mimopražských badatelů do VÚA, pokud by měli procházet relevantní fondy. Přitom není vůbec jisté, zda se nějaké dokumenty s údaji vůbec dochovaly.

[67] Viz přehled fondů archiválií KSČ na stránce Národního archivního portálu: https://portal.nacr.cz/cro.

[68] Armádní generál Miroslav Vacek (1935–2022), 1976–1979 velitel 20. motostřelecké divize Karlovy Vary, 1979–1981 náčelník štábu – 1. zástupce velitele 1. armády (1. A) Příbram, 1981–1983 velitel 1. A, 1983–1985 náčelník štábu – 1. zástupce velitele Západního vojenského okruhu (ZVO) Tábor, 1985–1987 velitel ZVO (velitel ZVO by se válečně stal velitelem Československého frontu v rámci SOS – válečně nejvyšší možná velitelská funkce generála Československé lidové armády (ČSLA), 1987–1989 náčelník generálního štábu ČSLA, 1989–1990 ministr národní obrany ČSSR (resp. ministr obrany ČSFR).

[69] Do XIV. sjezdu KSČ v roce 1971 první tajemník.

výboru (ÚV) KSČ.[70] Pak by relevantní prameny byly uloženy ve fondech konkrétních osob, které funkci prvního/generálního tajemníka zastávali. Je však otázkou, zda tento souhlas vydával jako tajemník ÚV, v jehož odpovědnosti bylo oddělení státní administrativy (zajišťující politický dohled nad bezpečností, obranou a justicí), nebo zda souhlas musel předtím vydat vyšší kolektivní stranický orgán, jehož byl členem. Je i možné, že otázky poradců projednávaly jen kolektivní stranické orgány. Pak přichází do úvahy fondy Předsednictva (Politického byra) ÚV, Sekretariátu ÚV nebo Vojenské komise obrany ÚV KSČ. Odpověď je snad ukryta ve stovkách metrů archiválií a jde opět o příznačné „*hledání jehly v kupce sena*".

Do roku 1989 vyšlo několik edic, obsahující dokumenty k organizaci Varšavské smlouvy. Jde však o prameny poplatné tehdejší době. Zveřejněné dokumenty jsou výhradně zahraničněpolitické povahy (různé deklarace, komuniké ze zasedání orgánů Varšavské smlouvy, apod.) a vojenskými aspekty organizace se s ohledem na tehdejší princip utajování všech relevantních informací vůbec nezabývají. Poslední edice vyšla v roce 1985.[71] Jediným oficiálně zveřejněným dokumentem týkajícím se představitelů HV SOS je Vyhláška č. 20/1974 Sb., „*Vyhláška ministra zahraničních věcí o Úmluvě o právní způsobilosti, výsadách a imunitách Štábu a dalších orgánů velení Spojených ozbrojených sil členských států Varšavské smlouvy*".[72]

Zcela chybí memoáry vojenských funkcionářů, kteří spolupracovali přímo s poradci v padesátých letech. Autorovi se podařilo shromáždit z analyzovaných pramenů jen několik nepodstatných vzpomínek. Byly ale publikovány vzpomínky několika československých generálů a důstojníků, již pravidelně přicházeli do služebního styku s představiteli HV SOS. Jsou jedni z mála, kteří se vyjadřují k jejich významu, činnosti a přínosu. Některé vzpomínky jsou i kritické povahy. Nejedná se však o delší souvislé texty a svoji roli v publikovaných pamětech pravděpodobně sehrála i jistá autocenzura ohledně donedávna utajovaných skutečností. Přesto byly některé z pamětí pro práci přínosné. Zejména to jsou vzpomínky v několika knihách výše jmenovaného armádního generála M. Vacka.[73] Paměti též vydal Vackův nástupce ve funkci velitele ZVO genpor.

---

[70] VACEK, Miroslav, *Proč bych měl mlčet…*, Praha 1991, s. 15.
[71] […], *Organizace Varšavské smlouvy. Dokumenty a materiály 1955–1985*, Praha 1985.
[72] […], Vyhláška č. 20/1974 Sb., „*Vyhláška ministra zahraničních věcí o Úmluvě o právní způsobilosti, výsadách a imunitách Štábu a dalších orgánů velení Spojených ozbrojených sil členských států Varšavské smlouvy*". Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1974-20.
[73] VACEK, Miroslav, *Proč bych měl mlčet…*, Praha 1991; *Na rovinu*, Praha 1994; *Rozsoudí nás čas, aneb život není na povel*, Praha 1999; *Generál studené války*, Praha 2004; *Teď když máme, co mnozí chtěli*, Praha 2008; *Nemám proč lhát*, Praha 2010.

Mojmír Zachariáš[74] nebo velitel 10. letecké armády genpor. Ladislav Sochor.[75] Dalším titulem je sborník vzpomínek „*Veteráni studené války vzpomínají*“.[76] Ve výčtu nelze zapomenout na již uvedenou sadu rozhovorů s československými generály,[77] které provedl český historik Karel Sieber a které byly publikovány v rámci projektu „*Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*“.

Autor této práce pracoval s další možností, jak získat údaje o představitelích, a to na základě předpokladu, že představitelé mohli být při odchodu ze služebního přidělení v Československu „*odměněni*“ udělením nějakého státního vyznamenání, speciálně pak medailí „*Za upevňování přátelství ve zbrani*“.[78] Využil proto vstřícnosti pracovníků Archivu Kanceláře prezidenta republiky a prošel příslušné archiválie týkající se propůjčení (udělení) státních vyznamenání sovětským generálům a důstojníkům od roku 1970 do roku 1980. Podařilo se tak identifkovat řadu představitelů, resp. potvrdit jejich služební přidělení publikované v životopisných profilech sovětských generálů na ruské Wikipedii. Analýzou archiválií se dále ukázalo, že jména představitelů obsahují též seznamy hostů pozvaných na státní recepci pořádnou prezidentem republiky každoročně 9. května u příležitosti státního svátku ČSSR. Většina seznamů obsahuje pouze jména představitelů, jen seznam z roku 1977 uvádí doplnění, u kterých funkcionářů ministerstva národní obrany, generálního štábu a vyšších velitelství ČSLA byli konkrétní představitelé služebně přiděleni.

Sekundárními prameny jsou odborné monografie a články a v neposlední řadě internetové zdroje. Pro historický kontext existence institutů poradců/představitelů jsou důležité odborné prameny, které lze v zásadě rozdělit do dvou skupin. První skupina se věnuje historii československé armády, tj. instituce, kde poradci/představitelé působili. Druhou skupinou jsou práce zaměřené na Varšavskou smlouvu, tj. na instituci, jejímž jménem pak představitelé HV SOS vystupovali. Po roce 1989 vyšlo několik monografií a byla publikována řada článků zaměřených na poválečnou historii československé armády a její účast v SOS, případně věnovaných přímo Varšavské smlouvě. Omezeně lze

---

[74] ZACHARIÁŠ, Mojmír, *Příběh vojáka*, Praha 2012.
[75] SOCHOR, Ladislav, *Vzhůru do oblak. Československé letectvo v letech 1948–1989*, Praha 2000.
[76] RYGÁL, Florián a kol., *Veteráni studené války vzpomínají*, Plzeň 2012.
[77] V projektu „*Czechoslovak Generals*“. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicdb84.html?lng=en&id=15706.
[78] Medaile „*Za upevňování přátelství ve zbrani*“ byla zřízena zákonným opatřením předsednictva Federálního shromáždění č. 16/1970 Sb., ze dne 4. března 1970 o zřízení medaile Za upevňování přátelství ve zbrani. Medaile byla zřízena k ocenění zásluh o upevňování bojové družby ozbrojených sil a bezpečnostních sborů států Varšavské smlouvy a lidu těchto spřátelených zemí s ozbrojenými silami a ozbrojenými sbory Československé socialistické republiky. Medaili „*Za upevňování přátelství ve zbrani*“ propůjčoval prezident Československé socialistické republiky.

v těchto pramenech najít některé údaje k poradcům a představitelům. Z přehledových titulů první skupiny jde především o dvě publikace autorů Vojenského historického ústavu z řady věnované historii československé armády: šestý díl nazvaný „*Československá lidová armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*“[79] a sedmý díl s názvem „*Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy (květen 1955 – srpen 1968)*“.[80] Obě publikace popisují tehdejší organizační strukturu, ústřední vojenské orgány, jejich funkcionáře a velitelské stupně československé armády. Bohužel navazující díl (díly) nebyly dosud publikovány. Pro studium organizace ČSLA po roce 1968 tak lze využít monografii Jiřího Fidlera „*Lexikon ČSLA. Svazy a svazky*“.[81] Pro některé druhy vojsk ČSLA vyšly samostatné monografie: „*Historie spojovacího vojska*“;[82] „*Ženijní vojsko. Historie a současnost*“;[83] „*Historie chemického vojska (1919–2009)*“.[84] Důležitým pramenem pro životopisné údaje československých generálů a pro posouzení odborné kvalifikace a zkušenosti poradců/představitelů na základě analogie s československými generály byla encyklopedie Alexe Maskalíka „*Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*“.[85]

V rámci druhé skupiny, tj. prací věnovaných přímo Varšavské smlouvě, mají klíčovou a nedocenitelnou pozici práce M. Bílého, které vycházejí z autorova dlouhodobého výzkumu Varšavské smlouvy. Výsledky výzkumu jsou podrobně rozpracovány v řadě jeho dílčích studií, rigorózní a disertační práci a dvou obsáhlých

[79] BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, ŠACH, Jan, *Československá lidová armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, Praha 2006.
[80] BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, MINAŘÍK, Pavel, POVOLNÝ, Daniel, ŠACH, Jan, *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy (květen 1955 – srpen 1968)*, Praha 2008.
[81] FIDLER, Jiří, *Lexikon ČSLA. Svazy a svazky*, Praha 2020.
[82] BURIAN, Michal, RÝC, Jiří, *Historie spojovacího vojska*, Praha 2007.
[83] DOLEŽEL, Ludvík, KROUPA, Lubomír, *Ženijní vojsko. Historie a současnost*, Praha 2003.
[84] KUBÁNEK, Vladimír, *Historie chemického vojska* (1919–2009), Brno 2010.
[85] MASKALÍK, Alex, *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*, Bánská Bystrica 2012.

monografiích.[86] Spolupráci ČSLA a NLA ve Varšavské smlouvě se věnuje stejnojmenný konferenční sborník.[87]

Stejně jako u zahraničních pramenů jsou pro badatele v oblasti historie československé armády nezastupitelné internetové zdroje. Z mnoha internetových portálů[88] věnujících se naší poválečné armádě je nutno zmínit minimálně následující: „*Československá armáda*“,[89] pro práci byla využita odpověď na dotaz č. 2182 týkající se představitelů v ČSLA po roce 1968; „*Válka.cz*“,[90] kde byly využity některé životopisné profily sovětských generálů; „*Československá lidová armáda*“,[91] zde bylo přihlédnuto k některým odpovědím armádního generála M. Vacka v rámci diskusního fóra.

---

[86] BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva. Počátky a krize* [diplomová práce, online], Praha 2010 [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35072; *Varšavská smlouva v 50. a 60. letech* [rigorózní práce, online], Praha 2011 [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/47689; *Statut Varšavské smlouvy pro období války. Kontext – schválení – dopady*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 64, 2015, 2, s. 14–26; *Varšavská smlouva 1969–1985: vrchol a cesta k zániku*, Praha 2016, (vydáno v angličtině: *The Warsaw pact, 1969–1985: the pinnacle and path to dissolution*, Washington, London 2020); *Konec neslavného spojenectví*. In: Paměť a dějiny – čtvrtletník 15, 2021, 2, s. 116–124; *Varšavská smlouva 1985–1991. Dezintegrace a rozpad*, Praha 2021 (vydáno v angličtině: *The Warsaw Pact, 1985–1991: disintegration and dissolution*, London, New York 2023).

[87] PEJČOCH, Ivo, TOMEK, Prokop a kol., *ČSLA a NLA v rámci Varšavské smlouvy*, Praha 2014.

[88] Například: https://www.fronta.cz/; https://www.vojensko.cz/; https://www.palba.cz/.

[89] Jedním ze spoluautorů je Pavel Minařík z VÚA. Web též používal název „Československé vojenství“, významná část příspěvků = odpovědí na dotazy čtenářů je věnována poválečné armádě. Dostupné z: https://armada.vojenstvi.cz/.

[90] Dostupné z: https://www.valka.cz/Sovetsky-svaz-a-Rusko-SOV-RUS-c750.

[91] Dostupné z: http://www.csla.cz/.

3 Poradci a představitelé – vymezení

Vznik institutu poradců a jeho zavedení do států formujícího se sovětského bloku byl jedním z důsledků změny politických elit a vzniku nových sociálních skupin, jimž chyběly zkušenosti a odpovídající odborné znalosti v oblasti řízení společnosti. Nové vládní garnitury měly jen nejasnou představu, jaká je praxe v SSSR a jak by měly zavádět sovětský model ve vlastních zemích. Zatímco nedostatek kádrů schopných plnit očekávané úkoly ze strany Moskvy vedl vedení států k potřebě sovětských poradců a specialistů, Moskva využívala vznikající institut poradců jako nástroj k vyvíjení tlaku na politické vedení každé země a ke kontrole vnitřního vývoje těchto zemí. Svými doporučeními i rozhodnutími zasahovali poradci přímo i nepřímo do života celé společnosti ve státě svého působení. Podíleli se na transformaci každé země v sovětském stylu, na zajišťování fungování klíčových odvětví ekonomiky a sotva existovala sféra společenského života, kde by se neobjevovali. Jednotlivé instituce a organizace si z toho, že pro ně pracuje sovětský poradce, dělaly téměř prestižní záležitost.[92]

Z pohledu Moskvy bylo nejdůležitější součástí náplně práce poradců poskytování informací nejen o jejich profesních problémech, ale i o politických otázkách.[93] Zároveň si straničtí a státní funkcionáři hostitelských zemí uvědomovali, že poradci jsou spojnicí s Moskvou, a proto tento kanál využívali k zasílání kompromitujících materiálů o svých politických rivalech sovětským vůdcům.[94]

Z analýzy protokolů ze zasedání ÚV VKS(b)[95] vyplývá, že formování institutu poradců jako systému bylo ukončeno v roce 1952 a začalo se s jeho reprodukcí prostřednictvím nahrazování lidí a prodlužování funkčního období dříve jmenovaných poradců.[96] Ale nebyly to jen východoevropské satelity, kde působili sovětští poradci. A Sovětský svaz také nebyl sám, kdo vysílal své civilní i vojenské poradce, do různých států Asie, Afriky i Ameriky. Stejnou činnost prováděly například Spojené státy, které

---

[92] BARÁTH, s. 357, 371.
[93] VOLOKITINA, Taťána Viktorovna (ed.), *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: 1944–1953 gg. Dokumenty. T. 2: 1949–1953 gg.*, Moskva 2002. V pramenné edici byla publikována tři hlášení vojenských poradců z roku 1952, které byla politické povahy. Jejich obsah bude jednotlivě diskutován dále v textu práce.
[94] BARÁTH, s. 357.
[95] Všesvazová komunistická strana (bolševiků) [VKS(b)], v SSSR existovala v letech 1925–1952, předchůdkyně Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS).
[96] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 153.

chtěly během studené války prostřednictvím agentury USAID[97] čelit sovětskému vlivu a posílit americkou měkkou sílu prostřednictvím socioekonomického rozvoje.

Po druhé světové válce, a zejména od počátku padesátých let 20. století, se termín „*poradci*“ obecně používal k označení všech sovětských občanů pracujících v daném státě. Často se tímto termínem označovaly i jiné skupiny, jako byli „*experti*“, „*specialisté*“. Skuteční poradci, odborníci „*vyššího typu*“,[98] pracovali především na nejvyšších úrovních moci a řízení (na ministerstvech, hlavních správách) a formulovali návrhy zásadního významu. Experti/specialisté (pedagogové, inženýři, technici) se přímo podíleli na přenosu sovětských zkušeností ve své každodenní práci v továrnách, podnicích a institucích.[99]

V Československu se v roce 1953 objevil další termín „*sovětníci*“,[100] kterým se označovali poradci na rozdíl od „*odborníků*“ [určité kouzlo nechtěného]. Toto členění poradců má především význam při analýze působení poradců v hospodářských sektorech (plánování, průmysl, energetika, těžba nerostných surovin, apod.). V armádě i v bezpečnosti nebyly problémy s vnímáním rozdílu a členěním na poradce, instruktory, případně specialisty, techniky.

Historik K. Kaplan ve své studii definoval charakteristické znaky pro poradce z konce čtyřicátých let a z let padesátých následovně:

- rozsáhlá pravomoc – tuzemští funkcionáři se bezvýhradně začali řídit jejich pokyny, i když s nimi vnitřně nemuseli souhlasit,
- privilegované postavení – mimořádné materiální zabezpečení,
- nenesli žádnou odpovědnost – mohlo být zneužíváno i tuzemskými funkcionáři, kteří se odvolávali na doporučení (rozhodnutí) svého poradce, pokud za nimi stál, nikdo by si to nedovolil zpochybnit,
- podřízeni a odpovědni výhradně Moskvě,
- ucelený útvar – v bezpečnosti a armádě vlastní hierarchická struktura, v čele hlavní poradce u ministra.[101]

Stěžejním místem působení poradců v nově formujících se státech sovětského bloku byla sféra ekonomiky a její jednotlivá odvětví,[102] avšak jejich nejcitelnější vliv

---

[97] Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj (United States Agency for International Development), založena v roce 1961.
[98] KAPLAN, s. 11.
[99] BARÁTH, s. 357.
[100] KAPLAN, s. 11.
[101] Tamtéž, s. 8–9.
[102] Tamtéž, s. 42.

a dopad byl v oblasti státní bezpečnosti. Sféra obrany a armády byla jen jednou z mnoha dalších. Zajímavé jsou například zmínky o působení sovětských poradců v oblasti kultury.[103] Dnes až komicky může vypadat žádost z jara 1950, ve které ministr kultury József Révai požádal prostřednictvím sovětského velvyslanectví v Budapešti o vyslání předního sovětského režiséra do Maďarska na jeden rok za účelem zvýšení umělecké úrovně maďarských filmů.[104]

Žádný historický pramen se překvapivě nezmiňuje o tom, že by sovětští straničtí poradci byli přiděleni do stranických sekretariátů, k čelným stranickým funkcionářům, přitom aparát ÚV KSSS, jeho samostatná oddělení, jistě disponoval dostatečným množstvím zkušených stranických pracovníků, kteří by mohli působit v zahraničí. Je to překvapivé už jen z toho důvodu, že jednotlivá vedení komunistických a dělnických stran si vyžádala poradce pro všechny klíčové sféry života společnosti, ale nepřipustila, aby sovětští poradci působili přímo u vrcholných stranických funkcionářů. Zde zůstaly kontakty mezi stranickými vedeními na úrovni dvoustranných, případně vícestranných jednání, případně byly realizovány prostřednictvím diplomatických kanálů.

Poradci vždy oficiálně dorazili na požádání. Je však otázkou, zda vedoucí straničtí a státní funkcionáři států sovětského bloku tuto iniciativu projevili sami, nebo zda žádost prvně vyvolala Moskva. Před příchodem poradců sovětská strana v rámci konzultací požadovala, aby odpovědní funkcionáři každého státu nejdříve připravili podrobný seznam služebních míst (tedy u jakých funkcionářů by měli působit) a požadované datum jejich příjezdu. Na uvážení sovětské strany pak bylo, pro které funkcionáře poradce vyšle a kdo jimi bude. Stejně tak postup pro výběr a jmenování poradců byl výhradní záležitostí sovětské strany. Přijímající strana neměla žádnou možnost ovlivnit výběr konkrétní osoby pro funkci poradce u konkrétního funkcionáře.

Postavení poradců se uvnitř jednotlivých sfér společnosti v průběhu padesátých let značně proměnilo. Měnily se jejich počty a tím koneckonců i jejich význam ve společnosti. Markantním příkladem může být postupné vymizení poradců ve sféře ekonomiky v roce 1957 v souvislosti s procesem „*destalinizace*“ a přijetím říjnové Deklarace v roce 1956 [viz dále v textu].[105] K. Kaplan uvádí, že vedení KSČ obdrželo dne 14. ledna 1957 rozhodnutí ÚV KSSS o odvolání poradců ze států sovětského bloku

---

[103] ANDREJEV.
[104] BARÁTH, s. 372.
[105] KOTYK, *Dokumenty*, s. 113–115. „*Deklarace vlády Svazu SSR o základech rozvoje a dalšího upevňování přátelství a spolupráce mezi Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy*“. Její význam pro institut poradců bude analyzován dále v textu.

a o zrušení systému poradců vůbec.[106] D. Janák a Z. Jirásek přímo uvádějí: *v roce 1957 skončilo oficiální působení sovětských poradců v satelitních státech. Byli odvoláni na příkaz N. S. Chruščova, jenž reagoval na celkovou krizi sovětského bloku a snažil se nalézt jiné, nepřímé formy uplatnění mocenských ambicí sovětského vedení.*"[107]

S koncem institutu poradců ve všech satelitních státech v roce 1957 je v protikladu tvrzení M. Baráthové, podle něhož k němu došlo v Maďarsku až po návštěvě N. S. Chruščova v roce 1958. Vysvětlení může spočívat v tom, že jak příchod poradců, tak i jejich odchod byl založen na dvoustranných dohodách, a proto konec institutu poradců v konkrétním státě byl dojednán s ohledem na specifické podmínky a na základě smluvního ujednání s tímto státem. Jisté je, že konec institutu poradců neplatil pro poradce v armádě, jak bude doloženo dále v textu práce. Pokud se poradci v sektoru ekonomiky v dalších letech ještě objevili, tak již ne pro řešení obecných hospodářských otázek vývoje socialistické společnosti v konkrétním státě, ale výhradně pro speciální úkoly, jakým byla například výstavba jaderných elektráren nebo metra v Československu. Zde byly jejich znalosti a zkušenosti nezastupitelné.

3.1 Poradci v armádě

Spolupráce lidově-demokratických zemí se Sovětským svazem probíhala od poválečných let ve více sférách společenského života. Prioritní oblastí se brzy staly vojenské kontakty, zejména proto, že proces vyjednávání se shodoval s vytvářením a rozvojem nových „*národních*" armád. Do těchto armád proudily dodávky na svou dobu moderních sovětských zbraní a různého vojenského materiálu. S osvojením bojové techniky, s organizací a výcvikem vojsk a v technických oblastech pomáhali přicházející vojenští poradci a instruktoři. Rozšířila se také praxe vzdělávání důstojníků z jednotlivých armád v sovětských vojenských vzdělávacích institucích. Rozvoj některých armád byl dále usnadněn jejich úzkými vazbami se sovětskými vojsky zde rozmístěnými. Na počátku padesátých let armády zemí sovětského bloku nadále představovaly samostatné celky, ale byly pod přímým dohledem sovětských poradců. Formálně podléhaly domácím ministrům národní obrany a generálním štábům, politické řízení armád zůstalo v rukou stranických orgánů jednotlivých států.

[106] KAPLAN, s. 97.
[107] JANÁK, JIRÁSEK, s. 89.

Samotný příchod sovětských vojenských poradců, vytvoření funkčního systému poradců a jeho institucionalizace neprobíhala ve všech státech nově vznikajícího sovětského bloku stejně a ve stejnou dobu. Vysílání poradců do jednotlivých armád sovětského bloku začalo v polovině čtyřicátých let dvacátého století. Ze začátku pravděpodobně nešlo o poradce, jak je známe z let padesátých, ale šlo spíše instruktory a specialisty. Později byli doplněni důstojníky určenými k výuce ve vojenských školách a kurzech. Jednotlivé historické prameny udávají různé počty poradců v jednotlivých státech a zpravidla i k různému datu. Je tak téměř nemožné bez údajů z ruských archivů vytvořit přesný přehled o počtu poradců. Podrobnější popis procesu vytváření institutu poradců v evropských socialistických státech je uveden v další kapitole.

Zatímco v letech 1944–1949 státy sovětského bloku hradily pouze část výdajů spojených s poradci, v říjnu 1949 se podmínky financování poradců a specialistů zásadně změnily. Rada ministrů SSSR přijala k této otázce nové usnesení, podle kterého od 1. listopadu 1949 vstoupil v platnost nový systém plateb. Na základě tohoto usnesení byla vedena dvoustranná jednání a uzavřeny dohody o poskytování sovětských poradců a specialistů. První taková dohoda, mezi SSSR a maďarskou vládou, byla uzavřena 7. února 1950.[108]

Procedury pro příchod poradců do jednotlivých armád byly obdobné těm v ostatních sférách společnosti. Vojenští poradci přicházeli na základě oficiální žádosti místních stranických a státních orgánů adresované náčelníku GŠ OS SSSR, ministru obrany a výjimečně přímo Stalinovi. Prostředníkem pro doručení žádosti mohl být velvyslanec (vojenský atašé), nebo se místní nejvyšší straničtí a státní funkcionáři přímo obraceli na své protějšky v Sovětském svazu. Každý poradce a později i představitel absolvoval před odjezdem do země určení pohovor na ÚV KSSS a na kádrové správě ministerstva obrany SSSR. Byl poučen o svých oprávněních vůči příslušníkům spojenecké armády. Dále byl informován, jak postupovat při výkonu funkce, u jakého konkrétního funkcionáře bude zařazen a byl seznámen s jeho kádrovými materiály.[109]

Rozhodnutím Sekretariátu ÚV VKS(b) ze dne 3. února 1950 byl seznam nomenklaturních funkcí[110] ÚV VKS(b) rozšířen o sovětské generály a vyšší důstojníky

[108] BARÁTH, s. 377.

[109] VACEK, *Proč bych měl mlčet*, s. 14. VACEK, *Rozsoudí nás čas*, s. 46. M. Vacek tento postup uvádí pro příchod představitelů HV SOS v pozdějších letech. Lze se ale domnívat, že obdobný postup byl aplikován i pro poradce v letech padesátých.

[110] K obsazení funkce poradce se musel vyjádřit příslušný stranický orgán, resp. nominaci kandidáta schválit.

vyslané do spojeneckých armád, od hlavních poradců u ministrů národní obrany až po poradce u velitelů / náčelníků vojenských akademií a velitelů divizí.[111] Bylo běžné, že sovětská strana nevyhověla všem požadavkům.[112] Polský vojenský historik E. J. Nalepa uvádí, že poradci, kteří působili v Polsku, se z 90 procent rekrutovali z generálů a důstojníků přicházejících přímo ze Sovětského svazu. Druhým zdrojem poradců byli vysoce kvalifikovaní a odborně způsobilí příslušníci Sovětské armády, kteří již sloužili v polské armádě. V tomto případě měl polský ministr národní obrany, maršál K. K. Rokossovskij určitý vliv na to, jací ze sovětských důstojníků na plný úvazek, kteří měli odejít do SSSR, zůstanou jako poradci.[113] To však byla jediná výjimka z pravidla, že o výběru vhodných osob pro funkci poradce či představitele rozhodovaly výhradně sovětské orgány.

Jedním z důležitých výsledků výzkumu je zjištění, že nebyl zaznamenán žádný markantní rozdíl ze sovětské strany v přístupu k poradcům a představitelům dle jednotlivých států s rozdílným geostrategickým významem. Typologicky byli do funkcí jmenováni podobní lidé, s podobnou zkušeností a kariérou. Podle protokolů rozhodnutí politbyra ÚV VKS(b) byli jako poradci vysíláni nejlepší sovětští důstojníci z profesionálního hlediska, kteří prošli válkou, absolvovali vojenské akademie a měli praktické zkušenosti s velením velkých vojenských jednotek a vojenskými operacemi.[114]

Zajímavou epizodou v existenci poradců ve spojeneckých armádách v padesátých letech byl souběh vykonávání funkce hlavního vojenského poradce s diplomatickou funkcí vojenského a leteckého atašé (přidělence) při velvyslanectví SSSR v příslušném státě. Proč tomu tak bylo, se lze jen dohadovat. Sovětský svaz chtěl pravděpodobně zastřešit všechny své vojenské aktivity ve státě jednou osobou (samozřejmě vyjma velení skupině vojsk).

Z analýzy životopisných profilů sovětských generálů vyplývá, že souběh probíhal pravděpodobně ve všech východoevropských státech s výjimkou NDR. Lze jej zaznamenat v rozmezí let 1950 až 1955. Určité omezení souběhu bylo zaznamenáno v Polsku, kde souběh byl zatím doložen jen v období let 1954 až 1955, pravděpodobně s ohledem na dominantní postavení osoby místního ministra národní obrany [maršálek Polska K. Rokossowski]. Existence souběhu bylo využito při stanovení předpokládaného

[111] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 153.
[112] MILETIČ, s. 111.
[113] NALEPA, *Doradcy*, s. 129.
[114] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 161.

obsazení funkce hlavního vojenského poradce v Maďarsku, kde v životopisném profilu na ruské Wikipedii je u genpor. Vasilije Romanoviče Bojka uvedeno, že byl vojenským atašé v Maďarsku. Na základě analogie s ostatními vojenskými atašé lze s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že v letech 1950–1953 byl též hlavním vojenským poradcem.[115] Po opětovném oddělení souběhu funkcí zůstaly vojenským atašé jen reprezentativní role.

Analyzované historické prameny zatím neposkytují odpověď na otázku, která organizační složka Sovětské armády řídila činnost vojenských poradců v zahraničí v poválečném období před rokem 1951, kdy jejich řízení převzala nově zřízená 10. správa (mezinárodní vojenské spolupráce) GŠ OS SSSR. Ta vznikla vyčleněním 10. oddělení z Hlavní správy rozvědky dne 15. března 1951.[116] Lze se domnívat, že právě toto oddělení řídilo poradce před rokem 1951 a vzhledem k masivnímu nárůstu jejich počtů se oddělení osamostatnilo a bylo povýšeno na samostatnou správu podřízenou náčelníku GŠ OS SSSR.[117] Rozhodnutím ministra obrany SSSR ze dne 1. května 1956 bylo Velitelství SOS spojeno do jediné struktury s 10. správou. Tato správa tak fakticky tvořila až do roku 1966 štáb SOS, přičemž skutečný, koaliční Štáb vznikl až po X. zasedání PVV Varšavské smlouvy v březnu 1969 v Budapešti. Generálové a důstojníci vybraní pro působení ve funkcích poradců byli převedeni k 10. správě a zpravidla hromadně vysláni do země určení na základě dvoustranné dohody. V dohodě byly kromě náplně práce poradců a časového rozmezí výkonu funkce, stanoveny i podmínky jejich materiálního zaopatření.

Není dosud známo, zda a jak se po vzniku institutu představitelů v roce 1958 změnila forma a způsob jejich řízení. Nárůstem vojensko-politických aktivit SSSR v Asii a Africe a rozšířením vojenské spolupráce rostla i důležitost 10. správy, která opět významem povýšila a v roce 1960 se stala 10. Hlavní správou GŠ OS SSSR. Nový řídicí orgán se stal známým jako 10. Hlavní správa GŠ OS SSSR a Štáb SOS. Rozhodnutím

---

[115] Vojenskými atašé a zároveň hlavními vojenskými poradci byli: genplk. V. R. Vaškevič (1954–1955) v Polsku; genplk. N. I. Gusev (1950 –1954) a genplk. A. P. Běloborodov (1954–1955) v Československu; genpor. K. S. Kolganov (1950–1952), genpor. K. S. Melnik (1952–1953) a genpor. D. I. Smirnov (1953–1955) v Rumunsku; genpor. V. N. Jemeljanov (pravděpodobně 1950–1953) a genpor. M. N. Zavadovskij v Bulharsku (1953–1955). U genpor. M. F. Tichonova v Maďarsku se souběh obou funkcí uvádí v rozmezí let 1953–1957, kdy rok ukončení 1957 nekoreluje s ostatními atašé.

[116] PIOTROWSKI, Pawel, *Działalność Sztabu Generalnego w ramach Układu Warszawskiego w świetle doktryn i praktyki operacyjnej*. In: Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego 2023, 1, s. 180–181.

[117] […], *Главное управление международного военного сотрудничества* [Hlavní správa mezinárodní vojenské spolupráce, encyklopedické heslo, online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Главное_управление_международного_военного_сотрудничества.

ministra obrany SSSR ze dne 6. srpna 1966 byla struktura 10. Hlavní správy GŠ a Štábu SOS rozdělena na dva samostatné vojenské velitelské sbory: 10. Hlavní správu GŠ OS SSSR a Štáb SOS.[118] Bližší údaje o struktuře Velitelství a Štábu SOS nejsou známy, lze jen odhadovat, že teprve v tomto okamžiku přešlo řízení institutu představitelů přímo pod HV SOS.

Pokud K. Kaplan hovoří o rozsáhlé pravomoci poradců, je potřebné tento znak v podmínkách armády upřesnit. V armádě platila nedílná velitelská pravomoc funkcionářů, ke kterým byli poradci přiděleni, a proto poradci nebyli oprávněni vydávat jakékoliv rozkazy nebo nařízení. Přestože zatím nebyl publikován text žádné dvoustranné dohody, jež by exaktně popsala práva a povinnosti poradců, lze tento závěr podpořit na základě jiných pramenů. Prvním z nich je Příloha č. 15 k Usnesení Státního výboru obrany [SSSR] ze dne 10. února 1945 o opatřeních k poskytnutí pomoci jugoslávské armádě, v níž se nepřipouštějí jakékoliv pravomoci sovětských vojenských poradců vůči příslušníkům jugoslávské armády.[119] Obdobně hovoří i polská instrukce.[120]

Stejná situace ohledně pravomocí byla i u představitelů HV SOS. Historik M. Bílý se domnívá, že ač neměli rozhodovací pravomoci, „*mohli podstatným způsobem ovlivňovat chod jednotlivých armád*“.[121] Nezasahování do velitelských pravomocí generálů ČSLA ze strany představitelů potvrzuje, byť s určitými excesy ze strany některých představitelů, i armádní generál M. Vacek.[122] Na druhou stranu, jsou známy i případy překročení pravomocí ze strany staršího představitele [viz dále v textu]. V pramenech, z nichž tato práce čerpá, jsou však vzácné.

Již bylo uvedeno privilegované postavení poradců částečně založené na jejich materiálním zabezpečení. Tomu se v podmínkách československé armády poměrně podrobně ve své studii věnoval K. Kaplan.[123] Zmiňuje existenci Oddělení pro poradce v rámci Ústředního domu armády a nepřímo naznačuje odpovědnost tohoto oddělení za řešení platových náležitostí poradců. Při stanovení základních platů poradců se vycházelo ze zásady, že každý poradce obdržel stejný plat jako funkcionář, ke kterému byl služebně

---

[118] […], *10-е управление Генерального штаба Вооруженных Сил СССР* [online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=12348362@cmsArticle.
[119] VOLOKITINA, Taťána Viktorovna (ed.), *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: 1944–1953 gg. Dokumenty. T. 1:1944–1948 gg.*, Moskva 1999, s. 144–151.
[120] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 157–158. Zmíněna zvláštní instrukce polského ministra národní obrany maršálka Michala Rola-Żymierského.
[121] BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva 1969–1985*, s. 119.
[122] VACEK, *Teď když máme*, s. 52–53.
[123] KAPLAN, s. 76–80.

přidělen. K tomu měl poradce ovšem další příplatky (odlučné, na manželku, na děti, atd.), takže ve výsledku měl plat zhruba dvojnásobný.[124]

Analýzou pramenů lze potvrdit platnost této zásady v rámci celého sovětského bloku. Specifická situace v odměňování poradců byla v Polsku, kde kromě výdajů na poradce musel stát hradit výdaje na sovětské generály a důstojníky, kteří sloužili přímo v polské armádě. Právě vyšší výdaje na poradce oproti výdajům na armádní důstojníky byly jedním z důvodů, proč polská strana usilovala o snížení počtu poradců.[125] Obdobné materiální podmínky poradců napříč sovětským blokem dále potvrzují maďarské[126] i americké prameny pro poradce v Bulharsku.[127]

Dalším benefitem poradců bylo poskytnutí bezplatného ubytování (přijímající stát hradil nájem, energie, topení). Právě těmto dvěma otázkám, tj. financím a bydlení, přikládali vojenští poradci přijíždějící do Polska největší význam. Bytové otázky, zejména charakter přidělovaného ubytování a kvalita a rozsah jeho vybavení, vyvolávaly mnoho kontroverzí. Výrazné rozdíly v úrovni „*luxusu*“ v různých posádkách často vedly ke stížnostem poradců, kteří požadovali stejnou úroveň všude.[128] Hlavní poradce a vybraní starší poradci měli k dispozici vilu, ženatí prostorné byty, svobodní (především mladší poradci na počátku padesátých let) bydleli v hotelu, který jim poskytoval další služby (úklid, praní). Vybraní poradci měli k dispozici služební automobily s řidičem.

Samozřejmostí byla bezplatná lékařská, případně lázeňská péče, bezplatně nebo za výhodných podmínek jim byla poskytována rekreace v příslušných vojenských rekreačních zařízeních. Byla dokonce určena cenová výše daru, na kterou měli nárok při odjezdu.[129] Někteří funkcionáři, k nimž byli služebně přiděleni, často svým poradcům poskytovali ještě další odměny a dary, aby si zajistili jejich příznivé hodnocení, nezřídka iniciovali věnování darů poradcům ve svém pracovním okolí. Sovětská strana se tomuto do jisté míry „*korupčnímu jednání*“ snažila bránit stanovením zásad pro odměňování poradců, ale bez větších úspěchů. V Československu bylo nařízením ministra národní obrany poskytování darů zakázáno.[130]

---

[124] […], *Arrival of Soviet Advisors in Bulgaria* [zpráva CIA, online], 26. 5. 1958 [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80T00246A042500010001-8.pdf.
[125] NALEPA, *Doradcy*, s. 140.
[126] BARÁTH, s. 368.
[127] *Arrival of Soviet Advisors in Bulgaria*.
[128] NALEPA, *Doradcy*, s. 140.
[129] [KUČERA, Vladimír] *Poraděnkové* [záznam z pořadu České televize z cyklu Historie.cs ze dne 10. prosince 2007, online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/archiv/poradenkove-139782.
[130] KAPLAN, s. 78, 79.

Ovšem největší položkou v celkových nákladech na pobyt poradců činily odvody Sovětskému svazu, náhrady za jejich „*propůjčení*“. Míněna tím byla náhrada újmy, že poradci nemohli pracovat a přinášet efekty ve své vlastní zemi.[131] Pozornost byla věnována i rodinným příslušníkům poradců/představitelů. Dokladem je například výčet akcí, které pro představitele a jejich manželky organizovalo ministerstvo národní obrany ČSSR. Šlo nejen o politicko-propagační akce, např. oslavu Mezinárodního dne žen, účast na recepcích k státním svátkům, společensko-kulturní akce (koncerty, výstavy), ale též o individuální a oddechové akce (hony a lovy v mysliveckých revírech).[132] Materiální zabezpečení představitelů v pozdějších letech se zásadně nelišilo od zabezpečení poradců (ubytování, komunální služby a zdravotnická péče).[133]

Již bylo zmíněno, že náklady spojené s pobytem poradců, včetně platů, zcela hradila přijímající strana na základě dvoustranných dohod. Někdy v období existence institutu představitelů, ale nastala změna ve zdrojovém krytí nákladů. Analyzované prameny jsou však v tomto bodě rozporné. Genmjr. Hans-Georg Löffler z NLA uvádí, že v roce 1958 hradila platy představitelů ještě přijímající strana.[134] Ve zprávě pro ministra národní obrany ČSSR genplk. Martina Dzúra z ledna 1970 o návrhu „*Statutu o představitelích Hlavního velitele v armádách VS*“ [viz dále v textu][135] se hovoří o tom, že „*náklady spojené s vydržováním služebních a bytových jednotek, spojením, udržováním a exploatací automobilních dopravních prostředků a rovněž tak peněžní náležitosti příslušníků představitelstva jsou zúčtovávány na vrub rozpočtu ministerstva národní obrany země, ze které jsou představitelé a jejich technický aparát vyčleňovány, tedy na vrub rozpočtu ministerstva obrany SSSR. Národní velení bezplatně zabezpečuje ochranu a zdravotnickou péči, která je poskytována mezi státy Varšavské smlouvy pro jejich občany recipročně*.“

Ve skutečnosti byla situace odlišná. Z článku plk. Jurije Ivanoviče Vukolova věnovanému finančnímu zabezpečení Štábu SOS vyplývá, že náklady na činnost představitelů byly hrazeny ze společného rozpočtu Spojeného velení SOS.[136] Ovšem do

---

[131] Tamtéž, s. 79.
[132] VHA, fond Kolegium MNO, čj. 04387 *Plán akcí pro příslušníky HV SOS při MNO ČSSR na rok 1977*.
[133] VHA, fond MNO/GŠ/OS, k. 35, p. č. 128, čj. 36031 *Statut o představitelích Hlavního velitele v armádách VS*, leden 1970.
[134] LÖFFLER, s. 223.
[135] VHA, *Statut o představitelích*.
[136] VUKOLOV, Jurij Ivanovič, *Osobennosti finansovogo obespečenija štaba Objediněnnych Vooružennych Sil gosudarstv-učastnikov Varšavskogo Dogovora* [online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: www.oboznik.ru/science_journal/2021/osobennosti_fin_ob_shtaba_obedinennyh_vooruzhennyh_sil_gosudarstv_uchastnikov_vd.php.

tohoto rozpočtu musely přispívat jednotlivé státy dle dohodnutého podílu. Tento stav potvrzuje M. Bílý a upozorňuje i na odlišný přístup Rumunska, které odmítalo přispívat v této položce do společného rozpočtu a hradit tak náklady na činnost představitelů HV SOS v Rumunsku.[137]

Jednou z nezodpovězených otázek zůstává, jak byla služba v zahraničí ve funkcích poradců/představitelů vnímána a jaké přinášela postavení jejím nositelům uvnitř vojenské hierarchie sovětské armády. Nakolik byla prestižní a zda byla předmětem snah o její získání, či zda bylo jmenování do funkce výrazem služebního sestupu nebo konce vojenské kariéry. Odpověď není jednoduchá s ohledem na různorodost funkcí, od nejvyšší funkce hlavního poradce/staršího představitele po „*obyčejného*“ poradce/představitele. Stejně tak je třeba vzít do úvahy období působení a stát určení. Vzhledem k dostupným pramenům lze určité závěry učinit jen o generálech ve funkcích hlavního poradce a staršího představitele. S ohledem na plánovanou a většinou i zastávanou vysokou hodnost generálplukovníka patřili úzké špičce nejvyšších sovětských vojenských funkcionářů.

Z analýzy provedené autorem na vzorku 73 hlavních poradců a starších představitelů vyplývá, že před jmenováním do funkce zastávali po delší dobu různé velitelské nebo štábní funkce na úrovni velení vojenského okruhu nebo armády. Měli též odpovídající vojenské vzdělání, absolvovali Vojenskou akademii GŠ OS SSSR nebo Vyšší akademické kurzy při této akademii. Průměrný věk všech hlavních poradců a starších představitelů byl 55 let. V sedmdesátých letech a první polovině let osmdesátých ve všech státech nastupovali do funkcí ještě ve vyšším věku, průměrný věk vzrostl na 59 let. Další závěr analýzy ukazuje, že pro minimálně třetinu z nich to byla poslední služební funkce, kterou zastávali před odchodem do výslužby. Jen u sedmi se dá hovořit o tom, že jejich vojenská kariéra měla dále vzestupnou trajektorii. Zbývající dosloužili na relativně méně důležitých místech v rámci sovětských ozbrojených sil, ale stále na místech odpovídajících generálské hodnosti.

Postupně byla funkce hlavního vojenského poradce, později staršího představitele mezi sovětskými generály považována za "*teplé*" místo pro službu a vítané místo odpočinku před koncem vojenské kariéry, jak to označuje N. Sajčuk.[138] Spojovalo v sobě všechny půvaby života v zahraničí, včetně velmi dostatečného hmotného zaopatření a diplomatických výhod, s absencí skutečné odpovědnosti. Ostatně neplatilo to jen pro

[137] BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva 1969–1985*, s. 124.
[138] SAJČUK, *Kladbišče*.

hlavního poradce, ale obecně i pro funkce „*obyčejných*“ poradců, jak to popisuje letecký historik Miroslav Irra ve vztahu k poradcům v československém letectvu: „*jejich pobyt u nás byl vlastně velice příjemnou „trafikou“, i s přihlédnutím k výsadám, které požívali.*“[139] Platilo to zejména pro pozdější funkci starších představitelů HV SOS, protože HV i náčelník Štábu SOS měli v Moskvě[140] své zástupce z každé spojenecké armády. V souladu s tím bylo možno všechny potřebné dokumenty předávat a požadavky sdělovat přímo a sekretariát staršího představitele HV SOS tak sloužil pouze jako "*poštovní schránka*" pro přeposílání žádostí a odpovědí.

Ještě jednodušší byla situace v těch zemích, kde byla umístěna sovětská vojska. Tam se starší představitel HV SOS nemusel zabývat otázkami součinnosti mezi ozbrojenými silami, protože to byl stálý úkol velitele zde umístěné sovětské skupiny vojsk a příslušných velitelů spojenecké armády. Proto se kolem jmenování do funkce hlavního vojenského poradce nebo staršího představitele často vedly „*klanové války*" a samotné jmenování bylo často využíváno jako odměna pro příznivce. Neplatilo to však absolutně. Zajímavý je případ hlavního vojenského poradce v Albánii v letech 1953–1956 genpor. Alexandra Iljiče Rodimceva. Dle vzpomínky jeho syna bylo údajným důvodem pro jeho ustanovení do funkce hlavního poradce to, aby se neucházel o nějakou vyšší pozici v ústředním aparátu ministerstva obrany.[141] Protože funkce poradců/představitelů v zahraničí byly považovány za vojensko-diplomatickou nomenklaturu, hlavními aktéry a kolbištěm "*klanových válek*" byly Hlavní politická správa (HPS) Sovětské armády a vojenského námořnictva, 10. Hlavní správa GŠ OS SSSR a Hlavní kádrová správa ministerstva obrany SSSR, přičemž rozhodující slovo měli pracovníci oddělení státní administrativy ÚV KSSS.[142] Je zajímavé, že posledními dvěma staršími představiteli HV SOS u ministra národní obrany ČSSR byli právě náčelníci 10. Hlavní správy. Lze se domnívat, že z funkce náčelníka mohli ovlivnit své další služební přidělení. Výběr stejného místa u obou může svědčit o atraktivitě Československa jako možnosti pro klidné dokončení služebního poměru.

---

[139] IRRA, Miroslav, MiG-15, Bučovice 2012, s. 5,6.
[140] Moskva jako sídlo zástupců ze spojeneckých armád platila jen pro zástupce náčelníka Štábu SOS, kteří fakticky přebývali v SSSR. Zástupci HV SOS ze spojeneckých armád dále setrvávali na vlastním území. Viz Rozkaz prezidenta republiky ve věcech kádrových č. 21/69 z dne 25. července 1969 ve kterém je genpor. K. Rusov jmenován do funkce zástupce HV SOS států-účastníků Varšavské smlouvy s tím, že „*úkoly s tím spojené bude plnit z dosavadní funkce náčelníka GŠ ČSLA – 1. zástupce MNO*“.
[141] RODIMCEV, Ilja Alexandrovič, *General Rodimcev. Prošedšij tri vojny*, Moskva 2016.
[142] SAJČUK, *Kladbišče*.

3.2 Přerod poradců v představitele

Jedním z charakteristických znaků poradců byl ucelený útvar, který měl v bezpečnosti a armádě vlastní hierarchickou strukturu, v čele s hlavním poradcem u ministra. Ve sféře obrany byl u ministra národní obrany služebně zařazen hlavní vojenský poradce, zpravidla v hodnosti generálplukovníka. Ostatní poradci mu byli podřízeni. Platil zde vztah nadřízenosti: hlavní vojenský poradce – starší vojenský poradce – vojenský poradce.[143] Hlavní poradci měli spolupracovat s vedením příslušného ministerstva národní obrany a předkládat závěry ohledně jejich oficiální činnosti, zároveň měli řídit a usměrňovat činnost ostatních poradců.

Hlavní poradce měl svého zástupce, jenž byl ve funkci staršího poradce (taktéž v hodnosti generála) a který zpravidla působil u náčelníka generálního (v NDR hlavního) štábu.[144] Další zástupce, opět ve funkci staršího poradce byl pro věci politické a působil u náčelníka HPS. V rámci útvaru poradců/představitelů byla v každém státě zřízena i základní organizace KSSS, která měla své funkcionáře. Je samozřejmé, že každý poradce/představitel byl členem KSSS. Životopisné profily uvádějí u některých spojeneckých armád (Bulharsko, Rumunsko, NDR) i další funkce zástupců hlavního poradce, např. pro bojovou přípravu, letectvo, případně pro protivzdušnou obranu (PVO). Z těchto ojedinělých výskytů však nelze vyvodit jednoznačné a přesvědčivé závěry o počtu zástupců hlavního poradce a existenci těchto funkcí během celého období působení poradců ve spojeneckých armádách. Na základě již publikovaných životopisných profilů, lze však s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že minimálně první dvě služební místa (tj. u ministra národní obrany a u náčelníka GŠ) byla obsazena po celé období a ve všech zemích.

Starší poradci byli většinou služebně přiděleni k náměstkům ministra národní obrany, k velitelům nebo náčelníkům druhů vojsk a služeb ve vojenských ústředních orgánech a k funkcionářům jim na roveň postaveným. Jednalo se o vyšší služební místa, a proto starší poradci byli většinou v hodnostech generálů či výjimečně plukovníků.

Vojenští poradci byli služebně přiděleni na střední stupně velení, tj. k velitelům vojskových součástí (divize, brigády, pluky), velitelům nebo náčelníkům vojenských

---

[143] V ruštině: „*главный военный советник*“; „*старший военный советник*“; „*военный советник*“.

[144] Národní lidová armáda (NLA) NDR byla jedinou armádou Varšavské smlouvy bez „*Generálního štábu*“ (Generalstab); tento řídicí stupeň se musel jmenovat „*Hlavní štáb*“ (Hauptstab), důvodem byly negativní sovětské reminiscence na druhou světovou válku. Kdekoliv je v dalším textu zmíněn generální štáb [spojenecké armády], je do tohoto pojmu zahrnut také Hlavní štáb NLA.

akademií, vysokých škol a učilišť. V padesátých letech funkce vojenských poradců zastávali především vyšší důstojníci – plukovníci a podplukovníci. Výjimečně pak na jedné straně majoři, a na druhé straně generálmajoři. Tato poslední skupina poradců (u velitelů pluků a divizí) byla zpravidla první, která byla od poloviny 50. let odvolána zpět do SSSR, jak vyplývá z analyzovaných pramenů.

Současně se snižováním služebních míst s přidělenou funkcí poradce na přelomu let 1956/1957 navrhlo velení Polské armády změnu názvu „*vojenský poradce*“ na „*vojenský konzultant*“. Zdá se, že se nejednalo o pouhou sémantiku. Na rozdíl od rozsáhlých pravomocí poradců se činnost konzultantů měla omezovat jen na poskytování poradenství ke konkrétním věcným a organizačním otázkám v dané vojenské specializaci. Na setkání se zástupci polského ministerstva národní obrany ohledně rozvoje ozbrojených sil Polské lidové republiky, které se konalo v Moskvě ve dnech 23. až 25. ledna 1957, HV SOS maršál Ivan Stěpanovič Koněv[145] tento návrh odmítl a prosadil, aby polská strana nadále používala k označení funkce název „*vojenský poradce*“, tak jak to bylo běžné v ostatních spojeneckých armádách, a aby byla zachována jednotná nomenklatura ve všech státech sovětského bloku. Byl ale akceptován další návrh polské strany, a to stanovení počtu vojenských poradců v polské armádě a přesnější vymezení funkčních povinnosti poradců.[146]

Klíčovým výsledkem studia pramenů je zjištění, že na rozdíl od poradců například ve sféře ekonomiky, institut poradců v sektoru obrany v roce 1957 nezanikl, ale transformoval se. Z analyzovaných pramenů lze dovodit, že institut vojenských poradců existoval do II. řádného zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy konaného dne 24. května 1958 v Moskvě. Podle bulharského historika J. Baeva byl bezprostředně po zasedání zřízen institut stálých představitelů HV SOS, kde kromě staršího představitele, který měl k dispozici omezený počet důstojníků a administrativně-technických asistentů, institut „*Představitelstvo*“ zahrnoval další generály a důstojníky u generálního štábu a jednotlivých druhů vojsk a služeb spojeneckých armád.[147]

Od přelomu let 1958/1959 se tak funkce poradce začala nově nazývat „*představitel*“ HV SOS.[148] Provedení změny potvrzuje například i Usnesení Rady

---

[145] Maršál Sovětského Svazu I. S. Koněv (1897–1973), byl HV SOS v letech 1955–1960.
[146] NALEPA, *Doradcy*, s. 136–137.
[147] BAEV, Jordan, *The Organizational and Doctrinal Evolution of the Warsaw Pact (1955–1969)* [online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: http://www.coldwar.hu/publications/organizational.html.
[148] Označení „*Hlavní představitel*“ patrně přetrvalo ještě nějakou dobu jako zvyk na předchozí označení „*Hlavní poradce*“ a než se začal používat oficiální název funkce „*Starší představitel*“.

ministrů SSSR ze dne 16. května 1959 „*О порядке содержания представительств Главнокомандующего командования Объединенных вооруженных сил в Албании, Болгарии, Чехословакии и Германской Демократической Республике*“ [O postupu pro udržování představitelstev Hlavního velení SOS v Albánii, Bulharsku, Československu a NDR].[149] Pravděpodobným důvodem pro změnu názvu z poradce na představitele bylo určité „*odstřižení se*“ od minulé etapy a také snaha posílit alianční charakter. V řadě států byl přechod z funkce vojenského poradce na představitele HV SOS zcela formální, neboť ji zastávala stejná osoba.[150] Po dokončené transformaci poradců v představitele působili ve spojeneckých armádách a vojenských ústředních orgánech již jen představitelé.

V souvislosti se změnou názvu poradců je nutné upozornit na jeden terminologický fenomén. V hierarchii sovětské armády se často používal termín „*pomocník*“ (помощник) s významem zástupce. Nejednalo se však o subalterního důstojníka (ve funkci pobočníka, adjunkta, pomocníka), nýbrž o zástupce vyššího (staršího) funkcionáře pro určitou oblast (určité otázky, úkoly), který neměl odpovídající pravomoci jako plnohodnotný „*zástupce*“ velitele či náčelníka (заместитель командующего, начальника). V případě vyšších velitelství přitom obvykle sloužil v generálské hodnosti.[151]

S oficiálně publikovaným označením funkce „*pomocník HV SOS pro týl – náčelník Správy operačního týlu*“, se lze setkat ve Spojeném velení, kde v této funkci sloužili sovětští vojáci v hodnosti generálporučíků. Svého „*pomocníka*“ pro organizační otázky měl například představitel HV SOS v NLA. Svého „*pomocníka*“ měl také zástupce staršího představitele pro politické otázky v hlavní politické správě ČSLA.

Institut představitelů opět představoval ucelený útvar, který měl vlastní hierarchickou strukturu v čele se starším představitelem u ministra národní obrany a s jeho zástupci, což byli představitelé u náčelníka generálního štábu a u náčelníka hlavní politické správy. Dalšími členy útvaru pak byli jednotliví představitelé na ministerstvu, v generálním štábu a u vojsk a vojenských akademií. Všichni představitelé v konkrétním

---

[149] VUKOLOV, *Osobennosti.*

[150] Typicky genplk. Alexandr Michajlovič Kuščev, hlavní poradce a starší představitel u československého ministra národní obrany v letech 1957–1968.

[151] Příkladem může být genplk. Alexej Semjonovič Burdějnyj (1908–1987), který v letech 1954–1958 sloužil v Běloruském vojenském okruhu v hodnosti generálporučíka tankových vojsk jako „*помощник командующего войсками округа по танковому вооружению*“, aby následně v letech 1958–1960 ve stejné hodnosti sloužil ve funkci „*заместителя командующего – начальника Управления боевой подготовки*“ téhož okruhu. V letech 1970–1974 byl starším představitelem HV SOS u ministra národní obrany NDR.

státě byli podřízeni staršímu představiteli a ten HV SOS. Směrnice či nařízení HV, případně náčelníka Štábu SOS, která by změnu názvu zaváděla, nebyla zatím v analyzovaných pramenech nalezena.

Životopisné profily na ruské Wikipedii nezřídka uvádějí změnu názvu funkce z poradce na představitele až v roce 1959.[152] Oficiálně byla tato změna provedena až na IV. zasedání Politického poradního výboru v Moskvě dne 29. března 1961, kdy byl zvláštním usnesením schválen Statut institutu představitelů HV SOS. Badatel N. Sajčuk uvádí, že aparát hlavního [?] představitele u Rumunské lidové armády byl zřízen na základě sovětsko-rumunského protokolu z jednání ministrů obrany, které proběhlo dne 31. března 1961 v Moskvě.[153] Lze se domnívat, že obdobné protokoly o vytvoření aparátu představitele HV SOS v ostatních členských státech Varšavské smlouvy uzavřel sovětský ministr obrany se zbývajícími ministry v tutéž dobu. Pokud tomu tak skutečně bylo, je důležité upozornit, že signatáři byli ministři, resp. ministerstva obou států a že byl zcela opominut HV SOS jako další signatář protokolu.

Možné vysvětlení lze nalézt v již zmíněné dvojjediné roli 10. Hlavní správy GŠ OS SSSR a Štábu SOS. Představitelé byli pro výkon funkce v zahraničí pro forma služebně převeleni do 10. správy a i v zahraničí zůstávali stále příslušníky Sovětské armády. Zmíněná 10. správa byla prostřednictvím generálního štábu součástí OS SSSR, které formálně a tedy i smluvně zastupoval ministr obrany Sovětského svazu. Tím by se tedy dalo vysvětlit, proč protokol podepsal ministr obrany SSSR a nikoli HV SOS. Sice jde jen o pracovní hypotézu, ale opřenou o dobové reálie. Po osamostatnění Štábu SOS roce 1966 lze očekávat smluvní autonomii HV nebo náčelníka Štábu SOS, ale zatím nebyly nalezeny prameny, které by tuto skutečnost ve vztahu k představitelům potvrdily.

V únoru 1966 byla v Moskvě uspořádána zvláštní schůzka za účasti náčelníků generálních štábů spojeneckých armád, na níž byl předložen balíček návrhů na změny ve struktuře orgánů vojenského řízení SOS. Jedním z návrhů, které předložila rumunská strana, bylo zrušení institutu představitelů HV SOS. Návrh však nezískal podporu od jiných stran. V únoru 1968 se v Praze konala předběžná schůze náčelníků generálních

---

[152] Příkladem mohou být tyto profily: genpor. letectva Alexandr Sergejevič Senatorov byl od léta 1958 v Bulharsku starším vojenským poradcem u velitele PVO a letectva, od dubna 1959 byl představitelem HV SOS pro PVO a letectvo; genpor. Vasilij Fadějevič Sergackov od července 1956 hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany Albánie, od ledna 1959 uváděna funkce starší představitel HV SOS; genpor. Alexandr Nikolajevič Něčajev, od února 1955 hlavní vojenský poradce u Kasernované lidové policie NDR, od února 1956 hlavní vojenský poradce a od dubna 1959 starší představitel HV SOS u ministra národní obrany NDR.

[153] SAJČUK, *Kladbišče*.

štábů, na níž byly projednány a přijaty návrhy dokumentů upravující fungování Spojeného velení SOS. Otázka zrušení institutu představitelů nebyla na naléhání většiny delegací vznesena, ale bylo dosaženo kompromisního rozhodnutí, že jeho praktické provedení bude „*po vzájemné dohodě na bilaterálním základě*“.[154]

Dne 17. března 1969 byl na X. zasedání PPV Varšavské smlouvy v Budapešti přijat „*Statut Spojených ozbrojených sil a Spojeného velení států – účastníků Varšavské smlouvy*“.[155] Jeho osmý článek zmocňuje HV SOS, aby měl své představitele v členských státech: „*V armádách států – účastníků Varšavské smlouvy mohou být se souhlasem vlády představitelé Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil, kteří se ve své práci řídí zvláštním statutem, dohodnutým s ministry obrany a schváleným Hlavním velitelem Spojených ozbrojených sil*“.

Straničtí a státní činitelé souhlasili s bianco statutem, který ani nebyl v tu dobu ještě vypracován, vyjma rumunské reprezentace zřejmě záležitosti ani nevěnovali větší pozornost.[156] K vypracování Statutu o představitelích HV SOS v armádách Varšavské smlouvy (Statut o představitelích) přistoupilo Spojené velení ve druhé polovině roku 1969.[157] Po zapracování připomínek ze spojeneckých armád byl finální návrh předložen ke schválení na II. zasedání Vojenské rady SOS, které proběhlo ve dnech 27. a 28. dubna 1970 v Budapešti. Za ČSSR se jej zúčastnili náčelník GŠ ČSLA genpor. Karel Rusov,[158] náčelník operačního oddělení operační správy GŠ plk. gšt. Jiří Nečas,[159] starší představitel HV SOS u ministra národní obrany genpor. Konstantin Grigorjevič Kožanov[160] a pobočník náčelníka GŠ ČSLA.

Návrh Statutu o představitelích po zapracování připomínek (i těch navrhovaných GŠ ČSLA) byl schválen s výjimkou delegace Rumunské lidové armády, která se odmítla k návrhu vyjádřit. M. Bílý ve své práci ještě podotýká, že o tomto dokumentu již stranická

---

[154] RANČEV, s. 105.
[155] MASTNY, s. 323.
[156] BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva 1969–1985*, s. 119.
[157] M. Bílý datuje vypracování Statutu o představitelích až do roku 1970, ale vzhledem k tomu, že GŠ ČSLA obdržel návrh Statutu již 22. ledna 1970, je pravděpodobnější, že musel být připravován již dříve, aby do té doby stihl „*schvalovací kolečko*“ uvnitř Spojeného velení a GŠ OS SSSR.
[158] Genplk. K. Rusov (1924–2013), v letech 1959–1960 velitel 2. motostřelecké divize Sušice, 1962–1964 náčelník štábu – 1. zástupce velitele 4. armády, 1964–1965 velitel 4. armády, 1965–1967 velitel Středního vojenského okruhu (armádního typu – původní 4. armáda), 1967–1968 generální inspektor ČSLA, 1968–1979 náčelník GŠ ČSLA – náměstek ministra (od 1969 první náměstek (zástupce) ministra), 1979–1988 1. zástupce MNO, 1988–1989 zástupce MNO, 1969–1989 zástupce HV SOS.
[159] Genpor. J. Nečas (*1925), v letech 1969–1970 náčelník operačního oddělení operační správy GŠ ČSLA, 1970–1974 zástupce náčelníka operační správy GŠ, 1974–1980 náčelník operační správy – zástupce náčelníka GŠ ČSLA, 1980–1984 zástupce náčelníka GŠ ČSLA, 1984–1990 náčelník Vojenské kanceláře prezidenta republiky.
[160] Genplk. tankových vojsk K. G. Kožanov viz Příloha 2.

či státní vedení podrobněji nejednala a že postačil souhlas ministrů obrany.[161] M. Bílý též uvádí, že není zřejmé, že by Statut o představitelích ještě následně projednalo či dokonce schválilo stranické či státní vedení.[162]

Statut o představitelích též umožňoval, aby po souhlase ministra národní obrany dané země, měl hlavní představitel své zástupce (pomocníky), představitele pro druhy vojsk a služeb i představitele v okruzích, armádách a divizích, a to v závislosti na potřebách a podmínkách příslušné armády.[163] M. Bílý se domnívá, že přijetí Statutu o představitelích vlastně posílilo sovětskou kontrolu spojeneckých armád. Tento svůj názor opírá o skutečnost, že se představitelé HV SOS v sedmdesátých letech účastnili většiny zasedání Vojenské rady, ač její původní statut s tím nepočítal. Tím měl být vytvořen důmyslný systém umožňující kontrolu unifikace vojsk členských států Varšavské smlouvy.[164] Toto tvrzení však již nebylo dále doloženo.

Je možno zvážit i další pohled a uvést jiné argumenty. Samotná účast představitelů na jednáních Vojenské rady mohla mít jen ryze praktické důvody, například pro rychlejší a širší výměnu informací v rámci Spojeného velení. Dostupné prameny uvádějí různé počty představitelů v jednotlivých členských státech Varšavské smlouvy v sedmdesátých a osmdesátých letech. Částečný vliv na jejich počet zcela jistě měl geostrategický význam jednotlivých států. Avšak jiný počet představitelů reálně znamená i jejich jiný vliv a možnosti ovlivňovat vývoj uvnitř spojeneckých armád. Ve zcela odlišné situaci se nacházeli představitelé v Československu oproti představitelům například v Rumunsku.[165] Tyto úvahy proto tezi o posílení kontroly spojeneckých armád prostřednictvím představitelů relativizují. Výše uvedený Statut o představitelích z roku 1970 byl koncipován pro činnost představitelů v mírové době.

V roce 1980 byl na jednání PPV ve Varšavě formálně schválen „*Statut Spojených ozbrojených sil členských států Varšavské smlouvy a jejich orgánů velení /v době války/*“. Ten v článku č. 42 řešil činnost představitelů s přechodem SOS na válečný stav. Statut stanovil, že se „*stávají představiteli Hlavního velení SOS na válčišti u národního vojenského velení a představitelé u vojenských okruhů /loďstev/, armád a svazků – představiteli Hlavního velení SOS na válčišti u příslušných operačních svazů*

[161] BÍLÝ, *Varšavská smlouva 1969–1985*, s. 120.
[162] BÍLÝ, Matěj, *ČSSR v organizaci Varšavské smlouvy na přelomu 60. a 70. let*. In: HRADECKÝ, Tomáš, HORÁK, Pavel (ed.), České, slovenské a československé dějiny 20. století VIII, Ústí nad Orlicí, 2013, s. 280.
[163] VHA, *Statut o představitelích*.
[164] BÍLÝ, *Varšavská smlouva 1969–1985*, s. 120.
[165] V osmdesátých letech se v ČSSR uvádí počet 32 až 36 představitelů, v Rumunsku jen 4 představitelé.

/svazků/.“ Bližší popis jejich činnosti za války, konkrétní úkoly, které by měli plnit, není znám. Vzhledem k určité obecnosti a formálnosti samotného statutu je pravděpodobné, že žádný další dokument upravující činnost představitelů pro válečný stav nebyl ani zpracován. Lze předpokládat, že by zajištovali komunikaci s Hlavním velením SOS a byli by nápomocni při koordinaci vojenských akcí na válčišti i v operačním týlu. Žádný z analyzovaných pramenů ani nenaznačoval, že by snad měli získat jakékoliv velitelské pravomoci.

Součástí štábu staršího představitele byli důstojníci, případně občanští pracovníci, kteří zajištovali vybrané odborné a administrativně-technické záležitosti. Specifické postavení měli důstojníci devizově-finanční a administrativně-hospodářské služby. Ve své činnosti vycházeli mimo jiné z Úmluvy řešící diplomatický statut přidělenců.[166] Do funkce náčelníka této služby v rámci štábu byl jmenován důstojník z ústředního aparátu ministerstva obrany SSSR, zpravidla v hodnosti plukovníka či podplukovníka. K jeho povinnostem patřilo finanční a hospodářské zabezpečení pracovníků aparátu představitele a jejich rodin, finanční a hospodářské zabezpečení generálů a důstojníků, kteří byli do členského státu odveleni na krátkodobý pobyt – na velitelskou funkci nebo účast na cvičení. Spolu odpovědnými orgány domácího ministerstva národní obrany řešil otázky spojené s pobytem přidělenců a jejich rodinných příslušníků (přidělení, vybavení, údržba prostor pro ně vyčleněných), vypořádání plateb za tyto prostory, řešení náhrad za škody při spojeneckých cvičeních apod.[167]

3.3 Služební přidělení poradců a představitelů

Již bylo uvedeno, že poradci i představitelé byli vždy služebně přiděleni ke konkrétnímu funkcionáři (veliteli či náčelníku) na základě předchozí žádosti. Jednotlivé státy si sami stanovily, resp. bylo jim Moskvou doporučeno, ke kterým služebním místům poradce nebo představitele požadovat. Ve všech státech byla postupně převzata sovětská podoba organizace vojenských ústředních orgánů, velitelství druhů vojsk a služeb a vojskových součástí. Obdobné byly i jednotlivé stupně vojenského velení. Ve státech s vlastním vojenským námořnictvem (NDR, Polsko, Bulharsko, Rumunsko) působili ve funkcích poradců/představitelů sovětští admirálové a námořní důstojníci. Tím byla typově definována služební místa, ke kterým mohli být poradci nebo představitelé služebně

[166] Vyhláška Ministra zahraničních věcí ze dne 22. ledna 1974 o Úmluvě o právní způsobilosti, výsadách a imunitách Štábu a dalších orgánů velení Spojených ozbrojených sil členských států Varšavské smlouvy.
[167] VUKOLOV, *Osobennosti*.

přiděleni. V armádách byl samozřejmě rozdílný počet jednotlivých vojskových součástí (např. sborů nebo divizí), který odrážel velikost armády. To mělo vliv na celkový počet poradců nebo představitelů.

Nebyl to vliv jediný. Počet služebních míst s potřebou mít poradce nebo představitele se měnil v čase. Dokladem je proces stahování poradců zpět do Sovětského svazu ve druhé polovině padesátých let, který bude analyzován dále v textu. Dalším vlivem byly změny organizační struktury, které postupně proběhly ve vojenských ústředních orgánech a ve vojscích. Příkladem organizačních změn, na které musel institut poradců reagovat, bylo zrušení operačního stupně „*sbor*“. Tento stupeň byl postupně zrušen v polské, maďarské, bulharské i rumunské armádě. V ČSLA byly sbory zrušeny v roce 1956 a z toho vyplynul zánik služebních míst velitelů sborů, a logicky tím došlo ke zrušení funkcí poradců u velitelů sborů.[168] Jiné změny se týkaly institutu představitelů. V roce 1969 byl v ČSLA zřízen Západní vojenský okruh (frontového typu) a u služebního místa velitele okruhu proto začal působit představitel HV SOS. V NLA bylo v roce 1972 zřízeno Velitelství pozemního vojska a u jeho velitele začal též působit představitel HV SOS.

Publikované prameny a výsledky výzkumů zatím u žádné ze spojeneckých armád neumožňují stanovit přesný počet poradců či představitelů a ani jej kvalifikovaně odhadnout. Určitou představu o celkovém počtu poradců/představitelů může místo toho dát přehled služebních míst funkcionářů, ke kterým byli služebně přiděleni. Při předpokládaném setrvání ve funkci okolo čtyř let a počtu služebních míst by prostým vynásobením šlo získat rámcový počet poradců/představitelů. Problémem stále zůstává, že ani přesný počet služebních míst není znám a lze je jen odhadovat. Autor se v práci na základě pramenů a životopisných profilů pokusil načrtnout přehled služebních míst, u nichž byl zaznamenán poradce nebo představitel. S ohledem na minimum údajů byla vynechána služební místa ve vojenském námořnictvu.

Nejvyšším služebním místem s přiděleným poradcem/představitelem byla funkce ministra národní obrany, kde působil „*velitel*“ útvaru poradců/představitelů, tj. hlavní vojenský poradce a později starší představitel HV SOS. Podle porovnání mezi státy funkci vždy zastával zkušený generál v hodnosti zpravidla generálplukovníka, případně generálporučíka. Jejich životopisné profily jsou k dispozici. Přesto se autorovi zatím nepodařilo dohledat všechny osoby, které uvedenou funkci zastávaly po všechna léta.

[168] S výjimkou 4. střeleckého sboru, který byl zrušen až v roce 1958.

Nabízí se i možnost, že po určitý čas v některých státech tato funkce nebyla obsazena záměrně. Pravděpodobné důvody mohly být různé. Například není známé jméno v Polsku pro léta 1952–1954, kdy ministrem byl sovětský maršál K. K. Rokossovskij. Ten svého poradce zcela určitě nepotřeboval. Obsadit formálně tuto funkci proto připadlo Moskvě asi zbytečné. Neobsazení funkce staršího představitele u ministra národní obrany v letech 1958–1962 v Polsku a 1958–1961 v Rumunsku může naznačovat určitý vzdor, odpor vlád obou států vůči Moskvě, tím že nepřijaly staršího představitele na svém území. Zvláště když jiní představitelé v těchto státech v tuto dobu působili.[169]

Neobsazení funkce v NDR v období 1960–1963 může souviset s napjatou situací ohledně Berlína. V dubnu 1960 byl HV Skupiny sovětských vojsk jmenován genplk. Ivan Ignatěvič Jakubovskij,[170] během zostření Berlínské krize, v období srpen 1961 až duben 1962 byl velitelem Skupiny jmenován nakrátko bývalý HV SOS maršál I. S. Koněv. Lze naznačit hypotézu, že právě s příchodem maršála I. S. Koněva nebyl důvod funkci staršího představitele obsadit a že ji mohl ve vztahu k velení NLA částečně suplovat právě Koněvův zástupce genplk. I. I. Jakubovskij. Od března 1963 byl do funkce staršího představitele překvapivě jmenován ještě s vyšší hodností generála armády Vladimir Vasiljevič Kurasov, který předtím od roku 1949 velel Vojenské akademii GŠ OS SSSR a nezastával předtím žádné velitelské a štábní funkce u vojsk.[171]

V rámci ministerstev národní obrany lze identifikovat další typická služební místa, u kterých působili poradci/představitelé. Především šlo o služební místa náměstků (zástupců) ministra. První bylo služební místo funkcionáře, který odpovídal za bojovou přípravu a výcvik pozemních vojsk. Mohl mít přitom různá pojmenování: náčelník správy bojové přípravy, velitel pozemních vojsk nebo náčelník hlavní správy pozemních vojsk. Další oblastí zastřešovanou náměstkem byly věci materiální, případně týlové složky. V padesátých letech se poradci u těchto funkcionářů věnovali především otázkám budování výrobních kapacit pro zbrojní průmysl, výstavbě vojenských objektů (letišť, hangárů pro letadla, výcvikových zařízení, skladů pro uložení vojenské techniky atd.). Později vzrostl význam náměstka zodpovědného za vyzbrojování a technické

[169] Podle pramenů měl v Polsku v letech 1957–1962 působit „starší vojenský představitel“ genpor. G. Černyšev, kterého se zatím nepodařilo ztotožnit. V letech 1959–1962 sloužil v Rumunsku ve funkci představitele pro bojovou přípravu genmjr. Sergej Dmitrijevič Lavrentěv.

[170] Maršál Sovětského svazu I. I. Jakubovskij (1912–1976), v letech 1953–1957 velitel 1. gardové tankové armády, 1957–1960 a v mezidobí 1961–1962 1. zástupce HV, 1960–1961 a 1962–1965 HV Skupiny sovětských vojsk v Německu, 1965–1967 velitel Kyjevského vojenského okruhu a 1967–1976 HV SOS.

[171] Generál armády V. V. Kurasov (1897–1973), v letech 1949–1956 náčelník Vyšší vojenské akademie K. J. Vorošilova (tehdejší označení Vojenské akademie GŠ), tuto funkci zastával i v letech 1961–1963, následujících pět let představitel HV SOS VS u ministra národní obrany NDR.

zabezpečení. Proto se představitelé u tohoto funkcionáře přeorientovali na otázky spojené se zaváděním a osvojením moderní vojenské techniky a jejího operačního použití.

Součástí ministerstev národní obrany byla velitelství, (hlavní) správy jednotlivých druhů vojsk a služeb, v jejichž čele stáli velitelé/náčelníci. Již od počátku působení poradců byla jednou z nejdůležitějších velitelská pozice, která zodpovídala za protivzdušnou obranu státu (PVOS). O jejím významu svědčí to, že PVOS byla jediným druhem vojska, který byl plně integrován v rámci celé Varšavské smlouvy.[172] Dle podmínek jednotlivých spojeneckých armád byla tato pozice někde spojena se služebním místem velitele letectva. Ve druhé polovině šedesátých let se ještě objevila pozice velitele/náčelníka vojsk protivzdušné obrany pozemních vojsk. Opět dle organizačních podmínek jednotlivých armád v různém časovém období mohl tyto funkce pokrývat jediný představitel, častější však bylo, že na úseku PVO a letectva působilo představitelů více. Relativně krátkou epizodou bylo působení poradců u velitelů tankových a mechanizovaných vojsk vzhledem ke zrušení samostatnosti tohoto druhu vojska ve druhé polovině padesátých let. Po celé období působení poradců/představitelů byl zaznamenán jejich výskyt u služebních míst velitelů/náčelníků dělostřelectva a raketového vojska. Je částečně doloženo, že ke konci padesátých let přestali poradci působit u velitelů/náčelníků ostatních druhů vojsk a služeb (např. ženijní vojsko, chemické vojsko, spojovací vojsko, výsadkové vojsko, tanková a automobilní služba, jednotlivé služby vševojskového týlu atd.).

Dalším služebním místem, druhým v pořadí z hlediska významu, byla funkce náčelníka generálního štábu s přiděleným zástupcem hlavního poradce/staršího představitele. V generálním štábu působili další poradci/představitelé u náčelníků klíčových správ, tj. operační, zpravodajské (rozvědky), organizační a mobilizační nebo ústředního plánování.

Významným služebním místem i z pohledu působení poradců/představitelů byl náčelník HPS. Poradce/představitel, který sem byl přidělen, se stal zároveň zástupcem hlavního poradce/ staršího představitele pro věci politické a vykonával politický dohled nad všemi poradci/představiteli. Protože nejsou k dispozici všechny potřebné údaje, nelze jednoznačně potvrdit, že funkce u náčelníků HPS byly obsazeny permanentně a u všech

[172] V roce 1957 bylo schváleno usnesení o Jednotném systému PVO států – účastníků VS pro mírový stav, dnem 1. května 1963 byla zřízena funkce zástupce HV SOS pro PVO a byla vybudována pomocná velitelská stanoviště pro koordinaci vojsk PVO na západním a jihozápadním strategickém směru, konečně v roce 1969 byl přijat Statut o jednotném systému PVO.

států během celého období. Minimálně na základě specifického vztahu rumunského politického a vojenského vedení ke zde působícím představitelům lze předpokládat, že tato funkce nebyla u rumunské armády obsazena.

Zvláštní kapitolou je působení poradců/představitelů ve vojenském školství. V první polovině padesátých let byli ve vojenských akademiích a učilištích nejen u jejich velitelů, ale dokonce i u vedoucích kateder.[173] V období institutu představitelů působili již jen u velitelů vojenských akademií, případně u funkcionáře MNO, který měl zodpovědnost za vojenské vysoké školství.

Kromě služebních míst u vojenských ústředních orgánů zmíněných výše, absolutně nejvyšší počty poradců působily přímo ve vojscích. Od stupně vojenských okruhů častokrát až po stupeň pluk.[174] Od konce padesátých let lze vypozorovat absolutní pokles poradců v jednotlivých státech zapříčiněný právě tím, že byli odvoláváni poradci na nejnižších velitelských stupních, tj. u velitelů vševojskových divizí, případně brigád a pluků. Po zrušení dalšího (vyššího) velitelského stupně, tj. sborů, zůstali poradci/představitelé do konce jejich působení již jen u velitelů okruhů a armád.

Stojí za to opět připomenout, že výše uvedený přehled typických služebních míst měl v každém jednotlivém státě a časovém období svoji konkrétní podobu, která se měnila v závislosti na vlastní organizační struktuře vojenských ústředních vojenských orgánů a spojeneckých armád. Poradci/představitelé v hodnostech generálů měli své pomocníky (zástupce) v hodnostech plukovníků.[175] Je však doloženo, že představitel u náčelníka HPS ČSLA v hodnosti generálporučíka měl pomocníka s hodností generálmajora.

Specifickou úlohou poradců/představitelů, která měla opět odlišnou podobu dle jednotlivých států a časového období, byla jejich účast na jednání vojenských, státních a zcela výjimečně stranických kolektivních orgánů. V padesátých letech bylo ještě běžné, že hlavní poradce byl členem gremiálních orgánů ministra národní obrany (kolegium ministra, vojenská rada ministra apod.) a byl pravidelně zván na jednání dalších poradních orgánů. Podobně byli i ostatní poradci zváni na pravidelné porady „*svého*“ funkcionáře,

---

[173] […], *65 godini Fakultet „Komandno-ščaben“* [Vojenské akademie Georgi Stojkova Rakovského]. In: Voenen žurnal [Военен журнал, Military Journal] 122, 2015, 4, s. 173, 200, 205; MALCZEWSKI, Eugeniusz et al., *70 lat z historii i dorobku Wojsk Łączności i Informatyki Wojska Polskiego*, Warszawa 2019, s. 287.

[174] V ČSLA v polovině padesátých let byly u pozemního vojska tyto stupně: vojenský okruh – armádní sbor – střelecká (tanková) divize – střelecký (tankový, samohybný) pluk.

[175] VACEK, *Generál*, s. 142.

případně doprovázeli tohoto funkcionáře na jednání u vyššího funkcionáře.[176] Tato praxe přetrvala i v období představitelů v Československu, částečně v Maďarsku, ale byla dle pramenů opuštěna v Rumunsku a v Polsku. Starší představitel nebyl formálně členem nejvyššího poradního orgánu – kolegia ministra, ale dostával všechny projednávané materiály a byl pravidelně, lze říci povinně, zván na tato jednání.

Ve všech členských státech Varšavské smlouvy byly staršímu představiteli a jeho štábu přiděleny kanceláře v prostorách domácího ministerstva obrany nebo generálního štábu, to usnadňovalo úspěšné plnění jejich úkolů a také zajišťovalo utajení. Rumunsko bylo v tomto výjimkou, staršímu představiteli byla přidělena samostatná kancelář mimo tyto budovy.[177] Lze to hodnotit jako demonstrativní gesto, které vyjadřovalo autonomii a suverenitu rumunské armády a jejích velících struktur.

[176] VHA, fond Vojenská rada MNO, čj. 0067 *Čtvrtletní plány zasedání vojenské rady MNO 1951–1955*. Na jednání VR MNO dne 10. září 1952 byli přizváni (dle Plánu) k 1. bodu jednání „*Provedení podzimní prověrky*“ velitelé druhů vosk se sov. poradci, velitelé vojenských okruhů se sov. poradci a ZVP (zástupce pro věci politické), náčelník hlavního týlu se sov. poradcem a ZVP.
[177] SAJČUK, *Kladbišče*.

4 Poradci a představitelé v evropských socialistických státech

Pro hledání odpovědi na otázku týkající se role poradců/představitelů a stanovení jejich významu pro armády sovětského bloku bylo nezbytné zpracovat stručný faktografický přehled, který by k tomu poskytl potřebné údaje. Tento faktografický přehled je obsahem této kapitoly. Poradcům/představitelům v Československu je věnována vlastní kapitola.

V předchozím textu již bylo uvedeno, že jednou z důležitých vnitřních podmínek, které pomohly formovat proces nastolení sovětské kontroly nad armádami sovětského bloku, byla přítomnost sovětských vojsk na území daného státu. V roce 1945 byla zřízena „*Jižní skupina* [sovětských] *vojsk*“. Útvary a jednotky skupiny byly rozmístěny jak na území Bulharska, tak na území Rumunska. V Bulharsku byla sovětská vojska rozmístěna až do roku 1947, kdy byla podle ustanovení Pařížské mírové smlouvy ke dni 14. prosince zcela stažena.[178] Na území Rumunska zůstala od prosince 1947 dislokována „*Samostatná mechanizovaná armáda*“, která byla v roce 1957 přejmenována na „*Samostatnou armádu*“ a v červenci 1958 byla stažena zpět do SSSR. V Maďarsku byla v roce 1945 vytvořena „*Střední skupina vojsk*“. Útvary a jednotky skupiny byly rozmístěny na území Maďarska a Rakouska. Během léta 1955 byla z Rakouska stažena okupační vojska čtyř mocností, tedy i sovětská. Znamenalo to zrušení Střední skupiny vojsk a z jednotek na území Maďarska byl vytvořen tzv. „*Zvláštní sbor*“ (1955–1957), který byl v roce 1957 transformován na „*Jižní skupinu vojsk*“. V roce 1945 byla ještě zřízena v Polsku „*Severní skupina vojsk*“ a na území budoucí NDR „*Skupina sovětských okupačních vojsk v Německu*“.[179] Po invazi vojsk pěti států Varšavské smlouvy v roce 1968 byla v Československu rozmístěna „*Střední skupina vojsk*“.

Samotná přítomnost sovětských vojsk nebyla nutnou podmínkou procesu sovětizace, o čemž svědčí fakt, že tento proces probíhal i ve státech, kde sovětská vojska rozmístěna nebyla (Albánie, Jugoslávie, a do roku 1968 i Československo). Přítomnost sovětských vojsk, respektive nemožnost o této přítomnosti reálně rozhodnout, však byla určitým znakem omezené suverenity těchto států. Pro vládnoucí elity se mohla stát oporou jejich moci, zároveň jim nepřímo připomínala limity jejich samostatnosti.

---

[178] RANČEV, s. 87.

[179] Nejdříve s označením Skupina sovětských okupačních vojsk v Německu (1945–1954), 24. března 1954 bylo v pojmenování vypuštěno označení „okupačních“ a název pak zněl Skupina sovětských vojsk v Německu (1954–1989) a konečně Západní skupina vojsk (1989–1994).

Již v průběhu druhé světové války se první sovětští vojenští poradci a instruktoři objevili v Jugoslávii[180] a v Bulharsku,[181] kde navázali na činnost sovětských generálů a důstojníků, kteří působili ve štábech armád protihitlerovské koalice jako příslušníci sovětské vojenské mise. V létě 1944 Lidová osvobozenecká armáda Jugoslávie (NOVJ) přešla od partyzánského způsobu boje k otevřenému boji s německými vojsky a dostala se do kontaktu s Rudou armádou. Zároveň se početně výrazně rozrostla a musela řešit mnoho organizačních problémů. Proto se její vedení rozhodlo obrátit se na Sovětský svaz s žádostí o pomoc vysláním vojenských poradců a instruktorů. SSSR žádosti vyhověl a v září 1944 dorazilo do Jugoslávie prvních 117 poradců a instruktorů. Měli zde zůstat tři měsíce.[182] V říjnu 1944 začali sovětští vojenští poradci pomáhat bulharské armádě v souvislosti s přechodem Bulharského království na stranu protihitlerovské koalice a účastí bulharské armády ve válce proti zemím fašistického bloku. V obou uvedených případech pravděpodobně nešlo o poradce, jak je známe z padesátých let, ale šlo spíše vojenské instruktory a specialisty.

Zároveň byl přijat první normativní dokument tohoto druhu upravující činnost poradců a instruktorů. Bylo to „*Nařízení o sovětských vojenských poradcích a instruktorech v NOVJ*“, které bylo schváleno dne 10. února 1945.[183] Dne 11. března 1945 následovalo podobné nařízení o sovětských důstojnících – instruktorech v bulharské armádě, kde jim byl stanoven úkol „*poskytovat pomoc velení jednotek a uskupení bulharské armády v otázkách přípravy a výcviku personálu, a zejména důstojnického sboru, v oblasti použití a využívání sovětských zbraní poskytnutých bulharské armádě*“.[184]

V letech 1946–1947 sovětské vedení vyvíjelo přímý tlak na provedení úplné čistky důstojnického sboru v Bulharsku.[185] Výsledkem bylo propuštění zhruba čtyř tisíc vyšších a nižších důstojníků. Nedostatečná kvalifikace a malé zkušenosti nových důstojníků se staly jedním z hlavních důvodů pro pozdější příchod poradců.[186] Po odchodu sovětských vojsk z Bulharska v zemi zůstala pouze skupina sovětských vojenských poradců v čele s genpor. Alexandrem Vasiljevičem Petruševským. Svou činnost skupina zahájila analýzou stavu armády. Již v létě 1947 poskytli sovětští vojenští

[180] MILETIČ, s. 111.
[181] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 155.
[182] MILETIČ, s. 111.
[183] Tamtéž.
[184] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 156.
[185] RANČEV, s. 86.
[186] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 159.

poradci ministrovi národní obrany genpor. G. Damjanovovi „*Poznámky k hlavním otázkám bulharské armády*“. Bylo v nich obsaženo hodnocení organizačního stavu, bojového výcviku, personálu a mobilizační připravenosti bulharské armády; současně byla poskytnuta doporučení týkající se zabezpečení jižní bulharské hranice.[187] Doporučení z této analýzy se staly základem pro další výstavbu bulharské armády.

Dalším státem nově vznikajícího bloku se stala Albánie, kam v červenci 1945 přijel náčelník sovětské vojenské mise plukovník S. V. Sokolov a 10. listopadu 1945 předal jménem sovětské vlády nótu o uznání nové vlády.[188] Albánie se bezprostředně po osvobození začala orientovat na sousední Jugoslávii, se kterou uzavřela dne 9. července 1946 Smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci. Na jejím základě obdržela Albánie mimo jiné významné dodávky vojenské techniky a do země přišli jugoslávští vojenští poradci. Proto zde v tuto dobu nepůsobili sovětští vojenští poradci. Z partyzánských oddílů začala vznikat s jugoslávskou pomocí moderní pravidelná albánská armáda podle vzoru sovětské armády.[189]

Podmínky pro vojenské poradce v Polsku byly oproti dalším státům sovětského bloku odlišné. Hlavní rozdíl spočíval v tom, že v polské armádě po roce 1945 nadále sloužilo několik tisíc důstojníků Rudé armády,[190] kteří byli přijati do polské armády mezi lety 1943–1945. Jednalo se o silnější nástroj kontroly armády než jen působení samotných poradců. Většinou zastávali vyšší funkce a s vysokými hodnostmi, včetně 36 generálů, kteří samozřejmě poradce nepotřebovali.[191] Přesto polské vojenské vedení cítilo potřebu připravit si domácí důstojníky na samostatnou práci ve vyšších vojenských funkcích, a proto se v roce 1946 v Polsku objevila malá skupina sovětských poradců. Jejich působnost se zpočátku vztahovala na vojenské letectvo, námořnictvo a vojenské ústřední orgány.

Působení poradců vyřešila tajná „*Instrukce o vojenských poradcích Sovětské armády v letectvu, námořnictvu a útvarech Ministerstva národní obrany*“ z 28. října 1946, kterou vydal polský ministr národní obrany.[192] V ní bylo stanoveno, že poradce nesmí vydávat žádné ústní ani písemné rozkazy a že jeho činnost musí být omezena pouze

---

[187] PROKOPIEV, NIKOLOV S., NIKOLOV R., RANČEV, ŽEKOV, s. 137.
[188] OKOROKOV, *Vojennye operacii*, s. 64.
[189] ANDREJEV.
[190] Do února 1946 bylo její oficiální označení „Dělnicko-rolnická Rudá armáda“ (Рабоче-крестьянская Красная Армия – RKKA). Od roku 1946 Sovětská armáda.
[191] WOLOSZ, Pawel, *Polish Army in its organisation phase on the turn of 1944 and 1945 illustrated with an example of 4th Anti-aircraft Artillery Division and 8th Infantry Division*. In: Historia i Świat 5, 2016, s. 225.
[192] NALEPA, *Doradcy*, s. 127.

na praktické rady v otázkách velení, bojové přípravy a řízení jednotek ve vojenských částech a ministerstvu. Historičky A. F. Nosková a G. P. Muraško na základě analýzy instrukce soudí, že přítomnost poradců v polské armádě byla polskou stranou považována za dočasný jev. V roce 1949 se kontrola polské armády prohloubila tím, že ministrem národní obrany se stal sovětský maršál K. K. Rokossovskij.

Do Maďarska první sovětští vojenští poradci dorazili začátkem října 1948 z velitelství Jižní skupiny vojsk v Rakousku pod vedením genmjr. Jurije Michajloviče Prokofjeva. Skupina osmi poradců svou práci zahájila zhodnocením stavu maďarské armády. Opakoval se stejný postup jako v případě bulharské armády rok předtím. Prokofjevova zpráva o stavu maďarské armády z 20. října 1948 jasně ukázala, že maďarská armáda stále představuje jen minimální sílu. Ve zprávě poradci dále kritizovali v několika bodech organizaci a výcvik armády a poukázali na její zastaralost. Na základě jejich návrhů začala v listopadu 1948 transformace maďarské armády podle sovětského modelu.[193]

Do Rumunska přišli první sovětští vojenští poradci také již v roce 1948. Dle historika Anatolije Fjodoroviče Bažory se však ve skutečnosti jednalo o důstojníky sovětské tajné služby.[194] Naproti tomu zprávy americké zpravodajské služby datují příchod zhruba 100 poradců, nejen vojenských, do února roku 1949.[195]

Mezitím na konci roku 1947 a na začátku roku 1948 přišly z Jugoslávie poprvé žádosti o snížení počtu sovětských vojenských poradců v jugoslávské armádě. Jugoslávská strana našla opodstatnění pro tuto žádost v neschopnosti platit vysoké platy sovětských poradců. Roztržka mezi Jugoslávií a SSSR, jejíž obrysy byly viditelné již na začátku roku 1948, pak vedla k odchodu sovětských vojenských poradců z Jugoslávie. Dne 18. března 1948 hlavní sovětský poradce v Jugoslávii, genmjr. Alexej Nikolajevič Barskov,[196] na základě příkazu ministra obrany SSSR maršála Nikolaje Alexandroviče Bulganina uvedl v rozhovoru s náčelníkem generálního štábu jugoslávské armády genplk. Koče Popovičem důvod [ve skutečnosti jen záminka] pro stažení, že jeho kolegové

---

[193] RITTER, László, *War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategy*. In: "Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), www.php.isn.ethz.ch, by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network." [online], [citováno 2025-09-15]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_tito/documents/introduction_ritter.pdf.

[194] BAŽORA, Anatolij Fjodorovič, *The Sovietization of the Romanian Army (1945–1950)*. In: Sociopolitical Sciences 11, 2021, 6, s. 109.

[195] […], *Influx of Soviet Advisors into Bucharest* [zpráva CIA, online], 21. 2. 1949, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R002400130007-8.pdf; *Soviet Troops in Rumania*.

[196] Zároveň vojenský atašé při velvyslanectví SSSR v Bělehradě.

v Jugoslávii jsou vystaveni nepřátelským vztahům, což jejich další pobyt v zemi činí „*neúčelným*“. Kromě toho mu sdělil, že všichni sovětští vojenští poradci se z Jugoslávie stáhnou do 1. dubna. Jugoslávská kontrarozvědka později dospěla k závěru, že „*přesný počet poradců nelze zjistit, protože se často měnili a pohybovali pod různými jmény*“. Z posledních výzkumů lze soudit, že jejich počet nebyl nikdy vyšší než 150.[197]

Podle údajů Ministerstva zahraničních věcí SSSR bylo koncem roku 1949 do států sovětského bloku vysláno 61 vojenských poradců. Dle A. F. Noskové a G. P. Muraško působilo v říjnu 1949 ve funkci vojenských poradců v Bulharsku 29, v Maďarsku 13, v Rumunsku 11 sovětských důstojníků. Pouze na nejvyšších velitelských pozicích armád Albánie, Bulharska, Maďarska, Rumunska a Československa působilo v únoru 1950 v roli poradců 83 sovětských generálů a vyšších důstojníků. Druhá polovina roku 1950 a celý rok 1951 se nesly ve znamení hromadného vysílání sovětských generálů a vyšších důstojníků do Albánie, Bulharska, Maďarska, Rumunska a Československa, kde zastávali funkce poradců u velitelů divizí, sborů, velitelů druhů vojsk a u vedoucích funkcionářů vojenských ústředních orgánů.[198] Lze konstatovat, že do konce roku 1951 byl ve všech armádách sovětského bloku vytvořen systém poradců. Zatím se však jednalo jen o maximálně desítky osob v každé armádě. Mimo systém poradců zatím stály, každá z jiných důvodů, armády Polska a NDR.

Již bylo uvedeno, že v polské armádě přímo sloužili sovětští generálové a důstojníci, proto byla přítomnost i počet poradců marginální. Postupný odchod sovětských velitelů/náčelníků a jejich náhrada polskými přivedl polské vedení k přehodnocení otázky poradců. Pravděpodobně zkušenosti s působením poradců v dalších státech a komplikace v komunikaci s polským vedením vedly ministra národní obrany maršálka K. K. Rokossovského, aby v Moskvě požádal o zavedení systému poradců osvědčeného z jiných států i v polské armádě. V odpovědi sovětské strany ze dne 17. října 1952 byl vyzván, aby připravil seznam služebních míst a datum nástupu.[199] Klíčovým obdobím jejich příchodu byl rok 1954, kdy do polské armády přišlo zhruba 150 poradců.[200] Mohla tedy proběhnout rozsáhlá náhrada důstojnických kádrů původem ze sovětské armády za polské velitele se sovětskými vojenskými poradci. Pro potřebu řízení stále většího počtu poradců byl v roce 1954 jmenován hlavním poradcem genplk.

---

[197] MILETIČ, s. 115.
[198] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 153, 158, 159.
[199] NALEPA, *Doradcy*, s. 129.
[200] Tamtéž, s. 132.

Vladimir Romanovič Vaškevič. Historik E. J. Nalepa ve své studii uvádí konkrétní počty přicházejících poradců dle jednotlivých čtvrtletí a let.[201]

Nejpozději ze všech lidově-demokratických zemí přišli sovětští vojenští poradci do armády NDR, přičemž samotný vznik a pozdější rozvoj NLA nebyl přímočarý a jednoduchý. Vývoj mezinárodní situace (válka v Koreji, remilitarizace Německé spolkové republiky) vedl vedení Jednotné socialistické strany Německa (SED) a státu, aby po diskusi s Moskvou začalo připravovat zřízení „*národních ozbrojených sil*“ na základě jednotek lidové policie, které byly zřízeny na příkaz sovětské vojenské správy v říjnu 1948. Minimálně již od roku 1951 se procesu přeměny jednotek lidové policie na jednotky vojenské účastnili sovětští vojenští poradci.[202] Na přelomu června a července 1952 začala proto SED iniciovat přechod původních jednotek lidové policie do organizační formy „*Kasernované lidové policie*“ (KVP, kasernovaná = umístěná v kasárnách). V reakci na vytvoření západoněmeckého Bundeswehru[203] s jeho faktickým začleněním do NATO proběhlo na začátku ledna 1956 v Moskvě jednání zástupců NDR a SSSR o vytvoření „*Národní lidové armády*“ transformací Kasernované lidové policie. Proces transformace byl oficiálně ukončen zahájením činnosti Ministerstva národní obrany NDR a zřízením prvních okruhů, svazků a útvarů NLA ke dni 1. března 1956. Od vzniku NLA v ní působili sovětští vojenští poradci, stejně jako předtím ve KVP.

Historici Prokopiev a další soudí, že do roku 1954 byla dokončena úvodní fáze implementace sovětských vojenských zkušeností a doktrinálních závěrů plynoucích z druhé světové války, stejně jako transformace ozbrojených sil států sovětského bloku v souladu se zásadami organizace, vyzbrojování, výcviku a velení platnými v Sovětské armádě.[204] Prameny pro období padesátých let jsou značně nesourodé a uvádějí různé počty poradců v jednotlivých státech. Nelze z nich sestavit věrohodné časové řady a navzájem je analyticky porovnat. Dají se z nich vyvodit jen určité trendy růstu počtu poradců a následné poklesy. Srovnáním údajů v pramenech je možno dovodit, že vrchol počtu poradců ve většině států kulminoval v letech 1953–1954. Pro ilustraci práce autor uvádí několik údajů z publikovaných pramenů.

Pro bulharskou armádu historik J. Baev uvádí, že v období let 1952–1953 dosáhl počet sovětských vojenských poradců v Bulharsku 130 osob a na začátku roku 1955 zde

---

[201] NALEPA, *Doradcy*, s. 130.
[202] LÖFFLER, s. 223.
[203] Listopad 1955.
[204] PROKOPIEV, NIKOLOV S., NIKOLOV R., RANČEV, ŽEKOV, s. 138.

působilo 65–70 sovětských vojenských poradců. Po květnu 1955 se jejich počet snížil na 31–35 osob a v období po květnu 1958 zůstalo v Bulharsku 10–15 vyšších důstojníků ve funkci představitelů HV SOS.[205]

V Albánii mělo sloužit v padesátých letech pod velením hlavního poradce podle odhadů CIA několik desítek vojenských poradců a v roce 1954 pak 120–130 poradců v ústředních vojenských orgánech, u divizí a brigád.[206]

V maďarské armádě v letech 1950 až 1953 působilo 153 sovětských vojenských poradců. Konkrétně v roce 1953 jich bylo 41. V dalších letech se jejich počet zdvojnásobil. V Registru vojenských poradců z roku 1956 bylo uvedeno 82 sovětských důstojníků, kteří sloužili v generálním štábu, ve vojscích a výcvikových zařízeních Maďarské lidové armády.[207]

Polský historik E. J. Nalepa uvádí odhad, že do konce roku 1954 (od prosince 1953) dorazilo do Polska celkem asi 150 sovětských vojenských poradců (což k 31. prosinci 1954 představovalo asi 0,3 procenta důstojnického kádru polské armády). Následně počet poradců ve druhé polovině roku 1955 klesl o více než polovinu původního počtu. Lze dodat, že v letech 1953 až 1958 sloužilo v polské armádě přibližně 20 sovětských generálů jako vojenští poradci.[208]

V roce 1955 působilo v Rumunsku 161 sovětských vojenských poradců ve všech svazech, svazcích a útvarech až do úrovně pluku včetně. Posléze bylo přijato rozhodnutí ponechat pouze 72 poradců u velitelství vyšších jednotek.[209] Během následujících let jejich počet dále klesal i s ohledem na nástup mladých domácích důstojníků, kteří získali vzdělání v sovětských vojenských akademiích a učilištích. V roce 1956 v Rumunsku ještě působilo 63 poradců, v roce 1957 již jen 25 poradců a v roce 1958 už zbývalo posledních deset poradců, kteří v tomto roce opustili zemi.[210]

Pro postupné snižování počtu poradců v některých státech po roce 1954 se objevují dva důvody. Prvním byl důvod politický. Po Stalinově smrti začala řada východoevropských elit v rámci procesu „*destalinizace*“ usilovat o snížení počtu a omezení vlivu sovětských poradců ve svých bezpečnostních a vojenských institucích

---

[205] BAEV, Jordan, *Istorija na Blgarskoto vojenno razuznavane. Tom 2 (1955–2018)*, Sofia 2019, s. 11.
[206] […], *Soviet-Albanian relations*, 1940–1960 [zpráva CIA, online], 22. 6. 1962, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/esau-19.pdf, s. 13.
[207] BARÁTH, s. 368.
[208] NALEPA, *Doradcy*, s. 132, 134, 135.
[209] SAJČUK, *Kladbišče*.
[210] SAJČUK, Nikolaj, *„Seryj kardinal“socialističeskoj Ruminii* [Warspot.ru, online], 2021, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://warspot.ru/19681-seryy-kardinal-sotsialisticheskoy-rumynii.

jako výraz narůstající emancipace na Sovětském svazu. Druhý důvod byl vojenský. Klesala objektivní potřeba sovětských poradců. Historik E. J. Nalepa to ve své studii vztahuje na polské podmínky, ale jeho závěry lze zobecnit pro všechny státy. Řada důstojníků absolvovala vyšší vojenské školy v SSSR a prokázala, že mohou pracovat samostatně. Jiným důstojníkům dobrozdání o možnosti samostatné práce bez poradce poskytli sami poradci, kteří k nim byli služebně přiděleni. Zároveň došlo ve vedení armád k přehodnocení počtu poradců na základě změn v organizaci ústředních orgánů a ve vojscích. Nalepa v polské armádě ale uvádí i odlišný přístup, kdy někteří polští důstojníci požadovali funkce svých poradců zachovat nebo odložit jejich odchod z důvodu, že sami nezískali dostatek zkušeností s řízením složité problematiky. Dalším zmiňovaným bodem pro pozastavení odchodu poradců byl nedostatek služebních předpisů a odborné literatury.[211]

Vznik Varšavské smlouvy dne 14. května 1955 a Spojeného velení SOS vytvořil novou situaci, která měla významný vliv na autonomii rozhodování vojenských a politických orgánů členských států. Byť byla nová vojensko-politická organizace ze strany Sovětského svazu vnímána především jako dočasný mezinárodně-politický projekt, lze podotknout, že měla též nezanedbatelný vojenský rozměr – poskytla i nový mechanismus pro kontrolu spojeneckých armád. Hlavní velitel měl přímou pravomoc nad svými zástupci, což byli ministři národní obrany členských států. Jediným orgánem, který rozhodoval o rozsahu výstavby všech armád Varšavské smlouvy i jejich plánovaném použití na evropském válčišti, byl přitom sovětský generální štáb.[212] Spojenecké armády byly fakticky vtaženy do organizační struktury sovětských ozbrojených sil a poskytly jim svůj vojenský potenciál. Statut Spojeného velení, přijatý na prvním jednání PPV ve dnech 27. – 28. ledna 1956 v Praze, se sice explicitně vztahoval jen na vojska vyčleněná do SOS, ale protože do SOS byla vyčleněna většina bojeschopných divizí a útvarů všech spojeneckých armád (vyjma Albánie a Sovětského Svazu), v konečném důsledku byl základem pro řízení spojeneckých armád.[213] M. Bílý konstatuje, že: „*vzhledem k velmi*

[211] NALEPA, *Doradcy*, s. 133, 134.
[212] K podřízení spojeneckých armád sovětskému velení v případě války mělo dojít již na základě dohody z ledna 1951. Viz: BYSTROVA, Nina Jevgeněvna, *K istorii sozdanija organizacii Varšavskogo dogovora*. In: Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov, serija: Meždunarodnyje otnošenija 2005, 1, s. 216.
[213] Albánie nemusela do SOS vyčleňovat žádná vojska. V SSSR byla vždy mimo SOS především vojska spravující jaderné zbraně, tj. Raketová vojska strategického určení (vznikla 1961) a Dálkové (strategické) letectvo, dále vojska některých vojenských okruhů (Moskevský, Leningradský, Středoasijský, Dálněvýchodní apod.) a Severní a Tichooceánské loďstvo.

obecným formulacím [Statutu] *se původní Spojené velení příliš nelišilo od stalinského modelu řízení jednotlivých satelitů prostřednictví sovětských poradců*".[214]

Z analyzovaných pramenů o vývoji počtu poradců a jejich činnosti vyplývá, že vznik Varšavské smlouvy na institut poradců neměl takový vliv, jaký by se z dnešního pohledu očekával. Zásadně se nezměnila jejich činnost a pokračoval trend z roku 1954 postupného snižování počtu poradců ve vojenských ústředních orgánech, vojscích i ve vojenských školách.

Novým impulsem pro druhou vlnu destalinizace se stal XX. sjezd KSSS konaný v únoru roku 1956. Ústup od stalinského direktivního režimu posílil v členských státech Varšavské smlouvy trend zbavování se sovětských poradců ve všech sférách společenského života včetně armády. Například maďarský ministr obrany István Bata[215] v dopise sovětskému ministrovi obrany maršálu Georgiji Konstantinoviči Žukovovi[216] ze dne 22. září 1956 navrhl snížení počtu vojenských poradců v Maďarsku na 54. Do zahájení maďarské revoluce však o tomto návrhu nebylo rozhodnuto. Po jejím vypuknutí byli na konci října sovětští poradci a jejich rodiny z Maďarska „*evakuováni*" současně se stažením sovětských vojsk z Budapešti.[217]

Mnohem významnějším aktem pro další existenci poradců se ukázalo zasedání politbyra ÚV KSSS dne 28. října 1956, kde byla schválena „*Deklarace vlády SSSR o základech rozvoje a dalšího upevňování přátelství a spolupráce mezi Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy*".[218] Její publikování v novinách „*Pravda*" dne 31. října oznámilo změnu přístupu, tedy nové tendence zdržet se nadměrného vměšování do vnitřních záležitostí lidově-demokratických zemí, aby se u těchto zemí zabránilo pocitu, že není respektována jejich národní suverenita. Deklarace potvrdila záměr Moskvy „*neodkladně projednat společně s ostatními socialistickými státy otázku účelnosti dalšího setrvávání poradců SSSR v těchto zemích*". Zároveň ochotu Moskvy projednat otázku sovětských vojsk umístěných v Maďarsku, Rumunsku a Polsku.[219]

---

[214] BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva. Počátky a krize* [diplomová práce, online], Praha 2010 [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35072, s. 23.

[215] Genpor. István Bata (1910–1982), v roce 1950 byl jmenován velitelem protivzdušné obrany a poté náčelníkem štábu, v letech 1953–1956 ministr národní obrany.

[216] Maršál Sovětského svazu G. K. Žukov (1896–1974), v letech 1955–1957 ministr obrany SSSR.

[217] BARÁTH, s. 368.

[218] KOTYK, *Dokumenty*, s. 113–115.

[219] Na konci roku 1956 a v roce 1957 byly podepsány nové dohody o umístění sovětských vojsk v Polsku (17. prosince 1956), NDR (Dohoda o dočasném pobytu sovětských vojsk na území NDR ze dne 12. 3. 1957), Maďarsku (28. května 1957) a Rumunsku (1957). Dne 16. října 1968 byla podepsána analogická „*Smlouva mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk*", kde československá vláda souhlasila s rozmístěním operačního uskupení o síle 75 tisíc vojáků, čímž se

Den po zveřejnění Deklarace rozhodlo vedení Rumunské dělnické strany, že bude opětovně požadovat stažení sovětských vojsk a poradců ze země.[220] Po stažení sovětských vojsk se Rumunsko začalo stále více osamostatňovat a odpoutávat od úzké provázanosti se Sovětským svazem. Nastoupilo na cestu směřující k národní samostatnosti, nezávislosti a rovnoprávnosti členských států Varšavské smlouvy.

Zájem na stažení poradců mělo i Polsko. Nový ministr národní obrany divizní generál Marian Spychalski v dopise z listopadu 1956 adresovaném sovětskému protějšku maršálovi G. K. Žukovovi uvádí, že je možno zrušit dalších 29 ze 41 pozic sovětských poradců. Ke dni 1. ledna 1957 by tak v polské armádě zbývalo posledních dvanáct poradců.[221] Povstání v Maďarsku na podzim 1956 proces stahování pravděpodobně na čas zbrzdilo, ale sovětský generální štáb v prosinci 1956 následně uspíšil stahování sovětských poradců z východoevropských armád.[222]

Opět je možno v úmyslu stáhnout poradce vidět dva důvody. Jednak ten politický, který vychází z procesu destalinizace a má novou oporu v Deklaraci, a ten druhý, vojenský, který ve svých zprávách akcentují američtí zpravodajci. Podle nich spojenecké armády dosáhly přijatelně vysokého stupně bojové připravenosti a nevyžadovaly tak přísný dohled. Nebyl tedy důvod udržovat v jednotlivých státech sbory poradců čítající až stovky osob.[223] Poradci již nebyli nutní, protože místní důstojnické kádry již byly vytvořeny a tento důstojnický sbor byl schopen provádět vlastní výcvik vojsk v každé zemi.[224] Větší část vyššího velitelského sboru proto absolvovala studium v sovětských vojenských akademiích či učilištích.

Opětovně otázku odvolání poradců znovu nastolil N. S. Chruščov během své návštěvy Maďarska v dubnu 1958. V září 1958 ÚV KSSS v dopise oficiálně navrhl likvidaci sovětského poradního systému s odůvodněním, že „*zastaralé formy vzájemných vztahů by neměly bránit rozvoji a prohlubování přátelství mezi našimi stát*y“. Maďarská strana se sovětským návrhem plně souhlasila, ale aby se předešlo dalšímu narušení práce, požádala, aby poradci nebyli odvoláni přes noc, a považovala za nutné, aby v případě

---

konstituovala Střední skupina vojsk, která zůstala na území Československa až do roku 1991. (Viz Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 11/1969 Sb.).

[220] BÍLÝ, *Varšavská smlouva. Počátky a krize*, s. 52.

[221] NALEPA, *Doradcy*, s. 135.

[222] BÍLÝ, Matěj, *Je načase opustit alianci s Moskvou? Organizace Varšavské smlouvy v kontextu krize východního bloku v roce 1956*. In: Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů 10, 2016, 1, s. 36, 37.

[223] […], *Daily Brief 24 October 1958* [zpráva CIA, online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A004000370001-6.pdf.

[224] […], *Dissolution of Soviet Military Advisory Groups in the Satellites* [zpráva CIA, online], 12. 11. 1958, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/1958-11-12.pdf.

sovětského souhlasu někteří poradci zůstali v Maďarsku u ozbrojených sil a v uranové těžbě.[225]

Americký vojenský analytik D. A. MacGregor přišel v osmdesátých letech s tvrzením, že uvolnění sovětského dohledu přineslo i další efekty, a to snahu o „*nacionalizaci*“ spojeneckých armád a upevnění kontroly místních komunistických stran nad svými armádami.[226] Příklad této nacionalizace je možno vidět ve vzniku „*národních*“ frontů v rámci SOS v roce 1961: Přímořský (Polský) front a Československý (Jihozápadní) front. Svazy a svazky NLA NDR přitom zůstaly až do zániku NLA válečně začleněny do sovětských frontů.

4.1 Představitelé HV SOS v evropských socialistických státech

Stahování poradců bylo ukončeno v roce 1958, ale nebylo absolutní. Z východoevropských armád sice odešlo velké procento z celkového počtu přítomných poradců, ale ze životopisných profilů vyplývá, že v každém členském státě nějací poradci, respektive teď již ponovu představitelé, zůstali. Za pozornost stojí uvést dva státy, kde bylo služební přidělení do funkcí představitelů HV SOS specifické a komplikované.

Prvním státem byla Albánie, v níž působení ve funkci představitelů bylo komplikované především z politických důvodů. Výsledky XX. sjezdu KSSS a novou vlnu destalinizace Hodžovo vedení odmítlo a vnímalo ji jako svoje ohrožení. Přesto pokračovala spolupráce se Sovětským svazem i ve vojenské oblasti. Dne 12. srpna 1957 byla podepsána sovětsko-albánská smlouva o vybudování ponorkové základny Pasha-Liman ve Vlórském zálivu na pobřeží Jaderského moře. Pro Sovětský svaz měla základna strategický význam, protože by tím získal pro své Černomořské loďstvo volný přístup do Středozemního moře a dále do Atlantiku. V této souvislosti předseda Rady ministrů Albánie Mehmet Šehu[227] vznesl dne 28. března 1959 přímo na Chruščova žádost o vyslání nových devíti sovětských vojenských poradců k vojenskému námořnictvu.[228]

---

[225] BARÁTH, s. 385.
[226] MACGREGOR, Douglas A., *Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact*. In: Soviet Studies 38, 1986, 2, s. 229.
[227] Mehmet Shehu (Šehu), (1913–1981), účastník albánského partyzánského boje za druhé světové války, po válce byl náčelníkem generálního štábu Albánské lidové armády v letech 1946–1948, ministrem vnitra 1948–1954 a předsedou Rady ministrů Albánské lidové republiky v letech 1954–1981.
[228] ROZIN, Alexandr, Sozdanie sovetskoj vojenno-morskoj bazy v Albanii [web Sovetskij flot v vojnach i konfliktach “cholodnoj vojny”. Personalnaja stranica Alexandra Rozina, online], [citováno 2024-11-27]. Dostupné z: https://alerozin.narod.ru/AlbanianSovietNavy.htm.

Základna byla částečně zprovozněna v roce 1958, do roku 1960 byla vybudována nezbytná pobřežní infrastruktura podporující její provoz.

Do čistě vojenských, bezproblémových vztahů však vstoupila politická roztržka mezi vedením obou států vyvolaná otázkou kritiky komunistické strany Číny, která eskalovala na přelomu let 1960/1961. V březnu 1961 přijalo politbyro ÚV KSSS usnesení o zrušení základny Pasha-Liman a následně bylo toto usnesení potvrzeno na zasedání PPV Varšavské smlouvy v Moskvě ve dnech 28. a 29. března. Spor o základnu se vyhrotil a došlo k prudkému zhoršení vztahů mezi politickým a vojenským vedením Albánie a sovětskými představiteli. Ti museli urychleně Albánii opustit. Jako jeden z posledních, protože byl představitelem mezinárodní organizace, nikoli Sovětského svazu, odjel starší představitel HV SOS genplk. Andrej Matvejevič Andrejev s rodinou v srpnu 1961.[229] V květnu 1961 prohlásilo ministerstvo zahraničních věcí SSSR albánského vojenského atašé za personu non grata. Vojenská spolupráce obou zemí tak zcela ustala. Albánie se přestala podílet na činnosti Varšavské smlouvy a oficiálně vyhlásila svůj odchod z ní dne 12. září 1968, v reakci na invazi vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa.

Druhým státem s komplikovaným výkonem funkce představitelů bylo Rumunsko. Badatel N. Sajčuk označuje funkci představitele v Rumunsku jako nejobtížnější, ba až nebezpečnou pro kariéru.[230] V dubnu 1964 Rumunsko vyhlásilo svoji specifickou cestu k socialismu a formálně politickou nezávislost na Sovětském svazu. Historik Laurentiu-Cristiana Dumitru uvádí, že jedním z prvních kroků Nicolae Ceauşesca po nástupu do funkce prvního tajemníka v roce 1965, bylo dramatické snížení počtu sovětských poradců v rumunské armádě a na ministerstvu vnitra.[231] Dle generála armády A. I. Gribkova,[232] náčelníka Štábu SOS, byla nutná jednání s rumunskou stranou vždy dlouhá a obtížná. Ta odmítala přispívat do společného rozpočtu, kromě jiného i na výdaje spojené s přítomností představitelů HV SOS v Rumunsku.[233] V roce 1966 byl starším představitelem v Rumunsku jmenován genplk. Georgij Pavlovič Romanov. Na oficiální dotaz ohledně souhlasu s Romanovovým služebním přidělením rumunská vláda

---

[229] ANDREJEV.
[230] SAJČUK, *Kladbišče.*
[231] DUMITRU, Laurentiu-Cristian, *Romania and the communist bloc 1964–1968. Geopolitical assessment*. In: Bulletin of "Carol I" National Defence University, 2012, 2 [online], [citováno 2025-10-28]. Dostupné z: https://revista.unap.ro/index.php/bulletin/article/view/25-35/514, s. 6.
[232] GRIBKOV, Anatolij Ivanovič, „*Das Komitee der Verteidigungsminister*". In: Der Warschauer Pakt: Geschichte und Hintergründe des östlichen Militärbündnisses, Berlin 1995, s. 67–76. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_cmd/gribkovd6c9.html?navinfo=14565.
[233] Dle generála armády A. I. Gribkova rumunská strana nepřispívala do rozpočtu SOS ani na výstavbu a údržbu velitelských center a na skladování materiálních rezerv.

odpověděla, že nemá v úmyslu pozvat představitele HV SOS při Rumunské lidové armádě, ale nemá námitky proti příjezdu genplk. G. P. Romanova do Bukurešti. Tato odpověď se stala standardem pro všechny žádosti na osoby představitelů HV až do rozpadu Varšavské smlouvy v roce 1991. To je jasným důkazem toho, že Bukurešť považovala všechny sovětské generály vyslané na mise do Rumunska bez předchozího rumunského pozvání za nevítané hosty.[234]

Období působení představitelů HV SOS, přibližně od konce roku 1958 až do zániku Varšavské smlouvy, se ve srovnání s předchozí etapou nevyznačovalo zásadními rozdíly. Je ale možné doložit celkově nižší počet funkcí představitelů HV SOS v členských státech, přestože mezi jednotlivými státy existovaly výrazné rozdíly. Na jedné straně stálo Polsko nebo Rumunsko, kde působilo už jen několik jednotlivců, zatímco například v Československu jich ještě ve druhé polovině osmdesátých let působilo více než třicet.

Dle amerických dobových zdrojů vznesl v létě 1981 maršál Kulikov požadavek, aby Polsko přijalo dalších jedenáct představitelů.[235] Předseda vlády a ministr národní obrany armádní generál Wojciech Jaruzelski akceptoval pouhé tři. Zároveň odmítl, aby byli služebně přiděleni k velitelstvím vojenských okruhů, zůstali tedy na polském generálním štábu. Dle vyjádření W. Jaruzelského polské vedení systematicky odmítalo opakované návrhy, aby starší představitel u ministra národní obrany mohl mít, stejně jako v jiných členských státech, další představitele u velitelů okruhů a druhů vojsk.[236] V osmdesátých letech jsou v Polsku doloženi, s výjimkou staršího představitele, představitelé pouze u náčelníka hlavní politické správy, velitele pozemního vojska a velitele letectva a vojsk PVOS. Podle genmjr. Löfflera sloužila v osmdesátých letech v ministerstvu národní obrany NDR skupina přibližně dvaceti představitelů HV SOS, včetně až osmi generálů.[237] Údajně sloužilo v NLA celkem 60 až 70 sovětských generálů a důstojníků jako představitelů HV SOS, ale o tom zřejmě existuje jen velmi málo

---

[234] SAJČUK, *Kladbišče*.

[235] […], *Relationship Between the Polish Ministry of Defense and The Ministry of Internal Affairs* [zpráva CIA, online], 29. 1. 1982, [citováno 2026-01-15]. Dostupné z: https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/intelligence-information-cable-relationship-between-polish-ministry-national-defense-and.

[236] JARUZELSKI, Wojciech, *Suwerennoscść w warunkach Układu Warszawskiego. Wystąpienie generała Wojciecha Jaruzelskiego w Akademii Obrony Narodowej 5 lutego 2002*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Polish Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/20662/ipublicationdocument_singledocument/9ec37041-e7a5-4ea4-aa8d-808d65706809/pl/050202_Jaruzelski_Talk.pdf, s. 10.

[237] LÖFFLER, s. 224.

dokumentace. Byl by to tak zdaleka nejpočetnější sbor představitelů HV SOS ze všech členských států.

Stejně jako přetrvávají nejasnosti v časovém určení příchodu poradců do jednotlivých lidově-demokratických zemí, není dosud zmapován i termín odchodu posledních představitelů z východoevropských socialistických států. Dne 25. února 1991 se v Budapešti uskutečnilo mimořádné zasedání PPV, na kterém byl podepsán „*Protokol o ukončení platnosti vojenských dohod uzavřených v rámci Varšavské smlouvy a o zrušení jejích vojenských orgánů a struktur*“. Všechny vojenské orgány a struktury Varšavské smlouvy zanikly k 31. březnu 1991 včetně Hlavního velitele a Štábu SOS.

Lze předpokládat, že to byl také nejzazší termín existence představitelů v jednotlivých státech. Spíše bylo jejich působení ukončeno dříve, a to již v roce 1990 v závislosti na aktuální politické situaci v konkrétním státě, kdy byli odvoláni sovětskou stranou pod tlakem nových politických reprezentací a jejich služební funkce již nebyly do formálního zániku Varšavské smlouvy obsazeny. Datum ukončení působení představitelů HV SOS v NDR uvádí genmjr. Löffler k 31. červenci 1990 v souvislosti s chystaným zánikem NLA.

5 Poradci a představitelé v Československu

Působení sovětských poradců v Československu v padesátých letech, jakkoliv významné, není zatím dostatečně probádané a ve veřejném prostoru převládá diskurs o jejich povýšenosti na jedné straně a omezenosti na straně druhé. Bývalý velitel 10. letecké armády genmjr. Zdeněk Štorek[238] zmínil v rozhovoru negativní vzpomínku na jednoho z poradců: *„myslel si, že budeme dělat všechno, co si oni usmyslí. Připomínalo to trochu ty sovětské „poraděnky", jak jsme jim říkali, z padesátých let.*"[239] Dalším příkladem tohoto pohledu může být televizní beseda v rámci série pořadů Historie.cs s názvem „*Poraděnkové*".[240] Jen jako ilustraci je možno uvést vyhrocený pohled na poradce v publicistickém článku Zdeňka Kmenta.[241] Historických pramenů a příkladů, na jejichž základě by bylo možné tento, možná oprávněný, pohled do určité míry zobecnit a akceptovat, bylo ovšem publikováno zatím minimum. Konkrétní závěry o roli a významu poradců přinesli ve zmiňované studii na základě archiválií D. Janák a Z. Jirásek, ale jen pro poradce v ostravsko-karvinském revíru.

V monografii „*ČSLA v koaličních vazbách Varšavské smlouvy (květen 1955 – srpen 1968)*" autoři konstatují, že v rámci Varšavské smlouvy postupně vznikly skupiny stálých představitelů Spojeného velení složené ze sovětských generálů a důstojníků, kteří nahradili „*zdiskreditované sovětské poradce a měli rozhodující slovo při řešení otázek vojenské výstavby*".[242] Čím se měli sovětští [vojenští] poradci zdiskreditovat však již neuvádí. Přes snahu této práce přinést alespoň drobný díl poznání, role a význam poradců a představitelů v armádě zůstává neobjasněnou.

Poúnorová orientace Československa na Sovětský svaz a jeho armádu byla dána nejen výsledky války, aktuální politickou situací, ale formálně i prvním zásadním dokumentem nově vzniklé vlády – Košickým vládním programem z dubna 1945. Ve

---

[238] Genmjr. Zdeněk Štorek (*1938), v letech 1976–1979 velitel 1. stíhací letecké divize České Budějovice, 1979–1983 zástupce velitele 10. letecké armády, 1983–1986 velitel 10. LA, 1986–1987 náčelník (děkan) Fakulty velitelsko-inženýrské, druhů vojsk a služeb Vojenské akademie A. Zápotockého Brno, 1988–1989 místopředseda Českého Ústředního výboru Svazarmu, 1989–1990 předseda ČÚV Svazarmu.

[239] [ŠTOREK, Zdeněk] *Rozhovor s genmjr. Ing. Zdeňkem Štorkem v Praze 11. září 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicd210.html?lng=en&id=16855&navinfo=15706.

[240] [KUČERA] *Poraděnkové*.

[241] KMENT, Zdeněk, *Sovětští poradci napáchali v Československu nesmírné škody. Obával se jich i samotný Gottwald* [online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://medium.seznam.cz/clanek/zdenek-kment-sovetsti-poradci-napachali-v-ceskoslovensku-nesmirne-skody-obaval-se-jich-i-samotny-gottwald-222170.

[242] BÍLEK, *ČSLA v koaličních vazbách*, s. 6.

třetím článku byly stanoveny zásady pro budování nové armády: „*Aby byla umožněna co nejužší bojová spolupráce s Rudou armádou, nutná v zájmu vítězství i naší budoucnosti, budou organizace, výzbroj a výcvik nové čs. branné moci stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády. Tím bude současně umožněna účinná pomoc Rudé armády a dosaženo dokonalého využití jejích neocenitelných bojových zkušeností*."[243] Pozvání poradců a jejich působení v poválečné československé armádě bylo tedy jen logickým krokem v tomto směru.

Po vzoru vztahu mezi SSSR a Jugoslávií, případně Bulharskem, bylo i pro Československo přijato dne 13. dubna 1945 Nařízení Lidového komisariátu obrany SSSR o instruktorech v armádě Československa.[244] Bezprostředně po skončení války začala na základě usnesení československé vlády na osvobozeném území působit u hlavního štábu čs. branné moci osmnáctičlenná sovětská vojenská mise v čele s genmjr. Nikolajem Matvějevičem Molotkovem.[245] Na misi v roce 1946 navázal úřad vojenského a leteckého atašé při velvyslanectví Sovětského svazu v Praze. Funkci atašé v letech 1946–1949 zastával genmjr. tankových vojsk Alexandr Fjodorovič Sizov. To byli první oficiálně působící sovětští vojenští činitelé v Československu.

Ale již v červnu 1945 se objevily návrhy zařadit některé sovětské důstojníky ve vojenských školách jako instruktory. Dne 10. června 1945 požádala československá strana o vyslání prvních devíti sovětských důstojníků do vojenských škol. Publikované prameny se neshodnou na počtu sovětských instruktorů, kteří zde v rozmezí let 1945 až 1950 působili. K. Kaplan ve své studii sděluje, že mezi velením škol i učiteli a sovětskými instruktory byly napjaté vztahy. Instruktoři si stěžovali, že nejsou využívány jejich znalosti a zkušenosti jak ve školách, tak i v armádě.[246] Ruské historičky A. F. Noskova a G. P. Muraško uvádějí, že v říjnu 1949 zbývalo v Československu osm poradců.[247] Ale opět se zcela jistě jednalo jen o instruktory.

Příchod sovětských vojenských poradců do Československa je také zahalen nejistou ohledně termínu jejich příchodu i počátečního počtu. Opět se střetávají minimálně dvě interpretace. V monografii Karla Štěpánka a Pavla Minaříka je příchod poradců datován do roku 1949 na základě žádosti tehdejšího ministra národní obrany

---

[243] […], *Košický vládní program* [online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/.
[244] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 156.
[245] ŠTĚPÁNEK, Karel, MINAŘÍK, Pavel, *Československá lidová armáda na Rýnu*, Praha 2007, s. 104.
[246] KAPLAN, s. 68.
[247] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 158.

armádního generála Ludvíka Svobody. V uvedeném roce mělo přijet 13 důstojníků, kteří byli přiděleni do vybraných vojenských škol, na velitelství některých druhů vojsk a na 2. oddělení [zpravodajské] hlavního štábu.[248]

Popis založený na studii K. Kaplana uvádí, že o vyslání poradců žádala již na podzim roku 1948 v Moskvě delegace vrcholných představitelů československé armády při jednání o unifikaci výzbroje, organizaci a výcviku armády a systému velení. Ze sovětské strany byl dán pouze příslib prostudování požadavků. Když ani během roku 1949 nepřišla z Moskvy jasná odpověď, chápala to československá strana jako odmítnutí, tím spíše, že ze sovětské strany bylo československým představitelům při různých příležitostech připomínáno, že na vedoucích místech v armádě je příliš mnoho lidí spjatých s první republikou včetně ministra národní obrany armádního generála L. Svobody.[249] Sovětští činitelé československé straně oznámili, že pokud bude on ministrem, nejsou ochotni vyslat poradce, poněvadž mu nedůvěřují.[250] To uspíšilo rozhodnutí o jeho odvolání.[251]

Dne 25. dubna 1950 byl novým ministrem národní obrany jmenován Alexej Čepička[252] (zeť předsedy KSČ a prezidenta ČSR Klementa Gottwalda), který příchod sovětských poradců vyžadoval.[253] Po stanovení úkolu urychlit výstavbu československé armády a přetvořit ji důsledně podle sovětského vzoru se vyslání sovětských vojenských poradců stalo jedním z prvořadých úkolů. Proto nový ministr A. Čepička na jednání se zástupcem sovětského vojenského atašé dohodl sestavení seznamu služebních míst v armádě, u nichž měli poradci působit. Na základě žádosti jejich první skupina přišla do Československa již v květnu 1950.[254]

Ve studii americké političky a profesorky politologie Condoleezzy Riceové se s odkazem na zprávu amerického úřadu pro činnost výzvědných služeb z října 1950 uvádí, že v srpnu 1950 přijelo do Československa tisíc sovětských poradců.[255] Z kontextu odstavce studie vyplývá, že je míněno „*vojenských*“ poradců. Na základě studia dalších pramenů je zcela jisté, že tento počet je značně nadsazený. Činnost poradců upravovala

---

[248] ŠTĚPÁNEK, MINAŘÍK, s. 104.
[249] Armádní generál L. Svoboda (1895–1979), v letech 1945–1950 ministr národní obrany ČSR, 1968–1975 prezident ČSSR.
[250] PERNES, s. 349.
[251] BÍLEK, *ČSLA v prvním poválečném desetiletí*, s. 100.
[252] Armádní generál A. Čepička (1910–1990), v letech 1950–1956 ministr národní obrany ČSR, bez vojenského vzdělání a jakýchkoliv velitelských zkušeností byl 3. října 1950 jmenován do hodnosti armádního generála.
[253] PERNES, s. 352.
[254] BÍLEK, *ČSLA v prvním poválečném desetiletí*, s. 101.
[255] RICE, Condoleezza, *Nejisté spojenectví. Sovětský svaz a československá armáda 1948–1953*, s. 75.

dohoda ze dne 12. prosince 1950, která doplnila Dohodu o způsobu a podmínkách zúčtování za výzbroj a válečný materiál, dodávaný vládou SSSR vládě Československé republiky.[256] Dle sovětských pramenů přišla v červnu 1951 do Československa první [?] skupina 37 poradců a v srpnu skupina dalších 44.[257] Tuzemští autoři K. Štěpánek a P. Minařík údaje doplňují informací, že do listopadu 1951 došlo k navýšení počtu poradců na 72 osob.

Hlavní vojenský poradce a další vojenští poradci se stali členy, případně byli zváni na jednání kolektivních orgánů. V roce 1949 byl zřízen na ministerstvu národní obrany „*Užší poradní sbor*“ (UPS) tvořený ministrem a jeho náměstky, který sloužil jako hlavní orgán k projednávání zásadních otázek výstavby a života armády. Po příchodu poradců byl UPS rozšířen o sovětské poradce [členem byl pravděpodobně jen hlavní vojenský poradce genplk. Nikolaj Ivanovič Gusev] a bez jejichž souhlasu nemohlo být přijato žádné rozhodnutí.[258] Historik J. Bílek zmiňuje účast genplk. N. I. Guseva od července 1950 na zasedáních UPS a později účast jeho i dalších poradců na jednáních UPS a Vojenské rady ministra národní obrany a jejich zapojení do řešení problémů při vytváření jednotek pro tzv. politicky nespolehlivé = pomocné technické prapory (PTP). S poukazem na polské a maďarské prameny a řadu společných znaků při jejich vytváření pak přichází s hypotézou koordinovaného působení poradců v těchto třech státech v této oblasti.[259] Na začátku roku 1950 byla obnovena činnost Nejvyšší rady obrany státu (NROS) jakožto hlavního státního orgánu pro otázky obrany. Jednáním předsedal prezident Klement Gottwald a účastnil se jich až do zániku NROS hlavní vojenský poradce genplk. N. I. Gusev. Poslední jednání se konalo 7. prosince 1950.[260] Hlavní vojenský poradce se též stal členem Vojenské rady ministra národní obrany zřízené po sovětském vzoru v roce 1951. Další poradci se stali členy vojenských rad na jednotlivých stupních velení.

Pod vedením ministra A. Čepičky, který využíval svého mimořádného postavení ve stranické i státní hierarchii a výborných vztahů se sovětskými vojenskými poradci, se

---

[256] BÍLEK, *ČSLA v prvním poválečném desetiletí*, s. 143.
[257] VOLOKITINA, Taťána Viktorovna, MURAŠKO, Galina Pavlovna, NOSKOVA, Albina Fjodorovna, POKIVAJLOVA, Taťána Andrejevna, *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Stanovlenije političeskich režimov sovětskogo tipa:1949–1953. Očerki istorii*. Moskva 2002, s. 639.
[258] Tamtéž, s. 99.
[259] BÍLEK, Jiří, *Vojáci druhé kategorie. (Srovnání výstavby a činnosti vojenských jednotek využívaných k politické perzekuci v Československu, Maďarsku a Polsku na počátku padesátých let)*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 46, 1997, 5, s. 82.
[260] MALÝ, Zdeněk, *Vývoj a úloha nejvyšších kolektivních orgánů řízení armády a obrany státu (1945–1950)*. In. Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 16, 1967, 6, s. 928.

armáda změnila v jakýsi „*stát ve státě*“ – její potřeby a požadavky měly ve všem přednost a musely být plněny bez ohledu na negativní následky pro čs. ekonomiku i rozvoj celé společnosti.[261] Nejvyšší počet poradců v československé armádě nalezený v relevantních pramenech byl zaznamenán v roce 1954, a to 264 osob. Tento počet poradců J. Bílek datuje do roku 1955 s tím, že další desítky poradců pracovaly v podnicích zbrojní výroby. Jedni poradci působili dlouhodobě u jednotlivých druhů vojsk, na ministerstvu, v generálním štábu a na učilištích, kde se podíleli na tvorbě dokumentů pro změny organizace a výcviku armády, pomáhali při zavádění sovětských vojenských předpisů a řádů apod. Druzí byli vyžádáni k řešení dílčích úkolů, většinou technických problémů při zavádění nové výzbroje a techniky do armády a působili v Československu krátkodobě, jenom několik měsíců.[262] V druhém případě šlo převážně o instruktory, techniky nebo specialisty.

Stejně jako v jiných státech se počet poradců po roce 1955 začal snižovat. Přijetí již zmíněné říjnové Deklarace v roce 1956 bylo dalším impulsem pro snižování počtu poradců i v Československu. Začátkem prosince 1956 tuto otázku nadnesl při své návštěvě Prahy náčelník Štábu SOS generál armády Alexej Innokenťjevič Antonov.[263] Výsledkem bylo odvolání 79 poradců zpět do SSSR a v ministerstvu národní obrany a ve velení ČSLA jich nadále působilo jen 38. Další poradci pak zůstali u velitelů vojenských okruhů a sborů.[264]

Další jednání o poradcích bylo jedním z bodů schůzky československé delegace s představiteli Ministerstva obrany SSSR a Spojeného velení SOS, které proběhlo v Moskvě ve dnech 14. až 16. ledna 1957. Sovětská strana nastolila otázku, zda mají poradci v ČSLA zůstat i nadále, či zda se má jejich počet dále snížit. HV SOS maršál I. S. Koněv ji doplnil a zeptal se, zda by funkce poradců neměly být převedeny z vojenských ústředních orgánů do velitelství okruhů a divizí. Když obdržel negativní československé stanovisko, bylo od jeho návrhu upuštěno a počet poradců zůstal nezměněn.[265]

K. Štěpánek s P. Minaříkem uvádějí, že v roce 1957 působilo v ČSLA již jen 34 sovětských vojenských poradců a že k 31. prosinci 1958 byl institut sovětských poradců

---

[261] BÍLEK, *ČSLA v prvním poválečném desetiletí*, s. 99.
[262] Tamtéž, s. 101.
[263] Generál armády A. A. Antonov (1896–1962), v letech 1955–1962 náčelník Štábu SOS Varšavské smlouvy.
[264] BÍLÝ, Matěj, *Je načase*, s. 36.
[265] ŠACH, Jan, *Výstavba ČSLA ve druhé polovině padesátých let. I. část*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 69, 2020, 3, s. 15.

v československé armádě zrušen.[266] Ovšem údaj o zrušení institutu poradců není zcela přesný, jak již bylo uvedeno v předchozí části práce. Stejně jako v jiných státech nebyl zrušen, ale formálně transformován do institutu představitelů HV SOS.

V září 1958 obdrželo vedení KSČ další dopis ÚV KSČ, ve kterém byl znovu potvrzen úmysl odvolat všechny sovětské poradce. Dne 22. října 1958 politické byro ÚV KSČ v reakci na dopis z Moskvy rozhodlo požádat ÚV KSSS, aby na úseku obrany nadále zůstali poradci, byť ve sníženém počtu. Ministr národní obrany armádní generál Bohumír Lomský[267] navrhl ponechat z původních 13 jen čtyři generály: genplk. Alexandra Michajloviče Kuščeva (hlavní poradce u ministra), genplk. Vasilije Vasiljeviče Štěpičova (starší poradce u náměstka ministra pro letectvo a PVOS), genmjr. Michaila Ivanoviče Šeremeta (poradce v generálním štábu) a genmjr. Nikolaje Vasiljeviče Šerstňova (vojenský poradce u náčelníka zpravodajské správy).[268] Příznačné na celé záležitosti přitom je, že bývalý hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany genplk. A. M. Kuščev[269] plynule přešel do funkce staršího představitele HV SOS.

Souhrnně k institutu představitelů HV SOS v ČSLA, tj. zhruba od roku 1958 až do roku 1990, nebyly publikovány žádné prameny. Zůstávají jen neuspořádané archiválie a několik zmínek v pamětech. Na konci padesátých a na začátku let šedesátých jsou kromě staršího představitele doloženi představitelé ve zpravodajské správě generálního štábu, u náčelníků správy bojové přípravy, raketového vojska a dělostřelectva, u velitele letectva a PVOS, vojenského okruhu a vševojskové armády. Zcela jistě byli i představitelé u další důležitých náčelníků a velitelů ČSLA.

Genmjr. Stanislav Procházka[270] v publikovaném rozhovoru uvedl, že v roce 1964 již nebyl představitel u velitele 1. armády[271]. Toto jeho vyjádření ale relativizuje ve svém

---

[266] ŠTĚPÁNEK, MINAŘÍK, s. 104.

[267] Armádní generál B. Lomský (1914–1982), v letech 1949–1950 velitel 2. divize Sušice, 1950–1951 náčelník štábu 1. vojenského okruhu, 1951–1953 náčelník/velitel Vojenské technické akademie Brno, 1953–1956 1. náměstek ministra, 1956–1968 ministr národní obrany, 1968–1970 samostatný vědecký pracovník Vojenského historického ústavu, od května 1970 ve výslužbě.

[268] KAPLAN, s. 100.

[269] Viz životopisný profil v Příloze 2.

[270] Genmjr. Stanislav Procházka (1922–2010), v letech 1958–1959 velitel 2. motostřelecké divize Sušice, 1959–1962 velitel 4. motostřelecké (od 1960 tankové) divize Havlíčkův Brod, 1964–1968 velitel 1. armády (od 1965 Západního vojenského okruhu) Příbram, 1969–1969 náčelník Katedry operačního umění a taktiky Fakulta vyšších velitelů VA AZ Brno.

[271] [PROCHÁZKA, Stanislav] *Rozhovor s generálporučíkem Ing. Stanislavem Procházkou ve Mladé Boleslavi 26. ledna 2004*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicceb3.html?lng=en&id=16849&navinfo=15706.

rozhovoru genpor. František Šádek,[272] který se nacházel ve stejné době v totožné funkci velitele armády, tentokrát čtvrté, a ten existenci „*svého*“ představitele potvrzuje.[273] Pokud tedy nebyl představitel nějakou dobu u velitele 1. armády, lze to vysvětlit určitou časovou prodlevou mezi odchodem původního a příchodem nového představitele. Obecně jsou představitelé doloženi u velitelů vševojskových armád, stejně jako u velitelů okruhů i v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Několik údajů o počtu představitelů a jejich služebním přidělení přinesl ve svých knihách armádní generál M. Vacek. V knize „*Generál studené války*“ uvádí, že v osmdesátých letech působilo v Československu asi 36 důstojníků a generálů ze Štábu SOS. Každý představitel, generál, měl ještě svého pomocníka v hodnosti plukovníka. Ve vojscích byli představitelé počínaje až operačním stupněm armáda, tj. u velitele 1. armády Příbram a 4. armády Písek, u velitele 10. letecké armády[274] Hradec Králové a u velitele 7. armády PVOS, respektive od roku 1976 Velitelství protivzdušné obrany státu[275] Stará Boleslav. Dále působili na vyšším, operačně-strategickém stupni, tj. u velitele Západního vojenského okruhu Tábor a též u velitele Východního vojenského okruhu Trenčín. Konečně asi osm generálů působilo u ústředních vojenských orgánů (ministerstvo národní obrany a generální štáb). Představitelé ještě působili u dvou vojenských akademií. U velitele Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně a u velitele Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda v Bratislavě.[276]

Historik a přední odborník na poválečnou československou armádu P. Minařík tento výčet doplňuje a zpřesňuje na webové stránce „*Československé vojenství*“.[277] Jedním z posledních dokladů existence představitelů v ČSLA je záznam z přijetí u prezidenta republiky ze dne 13. října 1989 v souvislosti s ukončením služebního

---

[272] Genpor. František Šádek (1921–2015), v letech 1955–1956 velitel 15. střelecké divize České Budějovice, 1958–1959 velitel 13. tankové divize Mladá, 1959–1960 náčelník štábu – 1. zástupce velitele 4. armády Tábor, 1960–1964 velitel 4. armády, 1964–1966 náměstek MNO pro bojovou přípravu, 1966–1968 zástupce náčelníka pro operační a bojovou přípravu Hlavní správy pozemních vojsk MNO, 1969–1969 velitel ZVO Tábor / 1. armády Příbram, 1969–1973 velitel Pohraniční stráže / náčelník Hlavní správy Pohraniční stráže a ostrahy státních hranic.

[273] [ŠÁDEK, František] *Rozhovor s genpor. Ing. Františkem Šádkem v Praze 23. září 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic8257.html?lng=en&id=16851&navinfo=15706.

[274] Svazky a útvary letectva vyčleněné pro podporu operací pozemních vojsk. V sovětské terminologii „frontové letectvo“, v americké terminologii „taktické letectvo“.

[275] Zahrnovalo svazek a útvary protiletadlového raketového vojska, útvary stíhacího letectva a svazky a útvary radiotechnického vojska.

[276] VACEK, *Generál*, s. 142, v knize VACEK, *Nemám proč lhát*, s. 65 je uveden počet 32 představitelů.

[277] MINAŘÍK, Pavel, Odpověď na dotaz č. 2182. In: Československé vojenství [online], [citováno 2023-11-17]. Dostupné z: https://armada.vojenstvi.cz/vase-dotazy/146.htm.

přidělení genplk. Nikolaje Alexandroviče Zotova a nástupem genplk. Jevgenije Jepifanoviče Kodakova do funkce staršího představitele HV SOS u ministra národní obrany.[278] Poslední předlistopadový náčelník generálního štábu ČSLA genpor. Anton Slimák[279] v rozhovoru vzpomíná na setkání s pravděpodobně posledním starším představitelem[280] během návštěvy náčelníka Štábu SOS na jaře roku 1990 v Praze. Tento představitel musel pomoci svému představenému, aby se dokázal orientovat v aktuálním dění v Československu.[281]

Dne 26. července 1990 proběhla tisková konference k odchodu sovětských vojsk z Československa, na které tehdejší náčelník Správy pro zabezpečení odchodu sovětských vojsk z území ČSSR genmjr. Svetozár Naďovič[282] oznámil, že z původního počtu 42 vojenských poradců jich zůstalo ve štábech československé armády sedm.[283] Toto je poslední nalezená zmínka o představitelích HV SOS v ČSLA. Pravděpodobně někdy v roce 1990 odešli i zbývající představitelé zpět do SSSR. Po čtyřiceti letech tak končí přítomnost sovětských generálů a důstojníků v naší armádě.

---

[278] Viz životopisné profily v Příloze 2.

[279] Genpor. Anton Slimák (1941–2020), v letech 1984–1986 náčelník zpravodajské správy – zástupce náčelníka štábu ZVO, 1986–1988 zástupce náčelníka zpravodajské správy GŠ ČSLA, 1988–1989 náčelník zpravodajské správy GŠ ČSLA, 1989–1991 náčelník GŠ ČSLA – 1. zástupce MNO.

[280] V rozhovoru je uveden „*generálplukovník Ponomarjev*“, tohoto generála se zatím nepodařilo ztotožnit.

[281] [SLIMÁK, Anton] *Rozhovor s generálporučíkem Ing. Antonem Slimákem v Praze 7. října 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic92a0.html?lng=en&id=16852&navinfo=15706.

[282] Genmjr. Svetozár Naďovič (*1939), v letech 1976–1982 velitel 4. tankové divize Havlíčkův Brod, 1982–1986 náčelník štábu – 1. zástupce velitele 4. armády Písek, 1986–1990 zástupce náčelníka štábu Východního vojenského okruhu Trenčín, 1990–1991 náčelník Správy pro zabezpečení odchodu sovětských vojsk z území ČSSR / ČSFR.

[283] PECKA, Jindřich a kol., *Sovětská armáda v Československu 1968–1991: chronologický přehled*, PRAHA, 1996, s. 162.

6 Role a význam poradců a představitelů

Předchozí analýza institutu poradců/představitelů, rozbor jeho jednotlivých charakteristických znaků i faktografické přehledy vývoje institutu poradců/představitelů v evropských socialistických státech a v Československu by měly umožnit odpovědět na otázku, jak zásadní roli hráli poradci/představitelé v kontrole armád zemí východního bloku. Běžný narativ přisuzuje především poradcům v padesátých letech klíčový význam při sovětizaci armád. Bylo tomu tak skutečně? Jaké jsou proto důkazy?

Nalézt plně vypovídající a prameny podloženou odpověď je složité, a momentálně patrně nemožné. Úkoly, povinnosti a práva poradců stanovovaly především jednotlivé dvoustranné dohody mezi SSSR a státem určení. Tyto dohody nebyly dosud publikovány, proto roli poradců lze rekonstruovat jen částečně. Je možno předpokládat určitou obsahovou unifikaci role poradců v těchto dohodách napříč státy sovětského bloku.

Dalšími dokumenty, které vymezily rámec pro uplatnění role poradců/představitelů byly plány rozvoje ozbrojených sil konkrétního státu. Plány byly připravovány v Moskvě v rámci konzultací na generálním štábu OS SSSR a odrážely představy tohoto štábu o rozvoji armády konkrétního státu. Byly vždy dvoustrannou záležitostí daného státu a Sovětského svazu, který tak jako jediný měl přehled o všech spojeneckých armádách a jejích úkolech. Například první „*Protokol o plánu rozvoje branných sil ČSR*“ byl podepsán v Moskvě dne 22. prosince 1954.[284]

Je nutno konstatovat, že ač byly plány přijaty politickými reprezentacemi dobrovolně, případně jim byly vnuceny sovětským nátlakem, představovaly společnou platformu jak pro domácí, národní vojenské vedení, tak i pro poradce. Po vzniku Varšavské smlouvy se název dokumentu změnil na „*Protokol o vyčlenění vojsk do sestavy SOS a jejich rozvoji*“. První protokoly byly podepsány s členskými státy v roce 1957.[285] Protokoly byly obnovovány zpočátku každoročně, od roku 1960 byly podepsány na dva, později na tři a nakonec od roku 1970 na pět let.[286] Opět byl obsah každého Protokolu předem bilaterálně projednán na GŠ OS SSSR.

---

[284] ŠACH, *Výstavba*, s. 7–8.

[285] NALEPA, *Doradcy*, s. 137. Zmíněn Protokol o rozvoji ozbrojených sil Polské lidové republiky vyčleněných do Varšavské smlouvy 23. – 25. 1. 1957; MINAŘÍK, Pavel, *Výstavba protiletadlového vojska protivzdušné obrany státu v letech 1969–1992, I. část*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 73, 2024, 1, s. 16. „*Protokol o vyčlenění vojsk ČSSR do sestavy SOS a jejich rozvoji na léta 1971–1975*“, ze dne 20. června 1970

[286] SCHAEFER, Bernd, *The GDR in the Warsaw Pact* [online], [citováno 2024-11-29]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_gdr/intro2644.html?navinfo=44755.

Moskva znovu získala detailní přehled o spojeneckých armádách, ale reciprocita v poskytování informací neplatila. V pramenech se uvádí, že již od roku 1956 Moskva neinformovala své spojence o svých vojscích vyčleněných do SOS.[287] Pravděpodobně se to však týká jen vojsk pohraničních vojenských okruhů Sovětského svazu, s nimiž se počítalo do druhého sledu.

Velení spojeneckých armád nebyla o obsahu Protokolů navzájem informována.[288] Tím byl sice zachováván informační monopol sovětského generálního štábu, zároveň to oslabovalo alianční charakter Varšavské smlouvy. Protokoly podepisoval nejdříve náčelník GŠ OS SSSR, později HV SOS s příslušným ministrem národní obrany. Pětileté protokoly byly ještě každoročně kontrolovány a upřesňovány na základě každoročně zasílaných raportů ohledně vyčleněných vojsk (přehled útvarů, počty vojáků a bojové techniky).[289] Pro příklad plné znění „*Protokolu o vyčlenění Polské lidové armády a vojenského námořnictva do SOS a jejich rozvoj v letech 1981–1985*“ uvádí americký zpravodajský materiál.[290]

„*Protokolová*“ jednání byla vždy vedena bilaterálně a nebyla jednoduchá. Zvláště pak v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy docházelo k tvrdým finančním vyjednáváním.[291] Výsledkem jednání byl kompromis mezi požadavky GŠ OS SSSR a Štábu SOS na jedné straně a národními zájmy příslušného státu na straně druhé. Klíčovým tématem bylo především skloubení požadavků na pořízení nové vojenské techniky (zejména nákupy ze SSSR) a vyčleňované počty vojsk s ekonomickými možnostmi daného státu.

Vyjednávání o rozvoji armády mělo zároveň výrazný politický rozměr. Pro některé státy to představovalo možnost projevit určitou míru nezávislosti či odporu (např. Rumunsko, Maďarsko), zatímco jiné jím naopak demonstrovaly svou loajalitu (např. NDR, Československo). Je pravděpodobné, že minimálně starší představitelé HV SOS byli do příprav těchto Protokolů zapojeni.[292]

---

[287] ŠACH, *Výstavba*, s. 26.
[288] PALKA, Jaroslaw, *Polskie wojska operacyjne w Ukladzie Warszawskim*, Warzsawa 2022, s. 254.
[289] JARUZELSKI, *Suwerennoscść*.
[290] […], *Assignment of Polish Armed Forces to Combined Armed Forces in 1981-85* [zpráva CIA, online], 19. 4. 1982 [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0005508933.pdf.
[291] SCHAEFER.
[292] Viz úvaha M. Bílého o významu starších představitelů s ohledem na jejich účast na zasedání Vojenské rady. Je logické, že doprovázeli národní delegace do Moskvy, aby pomohli překonat rozpory mezi pohledy obou stran na potřebný rozvoj ozbrojených sil jakožto „*pozorovatelé*“.

Všechny uvedené dohody, protokoly, případně další smlouvy vymezovaly mantinely, ve kterých se poradci/představitelé mohl pohybovat a uplatňovat svoji roli při kontrole spojeneckých armád. Je vyloučeno, že by jakýkoliv poradce/představitel mohl sám o sobě prosazovat něco jiného, než bylo dojednáno s Moskvou. V této souvislosti lze poukázat na kauzu staršího představitele HV SOS v NDR genplk. Alexeje Pavloviče Rudakova.

Badatel N. Sajčuk uvádí, že HV SOS maršál I. I. Jakubovskij nevítal přehnanou aktivní činnost svých představitelů v členských státech Varšavské smlouvy. Proto musel urovnat problém, do kterého se v roce 1973 dostal nově jmenovaný starší představitel v NDR genplk. A. P. Rudakov.[293] Navzdory svým značným bojovým a velitelským zkušenostem začal ignorovat zavedené předpisy a mezinárodní smlouvy a radit Němcům ohledně dalšího rozvoje jejich ozbrojených sil. Konkrétně navrhl vytvoření velitelství frontu, zřízení letecké armády, bombardovacího letectva, výsadkových útočných vojsk a do výzbroje zavedení ponorek. HV SOS maršál I. I. Jakubovský rozhodl, aby záležitost prošetřil genpor. Jevgenij Ivanovič Malašenko, zástupce náčelníka Štábu SOS. Závěry kontroly byly pro genplk. Rudakova nepříznivé. Potvrdily, že překročil své pravomoci a jeho rady byly předčasné a škodlivé. Byl proto povolán zpět do Sovětského svazu a odeslán do Středoasijského vojenského okruhu na nevýznamnou funkci náčelníka správy civilní obrany.[294]

Obecně se dají z publikovaných pramenů vysledovat některé stejné charakteristiky a trendy a vyvodit z nich, že v období budování spojeneckých armád, tj. od konce čtyřicátých let zhruba do roku 1953 bylo hlavní rolí poradců dohlížet a kontrolovat masivní výstavbu armád podle sovětského vzoru a podle představ sovětského generálního štábu, zhmotněných v plánech rozvoje.[295] To neznamenalo, že by byly přehlíženy i jiné úkoly, jak o tom svědčí příklad výměny hlavního poradce v Maďarsku genmjr. Jurije Michajloviče Prokofjeva. Vojenský historik Béla Király[296]

---

[293] Genplk. A. P. Rudakov (1917–1999), v letech 1955–1956 velitel 7. gardové vzdušně-výsadkové divize, 1956–1962 náčelník štábu Vzdušně-výsadkových vojsk, 1962–1963 náčelník štábu – zástupce velitele, 1963–1965 1. zástupce velitele Severní skupiny vojsk, 1965–1973 zástupce hlavního inspektora Hlavní inspekce Ministerstva obrany SSSR, 1973–1974 představitel HV SOS v NDR, 1974–1980 náčelník správy civilní obrany – zástupce velitele Středoasijského vojenského okruhu.

[294] SAJČUK, *Kladbišče*.

[295] KAPLAN, s. 83.

[296] Genmjr. Béla Király (1912–2009) maďarský generál, vojenský historik a politik. V roce 1947 se stal šéfem výcvikového oddělení Ministerstva obrany a v roce 1949 velitelem pěchoty maďarské armády. V květnu 1950 se stal náčelníkem vojenské akademie. V srpnu 1951 byl zatčen na základě vykonstruovaných obvinění z válečných zločinů a protistátní činnosti. V lednu 1952 byl odsouzen k trestu smrti, ale po odvolání byl tento rozsudek změněn na doživotí. Propuštěn byl v září 1956.

uvádí, že důvodem Prokofjevova odvolání na konci prosince 1949 a přeložení jeho nástupce genpor. Vasilije Romanoviče Bojka[297] do Maďarska bylo to, že sovětský hlavní poradce se od té doby musel zabývat *„válečnými plány, a nikoli organizací“*. Genpor. V. R. Bojko byl jedním z mála hlavních vojenských poradců, který za války sloužil v politické funkci člena vojenské rady armády – zástupce velitele pro věci politické a neměl zkušenosti válečného velitele nebo náčelníka štábu sboru či armády. V roce 1949 sice ukončil Vojenskou akademii GŠ, přesto je jeho nominace do funkce hlavního vojenského poradce překvapivá. Vysvětlením je souběh funkce hlavního poradce a vojenského atašé v té době. V listopadu 1950 byl pod vedením sovětských poradců vypracován plán posílení obrany státní hranice – výstavba obranného systému. Přes obrovské náklady a vážné organizační a technické obtíže trvali sovětští poradci na úplné realizaci plánu. Navíc od roku 1951 byly podobné opevněné pozice budovány podél rumunsko-jugoslávské a bulharsko-jugoslávské hranice. V obou případech byl hlavní cíl stejný jako v Maďarsku – obrana před možným útokem ze směru Jugoslávie.

Maďarská historička M. Baráthová roli poradců v první polovině padesátých let spatřuje v podílu na modernizaci, přezbrojení a bojovém výcviku armády v souladu se sovětskou vojenskou doktrínou, tj. že v podstatě začali připravovat armádu na organizaci do vojenskopolitického bloku, k vytvoření organizace Varšavské smlouvy v roce 1955. Spolu s touto odbornou činností měli přímý ideologicko-politický vliv na národní velitelský sbor. Jejich úkolem bylo, podobně jako u poradců pro státní bezpečnost, sledovat atmosféru a náladu v armádě a ve státě a informovat o ní sovětské vedení.[298] Podobně roli poradců v Bulharsku vidí K. Rančev, který ale doplňuje, že se postupně v jednání poradců a specialistů začal projevovat paternalismus.[299] Srbský historik M. Miletič poukazuje na to, že chování sovětských poradců v jugoslávské armádě bylo často „*arogantní*“, což vedlo k problémům ve vztazích s jugoslávskými důstojníky.[300]

Na další rozměr role poradců, tj. výchovu národních důstojnických kádrů upozorňuje E. J. Nalepa, že bez ohledu na politické hodnocení samotné podstaty přítomnosti sovětských vojenských poradců v Polsku sehráli určitou pozitivní roli v urychlení polonizace řídícího štábu polské armády a připravili mnoho polských velitelů

[297] Genpor. V. R. Bojko (1907–1996) v letech 1950–1953 vojenský atašé při velvyslanectví SSSR v Budapešti, pravděpodobně zároveň hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany.
[298] BARÁTH, s. 357.
[299] RANČEV, s. 88.
[300] MILETIČ, s. 115.

na nástup do klíčových velitelských a štábních funkcí.[301]

Určitou disharmonii a jinou roli poradců popisuje M. Miletič s odkazem na paměti Svetozara Vukmanoviče.[302] Sovětští důstojníci prováděli v Jugoslávii otevřenou zpravodajskou práci a verbovali jugoslávské důstojníky.[303] Pravděpodobně to byla neoficiální role zpravodajských důstojníků, která by u poradců nebyla až tak překvapivá už jen z toho důvodu, že jejich řídicí složka, tj. 10. správa GŠ OS SSSR byla původně součástí Hlavní správy rozvědky a určité zpravodajské úkoly v ní samozřejmě přetrvaly. Vytváření určité agentury mezi československými důstojníky a generály naznačuje i genmjr. Ján Franko:[304] „*takže podle mě měli i své informátory, kteří prostě byli mimo vědomí ministra nebo náčelníka generálního štábu častějšími hosty u nich v kanceláři nebo u nich osobně. V bytě ne, ale v rámci pracovní doby*.“[305]

Role poradců na počátku padesátých let se konkrétně projevovala zejména v pomoci velitelům a štábům:

- v organizačních otázkách výstavby spojeneckých armád, zvláště nových druhů vojsk (tanková a mechanizovaná, protivzdušné obrany, ženijní, chemická, spojovací), při organizaci vyšších velitelství i jednotlivých útvarů podle sovětských vzorů,
- v rámci bojové přípravy a výcviku při přenosu sovětských válečných zkušeností buď přímou zkušeností poradců a instruktorů, nebo s přebíráním sovětských vojenských předpisů, výcvikových příruček a manuálů,
- při zavádění a osvojení sovětské vojenské techniky (začátkem padesátých let – proudová letecká technika, šedesátá léta – raketová technika pozemních vojsk i protivzdušné obrany státu),
- s budováním politických orgánů v armádě a politickou kontrolou armády a jejím upevňováním na příslušných stupních velení,
- příslušným služebním funkcionářům, u kterých byli přiděleni, v komunikaci s vojenskými orgány OS SSSR a SOS.

---

[301] NALEPA, *Doradcy*, 142.
[302] Svetozar Vukmanovič (*1912), partyzán, po válce byl náčelníkem Hlavní politické správy Jugoslávské lidové armády a pomocníkem ministra pro lidovou obranu.
[303] MILETIČ, s. 114.
[304] Genmjr. Ján Franko (1925–2011), v letech 1968–1981 náčelník chemického vojska MNO, 1981–1987 vojenský a letecký přidělenec ČSSR v Budapešti.
[305] [FRANKO, Ján] *Rozhovor s genmjr. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicd009.html?lng=en&id=16838&navinfo=15706.

Nelze vyloučit jistý vliv poradců na kádrové otázky, byť pravděpodobně dvoustranné dohody kádrové pravomoci ponechali na národním velení. Určitý vliv představitelů na obsazení nejvyšších funkcí ve vojenských ústředních orgánech a v armádě přiznává i armádní generál M. Vacek.[306] Již bylo zmíněno, že vůči svým orgánům měli sovětští poradci a představitelé trvalý úkol – sledovat loajalitu vojenského vedení a informovat Moskvu o dění ve spojenecké armádě a vývoji vnitřních záležitostí ve státě přidělení.[307]

Ideologicko-politický „*blok*“ otázek byl povinně přítomen ve zprávách hlavních vojenských poradců a jejich aparátu do Moskvy. Nejdůležitější dokumenty tohoto druhu, které přicházely na ministerstvo obrany, byly okamžitě předávány Stalinovi.[308] V pramenné edici jsou publikována tři hlášení tohoto druhu, a to staršího vojenského poradce u náčelníka týlu Bulharské lidové armády (BLA) plk. Pugače,[309] záznam rozhovoru zástupce hlavního poradce pro věci politické v Rumunsku genmjr. Nikolaje Ivanoviče Rjaposova s rumunským předákem Gheorghe Gheorghiu-Dejem o provedených kádrových změnách ve velení rumunské armády a o aktuální politické situaci[310] a z československého pohledu nejzajímavější hlášení staršího poradce u velitele chemické vojska plk. V. J. Naumkina ze dne 16. ledna 1952.

Plk. Naumkin v něm reprodukoval rozhovor, který měl se zástupcem náčelníka [velitele] chemického vojska pro věci materiálně-technické pplk. Pavlem Bílkem. Ten přišel za Naumkinem pod záminkou konzultace technické záležitosti, ale hned stočil téma jiným směrem. V rozhovoru se pplk. Bílek otevřeně vyjádřil k vnitropolitickým otázkám, kritizoval předsedu vlády Antonína Zápotockého i prezidenta Klementa Gottwalda. Prohlásil: „*ČEPIČKOVI se důvěřuje jen proto, že kolem něj pracuje 100 vojenských poradců, kteří dohlížejí na rozvoj a bojový výcvik armády. ČEPIČKA je kariérista a udělá cokoli, aby dosáhl své kariéry. V minulosti neudělal nic pro to, aby si získal důvěru československého lidu; naopak, jeho špinavé finanční machinace jsou dobře známé už od první republiky.*“[311]

---

[306] VACEK, *Na rovinu*, s. 147.
[307] BARÁTH, s. 357.
[308] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 161.
[309] VOLOKITINA, *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: 1944–1953 gg. Dokumenty. T. 2*, s. 572–574.
[310] Tamtéž, s. 612–620.
[311] Tamtéž, s. 577–579. Přepis celého hlášení je dostupný z: https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/59034-soprovoditelnoe-pismo-s-m-shtemenko-i-v-stalinu-s-prilozheniem-doneseniya-starshego-voennogo-sovetnika-pri-komanduyuschem-himicheskimi-voyskami-chehoslovatskoy-armii-polkovnika-naumkina-moskva-locale-nil-praga-16-yanvarya-1952-g#mode/inspect/page/1/zoom/4.

Tak jak se v padesátých letech proměňovala role poradců a jejich význam ve sféře ekonomiky, což ostatně zdůrazňují závěry studie o poradcích na Ostravsku, musela se zákonitě proměnit i role poradců v armádě. Role se měnila pod vlivem mnoha okolností. Mezi ty nejdůležitější patřily první a druhá vlna destalinizace, postupná „*emancipace*“ funkcionářských špiček v armádě, organizační změny uvnitř armád jako projev ústupu od budování velkých armád (snižování počtu vojáků) a zrychlený proces zavádění moderní vojenské techniky vyvolávající potřebu vyšší odborné kvalifikace velitelů a důstojníků – inženýrů a techniků.

Od poloviny padesátých let a po vzniku Varšavské smlouvy ustoupily u poradců do pozadí organizační úkoly. Nově byla jejich role přenesena do oblasti operační přípravy velitelů a štábů, do řešení technických otázek při zavádění moderní vojenské techniky a jejího bojového použití (proudové letectvo, raketové vojsko) a do přípravy a realizace větších velitelsko-štábních cvičení a účasti na nich v pozici pozorovatelů. Nejdříve na území vlastního státu s eventuální účastí sovětských vojsk, pokud zde byla rozmístěna, později velká, spojenecká cvičení[312] i na území více států a v pobřežních vodách.

Transformace poradců na představitele na jejich roli neměla žádný signifikantní vliv, alespoň žádné prameny to nepotvrzují. Byla to jen formální záležitost, což odpovídá víceméně formálnímu charakteru Varšavské smlouvy v prvních letech po jejím založení. Na papíře se posilovaly kolektivní prvky, ve skutečnosti ale přetrvávala předchozí praxe dvoustranných vztahů. Co mělo postupně vliv na změnu role představitelů, byly objektivní, věcné skutečnosti: přechod od vedení generálů a důstojníků poradci při plnění každodenních úkolů a od bezprostředního předávání zkušeností poradců postupně ke koncepční práci pod vedením představitelů na operačním a operačně-strategickém stupni.

Doménou představitelů, stejně jako poradců na konci padesátých let, se stalo operační plánování frontových a armádních operací (vševojskových, jednotlivých druhů vojsk a služeb) za použití i bez použití jaderných zbraní, součinnost spojeneckých armád, kontrola provádění bojové přípravy a výcviku, účast na cvičeních a nácvicích atd. Samozřejmě museli znát stav vojsk vyčleněných do sestavy SOS a plány jejich rozvoje, dále zajišťovali komunikaci a koordinaci mezi sovětským velením a armádami členských států. Byli odpovědní za implementaci sovětských direktiv a strategií v rámci Varšavské smlouvy. Tuto změnu ve svých vzpomínkách reflektují i českoslovenští generálové.

[312] Jako první velké (operačně strategické) spojenecké velitelsko-štábní cvičení se uvádí „*Bouře*“ (Burja), které se konalo na území NDR, Polska, Československa a SSSR od 28. září do 10. října 1961. Cvičení řídil ministr obrany SSSR Maršál Sovětského svazu Rodion Jakovlevič Malinovskij.

Například genpor. Jozef Činčár[313] se z titulů svých funkcí s představiteli služebně setkával zhruba od poloviny šedesátých let do poloviny sedmdesátých let a hlavní úkol představitelů spatřoval ve stanovení operačního plánu a stanovení úkolů na výcvikový rok.[314]

Výčet povinností a tedy i zpřesněnou roli představitelů přinesl již zmíněný Statut o představitelích z roku 1970. Z průvodní zprávy pro ministra národní obrany při schvalování Statutu vyplývá, že neobsahoval žádné významné změny od dosavadní praxe v činnosti představitelů. Ve Statutu uvedené povinnosti byly obecně formulované a poskytovaly představitelům jistý manévrovací prostor, jak si je vykládat a jak na jejich základě vykonávat svoji funkci. Pravděpodobně Statut nebyl jediným dokumentem, který upravoval roli představitelů. Lze předpokládat nějaké interní, tajné pokyny a směrnice vydané HV nebo Štábem SOS. Přístup k těmto dokumentům je zatím nemožný. Stejně tak nebyl dohledán jakýkoliv interní dokument ČSLA, nebo jiné spojenecké armády, který by popisoval konkrétní opatření, postupy ve vztahu k představitelům ze strany jednotlivých spojeneckých armád.

6.1 Význam poradců a představitelů pro spojenecké armády

Stejně jako je obtížné z dostupných pramenů přesně určit roli poradců/představitelů, je obtížně zhodnotit jejich význam pro jednotlivé spojenecké armády. Obecný narativ je takový, že se poradcům přisuzuje téměř mimořádný význam při budování armád v první polovině padesátých let, aniž by ale byla publikována konkrétní fakta, anebo příklady potvrzující tento narativ. Limity významu poradců/představitelů je opět možno vidět v podepsaných dohodách a protokolech. Je možno si položit hypotetickou otázku, zda by se vývoj spojeneckých armád odehrával, při zachování stejných vnitřních politických podmínek, nějak zásadně jinak bez přítomnosti poradců/představitelů. K tomu je třeba vzít do úvahy, že existovala objektivní nutnost mít sovětské poradce či instruktory minimálně při zavádění moderní sovětské vojenské techniky.

---

[313] Genpor. J. Činčár (1921–2013), 1964–1968 zástupce náčelníka operační správy GŠ ČSLA, 1969–1973 náčelník Správy letectva a vojsk PVOS – náměstek ministra národní obrany, 1973–1978 vojenský a letecký přidělenec ČSSR v Moskvě.

[314] [ČINČÁR, Jozef] *Rozhovor s genpor. Ing. Jozefem Činčárem v Praze 26. srpna 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopice258.html?lng=en&id=16705&navinfo=15706.

V pramenech jsou jedinými dostupnými parametry k stanovení objektivního významu poradců/představitelů jejich počet a místa služebního přidělení. Přičemž druhý parametr ještě zasluhuje diskusi. Pokud jsou poradci/představitelé u nejvyšších funkcionářů ministerstva nebo generálního štábu, je pak celkem irelevantní, zda jsou například i u velitelů divizí či pluků. Díky přísné hierarchické struktuře armády má stejně největší význam mít možnost ovlivňovat celou strukturu shora. Více než samotné relativní počty poradců/představitelů – odpovídající velikosti armády a jejímu geostrategickému významu – vypovídají o situaci spíše trendy jejich růstu či poklesu, které naznačovaly míru kontroly spojenecké armády ze strany Moskvy.

Zásadní průlom v pohledu na význam poradců/představitelů by mohly přinést analýzy založené na archiváliích obsahujících jejich doporučení, stanoviska a rozhodnutí v kombinaci s faktem zda byly realizované a co přinesly či způsobily. Tyto analýzy však nejsou k dispozici. Kromě údajů o počtu a služebních místech tak již zbývají jen jednotlivá osobní hodnocení v pamětech přímých aktérů nebo v odborných pracích historiků.

Jaký byl tedy skutečný význam poradců a představitelů? Ruské historičky A. F. Noskova a G. P. Muraško uvádějí, že role poradců při formování poválečných armád v regionu byla nepochybně pozitivní. Odkazují se na názor Mariana Naszkowského,[315] vyjádřený v roce 1987 [sic!]: „*od založení naší armády jsme měli mnoho sovětských poradců. Jejich činnost byla jednoznačně pozitivní*.“ Zároveň, ale historičky uvádějí, že mezi současnými historiky se jen málokdo odváží hovořit o pozitivní roli sovětských vojenských poradců při budování a modernizaci armád zemí regionu. Mnozí dávají přednost tomu, aby zmínky o pozitivních stránkách profesionální činnosti sovětských vojenských poradců nahradili materiálem, který charakterizuje pouze ideologicko-politické aspekty jejich práce. Jde o to, že vojenští poradci byli nositeli ideologie bolševismu, bezpochyby sloužili sovětskému vedení jako zdroj politických informací a také jako prostředníci politické linie Stalina a jeho okolí nejen v armádě, ale i v celé zemi pobytu.[316] Je zřejmé, že tento ruský pohled je relativní a například současní historici hodnotí význam poradců odlišně. Přesto však v analyzovaných pramenech

[315] Brigádní generál Marian Naszkowski (1912–1996), v letech 1946–1950 velvyslanec Polska v Moskvě, 1950–1952 náčelník Hlavní politické správy polské armády, 1952–1968 náměstek ministra zahraničních věcí.
[316] NOSKOVA, MURAŠKO, s. 161.

přetrvává politické a ideologické vnímání role poradců/představitelů. Odborných analýz zaměřených výhradně na jejich vojenský význam je přitom velmi málo.

Díky specifické situaci v polské armádě jiný pohled přináší E. J. Nalepa, který význam poradců srovnává se službou sovětských generálů a důstojníků přímo v polské armádě. V jeho interpretaci založení přítomnosti sovětských generálů a důstojníků v ozbrojených silách Polské lidové republiky pouze na systému vojenských poradců by mělo pro polskou společnost a vojáky poněkud prospěšnější politický a morální dopad, ale výdaje státního rozpočtu by výrazně překročily náklady vynaložené na dvoukolejné řešení.[317] Profesor A. Životič uvádí, že „*sovětští vojenští poradci a instruktoři v jugoslávské armádě významně přispěli k mírové výstavbě, reorganizaci a modernizaci jugoslávské armády*.[318] Maďarský stranický vůdce Mátyás Rákosi krátce shrnul výsledky jejich práce ve svých pamětech. Uznává jejich pracovitost a erudici, ale zároveň poukazuje na to, že nebyli schopni vstřebat odlišnosti tehdejších maďarských reálií a že zcela nenaplnili představy maďarského vedení.[319]

Zdá se, že ač proto nebyla dosud publikována jednoznačná fakta, která by to potvrdila, je význam poradců/představitelů pro výstavbu a rozvoj spojeneckých armád v literatuře přeceňován. Přitom lze ještě potvrdit relativně větší význam poradců v padesátých letech, než význam představitelů HV SOS v letech pozdějších. Poradci/představitelé ve spojeneckých armádách neměli zásadně odlišné cíle, než mělo politické vedení a vojenské velení v jednotlivých státech. Cíle byly stanoveny na dvoustranných jednáních a hlavní rolí poradců/představitelů bylo, velmi zjednodušeně řečeno, jen „*zajistit splnění těchto cílů*“. Přitom nemuseli překonávat nějaký zásadní odpor uvnitř spojeneckých armád, protože i zájmem jejich velení bylo tyto cíle naplnit.

Autoři monografie „*ČSLA v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*“ konstatují, že příchod poradců byl považován za jeden z hlavních předpokladů výstavby čs. armády podle sovětského vzoru už od února 1948.[320] Význam poradců v československé armádě za ministra Alexeje Čepičky nejlépe charakterizuje popis K. Kaplana: „*Čepička se řídil radami poradců, plnil jejich doporučení, ale prezentoval je jako svá rozhodnutí, čímž zůstal prvním mužem na ministerstvu a v armádě*“.[321]

---

[317] NALEPA, *Doradcy*, 142.
[318] MILETIČ, s. 115.
[319] BARÁTH, s. 368.
[320] BÍLEK, LÁNÍK, ŠACH, *ČSLA v prvním poválečném desetiletí*, s. 100.
[321] KAPLAN, s. 81.

K dispozici je i několik drobných zmínek v pramenech ilustrujících význam poradců/představitelů pro československou armádu. První relativizuje všeobecné přesvědčení, že poradci/představitelé vždy hájili jen zájmy Sovětského svazu. Historik David Jirásek zmiňuje diskusi zástupců zainteresovaných složek o výrobě nákladního automobilu TATRA T 805, kdy došlo i na návrh zavést namísto vlastního vozidla osvědčený sovětský typ GAZ 63. Byli to ale sovětští poradci, kteří doporučovali nespoléhat na Sovětský svaz, když máme vyspělý automobilní průmysl, a naopak abychom hledali řešení sami.[322]

Ještě závažnější je svědectví genpor. Václava Vitanovského[323] o přátelském varování, kterého se mu dostalo od tehdejšího staršího představitele HV SOS genplk. A. M. Kuščeva, který mu nedoporučoval účastnit se prací na tvorbě československé vojenské doktríny v roce 1968: „*nedělejte to, nějak se vymluvte, že jste nemocný, že nemůžete. On to věděl, jak tohle dopadne*.“[324] Práce na doktríně byla jedním z důvodů perzekuce genpor. Vitanovského po roce 1968.

Další dvě zmínky uvádějí význam poradců pro československé vojenské školství. Pro zajištění vzdělávání a formování dostatečného počtu důstojníků, a to pro všechny druhy vojska, prosazovali poradci zrušení stávajících specializovaných akademií druhů vojsk[325] a jejich náhradu nově zřízenými třemi vojenskými akademiemi, aby se vojenské studium uskutečňovalo výhradně na půdě k tomu zvlášť určených institucí.[326] Doporučení bylo realizováno tajným rozkazem prezidenta republiky „*Rozkaz o organizaci vojenských škol*“ ze dne 23. srpna 1951. Prováděcím tajným rozkazem ministra národní obrany č. 247 ze stejného dne byly k 15. srpnu zřízeny a) Vojenská akademie v Praze, b) Vojenská

---

[322] JIRÁSEK, David, *Historie českých speciálních sil. Výzbroj a výstroj výsadkářů a průzkumníků 1947–2001*, Praha 2018, s. 268.

[323] Genpor. Václav Vitanovský (1916–1996), v letech 1951–1952 náčelník štábu 4. armádního sboru Brno, 1954–1956 náčelník operačního oddělení 2. vojenského okruhu Trenčín, 1956–1959 náčelník operačního oddělení operační správy GŠ, 1960–1966 náčelník operační správy – zástupce náčelníka GŠ pro operační věci, 1966–1968 zástupce náčelníka GŠ pro rozvoj velení – předseda komise pro rozvoj velení.

[324] [VITANOVSKÝ, Václav] *Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopica131.html?lng=en&id=16850&navinfo=15706.

[325] K 1. říjnu 1950 zřízeny vojenské akademie druhů vojsk: Dělostřelecká vojenská akademie v Hranicích, Zbrojní vojenská akademie v Martině, Tanková vojenská akademie v Dědicích u Vyškova, Ženijní vojenská akademie v Litoměřicích, Protiletadlová vojenská akademie v Olomouci, Spojovací vojenská akademie v Novém Městě nad Váhem, Intendanční vojenská akademie v Žilině, Automobilní vojenská akademie v Nitře.

[326] BINAR, Aleš, *Sedmdesáté výročí Vojenské technické akademie v Brně*. In: Listy Univerzity obrany, Čtvrtletník Univerzity obrany v Brně 17, 2021, 1, s. 22.

technická akademie v Brně, c) Vojenská lékařská akademie v Hradci Králové. Zpětně lze doporučení hodnotit jako rozumné a naprosto racionální.

Dalším doporučením poradců bylo přemístit Vojenskou lékařskou akademii včetně nemocnice z Hradce Králové do Ostravy, kde v tamním těžkém průmyslu docházelo poměrně často k závažným úrazům blízkým válečné chirurgii.[327] Tento obtížně realizovatelný návrh nebyl proveden. I toto doporučení mělo své racionální jádro.

Téměř všichni českoslovenští generálové a důstojníci, kteří publikovali své vzpomínky, se shodují v celkově pozitivním hodnocení představitelů, se kterými se setkali. Zdůrazňovali jejich připravenost a odbornou kompetenci. Po stránce osobnostních vlastností oceňovali přátelskost, vstřícnost a s výjimkou několika případů i nekonfliktní jednání. Jen minimum stížností bylo na povýšené chování a na snahu zasahovat do velitelských pravomocí funkcionářů, k nimž byli služebně přiděleni.

Genpor. F. Šádek přímo o poradcích uvádí: „*to byli velmi dobří lidé a snažili se dost nestarat do věcí, protože to oni věděli, že my nemáme rádi. Ale když jsem něco potřeboval, poradit se vzájemně jako velitel armády nebo na některých jiných funkcích, tak ano. Dobří, takoví solidní lidé. Já jsem nezažil, aby se mi někdo z těchto maršálů nebo generálů snažil vnucovat nějakou věc. Nikdy*.“[328]

Konkrétní vzpomínky na představitele uvedli v rozhovorech v rámci projektu PHP genpor. Václav Vitanovský: „*genplk. A. M. Kuščev, to byl tehdy poradce u Lomského, výtečný člověk, zlatý člověk, čestný, všechno, byl zavřený na Sibiři s Tuchačevským, tenkrát s tou aférou tam dlouhá léta proseděl, mě měl hrozně rád*“,[329] genmjr. S. Procházka vzpomněl na genplk. G. K. Kožanova: „*člověk velice gramotný* [vzdělaný], *zkušený, velice dobře jsme spolupracovali na cvičeních*“,[330] genpor. Mojmír

[327] SLIVA, Viktor, *Vojenská lékařská akademie*. In: Listy Univerzity obrany, Čtvrtletník Univerzity obrany v Brně 17, 2021, 3, s. 30.
[328] [ŠÁDEK, František] *Rozhovor s genpor. Ing. Františkem Šádkem v Praze 23. září 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic8257.html?lng=en&id=16851&navinfo=15706.
[329] [VITANOVSKÝ, Václav] *Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopica131.html?lng=en&id=16850&navinfo=15706.
[330] [PROCHÁZKA, Stanislav] *Rozhovor s generálporučíkem Ing. Stanislavem Procházkou ve Mladé Boleslavi 26. ledna 2004*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicceb3.html?lng=en&id=16849&navinfo=15706.

Zachariáš:[331] *„zapomněl jsem na jednoho, to byl vynikající člověk, genpor.* [Viktor Nikolajevič] *Polochov, který byl představitel Spojeného velení v Písku*".[332]

Armádní generál M. Vacek v jedné ze svých knih píše: *„byli k nám vysíláni zkušení odborníci, ale zároveň to byli lidé taktní, diplomaté, kteří se nevnucovali svými názory.*"[333] Z tohoto hodnocení vybočuje příhoda z roku 1984, kdy v rámci prověrky ZVO mu byl vyhlášen bojový poplach. Na pracoviště štábu ZVO se dostavil představitel HV SOS u velitele ZVO v podnapilém stavu a začal zasahovat do činnosti štábu. Byl na nevhodnost svého počínání důrazně upozorněn. Po několika dnech přijel událost přešetřit jiný představitel ve funkci předsedy stranické organizace. Asi za čtrnáct dnů byl představitel u velitele ZVO odvolán z funkce a navíc zcela netradičně propuštěn do zálohy.[334]

Autor se na základě studia pramenů a zpracování bakalářské práce plně ztotožňuje s tezí, kterou mu v rámci konzultace poskytl vedoucí práce dr. M. Bílý, a to že: „*poradci jsou nezřídka prezentováni jako univerzální obhajoba tvrzení, že za vše, co se v Československu dělo na přelomu 40. a 50. let, mohla Moskva. Což je historickým výzkumem jasně vyvrácený fakt, který je ale mimořádně populární, protože zapadá do české tendence historicky se pasovat do role pasivní oběti.*"

---

[331] Generálporučík Mojmír Zachariáš (*1939), v letech 1978–1982 velitel 3. motostřelecké divize Kroměříž, 1982–1983 zástupce velitele 4. armády Písek, 1983–1986 velitel 4. armády, 1986–1987 náčelník štábu – 1. zástupce velitele ZVO, 1987–1990 velitel ZVO, 1990–1990 zástupce náčelníka Štábu SOS v Moskvě.

[332] [ZACHARIÁŠ, Mojmír] *Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic435f.html?lng=en&id=16858&navinfo=15706.

[333] VACEK, Miroslav, *Proč bych měl mlčet*, s. 14.

[334] VACEK, Miroslav, *Teď když máme*, s. 52–53.

7 Závěr

Problematika působení sovětských vojenských poradců a později představitelů Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy v armádách států sovětského bloku představuje dosud nezmapovaný úsek novodobých dějin nejen Československa, ale i dalších států střední, východní a jihovýchodní Evropy. Institut poradců/představitelů představuje komplexní jev, který nelze redukovat na jednoduchý narativ o vnucené kontrole armád ze strany Sovětského svazu. Analýza ukazuje, že jejich přítomnost měla jak politické, tak vojensko-odborné příčiny, přičemž význam obou rovin se prolínal a proměňoval v čase.

V první etapě, zejména v letech 1949–1954, se instalace poradců jeví z pohledu vedení zemí sovětského bloku jako do značné míry objektivně podmíněná. Národní armády procházely zásadní transformací formou sovětizace spojenou s personálními čistkami, výměnou velitelských kádrů a přechodem na sovětský model organizace, výcviku i výzbroje. Nově nastupující důstojnický sbor často postrádal potřebné zkušenosti i vzdělání, zatímco úkoly, které před armádami stály – budování početně silných mechanizovaných sil, zavádění moderní techniky včetně proudového letectva či vytváření systému politické práce – byly mimořádně náročné. V tomto kontextu představovali poradci významný nástroj přenosu znalostí a praktických zkušeností, bez nichž by sovětizace probíhala obtížněji a pomaleji.

Současně však nelze opomíjet politický rozměr celého procesu. Zásadní směřování výstavby armád bylo určováno na nejvyšší stranické a státní úrovni prostřednictvím dvoustranných jednání nejvyšších představitelů jednotlivých států s vedením Sovětského svazu, přičemž poradci byli pouze jedním z nástrojů realizace závěrů z těchto jednání. Teze o tom, že změny byly výhradně vnuceny zvenčí, je proto nutné korigovat – národní politické a vojenské elity se na jejich prosazování aktivně podílely, byť v různě širokém manévrovacím prostoru daném vztahem k Moskvě.

Od poloviny 50. let docházelo k postupné proměně role poradců. S rostoucí kvalifikací místních důstojníků a jejich zkušenostmi, často získanými i studiem na vojenských akademiích a učilištích v Sovětském svazu, se snižovala potřeba přítomnosti poradců na nižších stupních velení. Tato skutečnost vedla k redukci jejich počtu a ke změně charakteru jejich činnosti, která se přesunula především do oblasti operačního plánování, přípravy velkých cvičení a řešení otázek spojených s novými druhy výzbroje, včetně raketové techniky a jaderných zbraní. Klíčovým mezníkem se stalo přijetí říjnové

Deklarace v roce 1956. Poradci byli z jednotlivých armád postupně odvoláváni a institut poradců byl následně v roce 1958 transformován do institutu představitelů Hlavního velitele, jejichž role měla formálně více reprezentovat alianční charakter, byť na reálném výkonu funkce se nic zásadního nezměnilo.

Ani v této fázi však nelze význam představitelů jednoznačně interpretovat. Na jedné straně představovali symbol přetrvávající sovětské kontroly, což se odráželo v různě silném odporu jednotlivých států vůči jejich přítomnosti. Na straně druhé plnili důležité funkce v oblasti koordinace, vzájemné součinnosti a komunikace v rámci vznikajícího aliančního systému. Rozdíly v jejich počtech i reálném vlivu přitom odrážely nejen míru asertivity, anebo loajality jednotlivých států, ale i jejich geostrategický význam v rámci sovětské vojenské strategie.

Výzkum rovněž ukázal, že vznik Varšavské smlouvy nepředstavoval z hlediska činnosti poradců a představitelů zásadní zlom. Trend jejich redukce a proměny funkcí pokračoval, což potvrzuje, že aliance měla zpočátku spíše politický než plně funkční vojenský charakter. Stejně tak se nepodařilo identifikovat výraznější změny v jejich působení ani v obdobích mezinárodních krizí počátku 60. let.

Z hlediska hodnocení přínosu poradců a představitelů je situace ambivalentní. Jedním z důležitých výsledků výzkumu je zjištění, že nebyl zaznamenán žádný markantní rozdíl ze sovětské strany v přístupu k poradcům/představitelům dle jednotlivých států, s rozdílným geostrategickým významem. Typologicky byli do funkcí jmenováni podobní lidé, s podobnou zkušeností a kariérou. Pro většinu z nich se působení na funkci poradce/představitele ukázalo, jako vítaný způsob klidného dokončení služebního poměru ve velmi dobrých materiálních podmínkách. Dobové i pamětnické prameny často zdůrazňují jejich odbornost a profesionální přístup, nicméně reálný dopad jejich činnosti zůstává obtížně uchopitelný vzhledem k omezené dostupnosti primárních materiálů, zejména jejich vlastních hlášení a doporučení. Jejich role tak zůstává do určité míry otevřenou otázkou pro další bádání.

Na základě v práci uvedených zjištění se zdá, že z pohledu vládců zemí sovětizujícího se východního bloku byla na sklonku 40. let instalace sovětských vojenských pradců nevyhnutelná, avšak s důležitým upřesněním. Jejich přítomnost byla v počáteční fázi do značné míry podmíněna objektivními potřebami transformace armád, zatímco v pozdějších obdobích jejich význam spočíval spíše v zajištění alianční koordinace a udržení politicko-vojenské kontroly. V každé etapě tak plnili odlišnou

funkci, která odrážela jak vývoj mezinárodní situace, tak vnitřní proměny jednotlivých armád i celého sovětského bloku.

Tato bakalářská práce tedy pokusila odpovědět na některé základní otázky spojené s působením sovětských vojenských poradců a představitelů Hlavního velitele v armádách zemí východního bloku. Zdaleka však nevyčerpala badatelský potenciál tématu. Nabízí se například komparace se systémem sovětských poradců mimo evropský prostor či v hlubší analýze jejich konkrétní činnosti na základě dosud nezpřístupněných archivních pramenů.

8 Seznam zkratek

APRF	Archiv prezidenta Ruské federace
BLR	Bulharská lidová republika
CIA	Ústřední zpravodajská služba USA
CSS	Center for Security Studies and Conflict Research na ETH
ČSLA	Československá lidová armáda
ETH	Spolková vysoká technická škola v Curychu
GARF	Státní archiv Ruské federace
genmjr.	generálmajor (☆)
genpor.	generálporučík (☆ ☆)
genplk.	generálplukovník (☆ ☆ ☆)
GŠ	generální štáb
GŠ OS SSSR	Generální štáb ozbrojených sil Sovětského svazu
HPS	hlavní politická správa
HV	Hlavní velitel
HV SOS	Hlavní velitel Spojených ozbrojených sil
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KVP	Kasernovaná lidová policie NDR
maršál	Maršál Sovětského Svazu (vojenská hodnost)
MLR	Maďarská lidová republika
MNO	ministr/ministerstvo národní obrany (dle kontextu)
MO SSSR	ministerstvo obrany SSSR
NATO	Severoatlantický pakt
NDR	Německá demokratická republika
NLA	Národní lidová armáda NDR
NOVJ	Lidová osvobozenecká armáda Jugoslávie
PHP	Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact
PLR	Polská lidová republika
PPV	Politický poradní výbor
PVO(S)	protivzdušná obrana (státu)
RGASPI	Ruský státní archiv sociálně-politické historie
RKKA	Dělnicko-rolnická Rudá armáda (do 1946, pak Sovětská armáda)
RSR	Rumunská socialistická republika (do 1965 Rumunská lidová republika)
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SED	Jednotná socialistická strana Německa
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik (Sovětský svaz)
SV	Spojené velení
USAID	Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj
ÚV	ústřední výbor (KSČ, KSSS, …)
VHA	Vojenský historický archiv
VKS(b)	Všesvazová komunistická strana (bolševiků)
VMO	Výbor ministrů (národní) obrany

VR	vojenská rada
VÚA	Vojenský ústřední archiv
ZVO	Západní vojenský okruh s velitelstvím v Táboře
ZVP	zástupce velitele pro věci politické
1. A	1. armáda ČSLA (operační svaz s velitelstvím v Praze, později v Příbrami)
4. A	4. armáda ČSLA (operační svaz s velitelstvím v Táboře, později v Písku)

9 Seznam použité literatury a pramenů

- VHA, fond Kolegium MNO, čj. 04387 *Plán akcí pro příslušníky HV SOS při MNO ČSSR na rok 1977*.
- VHA, fond MNO/GŠ/OS, k. 35, p. č. 128, čj. 0036031 *Statut o představitelích Hlavního velitele v armádách VS*, leden 1970.
- VHA, fond Vojenská rada MNO, čj. 0067 *Čtvrtletní plány zasedání vojenské rady MNO 1951–1955*.

- KOTYK, Václav (ed.), *Dokumenty sovětské zahraniční politiky 1945–1961*, Praha 1962.
- MASTNY, Vojtech, BYRN, Malcolm (ed.), *A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact, 1955–1991*, Budapest, New York 2005.
- […], *Organizace Varšavské smlouvy. Dokumenty a materiály 1955–1985*, Praha 1985.
- VOLOKITINA, Taťána Viktorovna (ed.), *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: 1944–1953 gg. Dokumenty. T. 1: 1944–1948 gg.*, Moskva 1999.
- VOLOKITINA, Taťána Viktorovna (ed.), *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: 1944–1953 gg. Dokumenty. T. 2: 1949–1953 gg.*, Moskva 2002.
- […], *Košický vládní program* [online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/.
- […], Vyhláška č. 20/1974 Sb., „*Vyhláška ministra zahraničních věcí o Úmluvě o právní způsobilosti, výsadách a imunitách Štábu a dalších orgánů velení Spojených ozbrojených sil členských států Varšavské smlouvy*“. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1974-20.
- […], *Arrival of Soviet Advisors in Bulgaria* [zpráva CIA, online], 26. 5. 1958 [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80T00246A042500010001-8.pdf.
- […], *Assignment of Polish Armed Forces to Combined Armed Forces in 1981-85* [zpráva CIA, online], 19. 4. 1982 [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0005508933.pdf.
- […], *Daily Brief 24 October 1958* [zpráva CIA, online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A004000370001-6.pdf.
- […], *Dissolution of Soviet Military Advisory Groups in the Satellites* [zpráva CIA, online], 12. 11. 1958, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/1958-11-12.pdf.
- […], *Influx of Soviet Advisors into Bucharest* [zpráva CIA, online], 21. 2. 1949, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R002400130007-8.pdf.
- […], *Relationship Between the Polish Ministry of Defense and The Ministry of Internal Affairs* [zpráva CIA, online], 29. 1. 1982, [citováno 2026-01-15]. Dostupné z: https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/intelligence-information-cable-relationship-between-polish-ministry-national-defense-and.
- […], *Soviet-Albanian relations, 1940–1960* [zpráva CIA, online], 22. 6. 1962, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/esau-19.pdf.
- […], *Soviet Foreign Military Assistance* [zpráva CIA, online], květen 1987, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000802746.pdf.

- ANDREJEV, Vladimir Andrejevič, *Vladimir Andrejev o svojom otce general-polkovnike A. M. Andrejeve* [web veteránů Vojenského institutu cizích jazyků, online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://vkimo.com/владимир-андреев-о-своём-отце-генерал/.
- BAEV, Jordan, *The Organizational and Doctrinal Evolution of the Warsaw Pact (1955–1969)* [online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: http://www.coldwar.hu/publications/organizational.html.
- BAEV, Jordan, Istorija na Blgarskoto vojenno razuznavane. Tom 2 (1955–2018), Sofija 2019.
- BARÁTH, Magdolna, „Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértok Magyarországon [„Bratrská pomoc“. Sovětští poradci a experti v Maďarsku]. In: Történelmi Szemle 52, 2010, 3, s. 357–387.
- BAŽORA, Anatolij Fjodorovič, *The Sovietization of the Romanian Army (1945–1950)*. In: Sociopolitical Sciences 11, 2021, 6, s. 107–112.

- BÍLEK, Jiří, *Vojáci druhé kategorie. (Srovnání výstavby a činnosti vojenských jednotek využívaných k politické perzekuci v Československu, Maďarsku a Polsku na počátku padesátých let)*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 46, 1997, 5, s. 73–93.
- BÍLEK, Jiří, *Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 54, 2005, 3, s. 20–32.
- BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, ŠACH, Jan, *Československá lidová armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, Praha 2006.
- BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, MINAŘÍK, Pavel, POVOLNÝ, Daniel, ŠACH, Jan, *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy (květen 1955 – srpen 1968)*, Praha 2008.
- BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva. Počátky a krize* [diplomová práce, online], Praha 2010 [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35072.
- BÍLÝ, Matěj, *ČSSR v organizaci Varšavské smlouvy na přelomu 60. a 70. let*. In: HRADECKÝ, Tomáš, HORÁK, Pavel (ed.), České, slovenské a československé dějiny 20. století VIII, Ústí nad Orlicí, 2013, s. 273–283.
- BÍLÝ, Matěj, *Je načase opustit alianci s Moskvou?Organizace Varšavské smlouvy v kontextu krize východního bloku v roce 1956.* In: Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů 10, 2016, 1, s. 25–39.
- BÍLÝ, Matěj, *Varšavská smlouva 1969–1985: vrchol a cesta k zániku*, Praha, 2016.
- BINAR, Aleš, *Sedmdesáté výročí Vojenské technické akademie v Brně*. In: Listy Univerzity obrany, Čtvrtletník Univerzity obrany v Brně 17, 2021, 1, s. 22–23.
- BYSTROVA, Nina Jevgeněvna, *K istoriji sozdanija organizacii Varshavskogo Dogovora*. In: Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Serija: Meždunarodnye otnošenija 5, 2005, 1, s. 214–224.
- ČEREVKO, Alexej Konstantinovič, *Vojennyj sovetnik*, Simferopol 2008.
- [ČINČÁR, Jozef] *Rozhovor s genpor. Ing. Jozefem Činčárem v Praze 26. srpna 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopice258.html?lng=en&id=16705&navinfo=15706.
- DUMITRU, Laurentiu-Cristian, *Romania and the communist bloc 1964–1968. Geopolitical assessment*. In: Bulletin of "Carol I" National Defence University, 2012, 2 [online], [citováno 2025-10-28]. Dostupné z: https://revista.unap.ro/index.php/bulletin/article/view/25-35/514.
- FIDLER, Jiří, *Lexikon ČSLA. Svazy a svazky*, Praha 2020.
- [FRANKO, Ján] *Rozhovor s genmjr. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicd009.html?lng=en&id=16838&navinfo=15706.
- GRIBKOV, Anatolij Ivanovič, „*Das Komitee der Verteidigungsminister*". In: Der Warschauer Pakt: Geschichte und Hintergründe des östlichen Militärbündnisses, Berlin 1995, s. 67–76. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_cmd/gribkovd6c9.html?navinfo=14565.
- GRIBKOV, Anatolij Ivanovič, *Suďba Varšavskogo Dogovora: Vospominanija, dokumenty, fakty*, Moskva 1998.
- HARANGI-TÓTH, Zoltán, *The Hungarian People's Army during the Cold War*. In: Przegląd Historyczno-Wojskowy XXIII, 2022, 4, s. 190–215.
- IRRA, Miroslav, *MiG-15*, Bučovice 2012.
- JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk, *Sovětští poradci a ekonomický vývoj v ostravsko-karvinském revíru*, Opava 1996.
- JARUZELSKI, Wojciech, *Suwerennoscść w warunkach Układu Warszawskiego. Wystąpienie generała Wojciecha Jaruzelskiego w Akademii Obrony Narodowej 5 lutego 2002*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Polish Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/20662/ipublicationdocument_singledocument/9ec37041-e7a5-4ea4-aa8d-808d65706809/pl/050202_Jaruzelski_Talk.pdf.

- JIRÁSEK, David, *Historie českých speciálních sil. Výzbroj a výstroj výsadkářů a průzkumníků 1947–2001*, Praha 2018.
- KAPLAN, Karel, *Sovětští poradci v Československu 1949–1956*, Praha 1993.
- KMENT, Zdeněk, *Sovětští poradci napáchali v Československu nesmírné škody. Obával se jich i samotný Gottwald* [online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://medium.seznam.cz/clanek/zdenek-kment-sovetsti-poradci-napachali-v-ceskoslovensku-nesmirne-skody-obaval-se-jich-i-samotny-gottwald-222170.
- KRISAFI, Juljana, *Marrëdhëniet e Shqipërisë me Bashkimin Sovjetik 1953–1961* [Vztahy Albánie se Sovětským svazem 1953–1961], [disertační práce, online], Tiranë 2016 [citováno 2025-11-05]. Dostupné z: https://uet.edu.al/wp-content/uploads/2021/11/Juliana_Krisafi.pdf.
- [KUČERA, Vladimír] *Poraděnkové* [záznam z pořadu České televize 10. prosince 2007, online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/archiv/poradenkove-139782.
- LAPP, Peter Joachim, *Die Nationale Volksarmee 1956–1990* [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://enquete-online.de/pdf?pdf=wp12b2_3_336-408.
- LÖFFLER, Hans-Georg, *Soldat der NVA von Anfang bis Ende. Eine Autobiografie*, Berlin 2006.
- MACGREGOR, Douglas A., *Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact*. In: Soviet Studies 38, 1986, 2, s. 227–247.
- MALAŠENKO, Jevgenij Ivanovič, *Zakalennyj vojnoj. Ot Kareľskogo perešejka do Bližněgo Vostoka*, Moskva 2016.
- MALCZEWSKI, Eugeniusz et al., *70 lat z historii i dorobku Wojsk Łączności i Informatyki Wojska Polskiego*, Warszawa 2019, s. 287.
- MALÝ, Zdeněk, *Vývoj a úloha nejvyšších kolektivních orgánů řízení armády a obrany státu (1945–1950)*. In. Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 16, 1967, 6, s. 911–949.
- MASKALÍK, Alex, *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*, Bánská Bystrica 2012.
- MILETIČ, Marko B., *Politika odbrane Jugoslavije (1945–1958): Ideje i praksa* [disertační práce, online], Beograd 2021[citováno 2025-11-05]. Dostupné z: https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/19105.
- MINAŘÍK, Pavel, Odpověď na dotaz č. 2182. In: Československé vojenství [online], [citováno 2023-11-17]. Dostupné z: https://armada.vojenstvi.cz/vase-dotazy/146.htm.
- MINAŘÍK, Pavel, *Výstavba protiletadlového vojska protivzdušné obrany státu v letech 1969–1992, I. část*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 73, 2024, 1, s. 4–33.
- NALEPA, Edward Jan, *Doradcy wojskowi ZSRR w Powojennym Wojsku Polskim (1946–1959)*. In: Dzieje Najnowsze. Kwartalnik poświęcony historii XX wieku 26, 1994, 1, s. 127–143.
- NOSKOVA, Albina Fjodorovna, MURAŠKO, Galina Pavlovna, *Institut sovetskich sovetnikov v Vostočnoj Jevrope, 1945–1953*. In: Russian History / Histoire Russe 29, Summer-Fall-Winter 2002 / Été-Automne-Hiver 2002, 2, s. 151–174.
- OKOROKOV, Alexandr Vasiljevič, *Sekretnyje vojny Sovetskogo Sojuza. Pervaja polnaja enciklopedija*, Moskva 2008.
- OKOROKOV, Alexandr Vasiljevič, *Vojennye operacii CCCP v stranách Vostočnoj Jevropy. Věngrija-56, Čechoslovakija-68…* , Moskva 2017.
- PALKA, Jaroslaw, *Polskie wojska operacyjne w Układzie Warszawskim*, Warszawa 2022.
- PECKA, Jindřich a kol., *Sovětská armáda v Československu 1968–1991: chronologický přehled*, PRAHA, 1996.
- PERNES, Jiří, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XVII., 1948–1956*, Praha 2022.
- PIOTROWSKI, Pawel, *Działalność Sztabu Generalnego w ramach Układu Warszawskiego w świetle doktryn i praktyki operacyjnej*. In: Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszalka Józefa Pilsudskiego 2023, 1, s. 175–215.
- POSTNIKOV, Stanislav Ivanovič, *V dalekich garnizonach*, Moskva 2004.
- [PROCHÁZKA, Stanislav] *Rozhovor s generálporučíkem Ing. Stanislavem Procházkou ve Mladé Boleslavi 26. ledna 2004*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z:

https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicceb3.html?lng=en&id=16849&navinfo=15706.
- PROKOPIEV, Anatolij, NIKOLOV, Stojan, NIKOLOV, Rumen, RANČEV, Kalin, ŽEKOV, Bojan, *Vojennopolitičeskaja istorija na Blgarija*, Sofija 2023.
- RANČEV, Kalin, *Strategičesko rukovodstvo na bulgarskata narodna armija (1955–1991)*, Sofija 2024.
- RICE, Condoleezza, *Nejisté spojenectví. Sovětský svaz a československá armáda 1948–1953*, Praha 2005.
- RITTER, László, *War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategy*. In: "Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), www.php.isn.ethz.ch, by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network." [online], [citováno 2025-09-15]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_tito/documents/introduction_ritter.pdf.
- RODIMCEV, Ilja Alexandrovič, *General Rodimcev. Prošedšij tri vojny*, Moskva 2016.
- ROZIN, Alexandr, *Sozdanie sovetskoj vojenno-morskoj bazy v Albanii* [web Sovetskij flot v vojnach i konfliktach "cholodnoj vojny". Personalnaja stranica Alexandra Rozina, online], [citováno 2024-11-27]. Dostupné z: https://alerozin.narod.ru/AlbanianSovietNavy.htm.
- SAJČUK, Nikolaj, *Kladbišče vojennych karier* [Warspot.ru, online], 2021, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://warspot.ru/19786-kladbische-voennyh-karier.
- SAJČUK, Nikolaj, *„Seryj kardinal"socialističeskoj Ruminii* [Warspot.ru, online], 2021, [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://warspot.ru/19681-seryy-kardinal-sotsialisticheskoy-rumynii.
- SCHAEFER, Bernd, *The GDR in the Warsaw Pact* [online], [citováno 2024-11-29]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_gdr/intro2644.html?navinfo=44755.
- [SLIMÁK, Anton] *Rozhovor s genpor. Ing. Antonem Slimákem v Praze 7. října 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic92a0.html?lng=en&id=16852&navinfo=15706.
- SLIVA, Viktor, *Vojenská lékařská akademie*. In: Listy Univerzity obrany, Čtvrtletník Univerzity obrany v Brně 17, 2021, 3, s. 30–31.
- [ŠÁDEK, František] *Rozhovor s genpor. Ing. Františkem Šádkem v Praze 23. září 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic8257.html?lng=en&id=16851&navinfo=15706.
- ŠACH, Jan, *Výstavba ČSLA ve druhé polovině padesátých let. I. část*. In: Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu 69, 2020, 3, s. 4–29.
- ŠÍR, Michal, *Působení sovětských poradců v Československu* [diplomová práce, online], Plzeň 2020 [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/40669/1/Diplomova prace%2C Michal Sir%2C Pusobeni sovetskych poradcu v Ceskoslovensku.pdf.
- ŠTĚPÁNEK, Karel, MINAŘÍK, Pavel, *Československá lidová armáda na Rýnu*, Praha 2007.
- ŠTEFÁNIKOVÁ, Antonia, *RVHP a Československo* [slovníkové heslo, online]. In: KOCIAN, Jiří, JIRÁSKOVÁ, Marie, KOUDELKA, František (ed.), Slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989, Praha 2006.
- [ŠTOREK, Zdeněk] *Rozhovor s genmjr. Ing. Zdeňkem Štorkem v Praze 11. září 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicd210.html?lng=en&id=16855&navinfo=15706.
- [TOMEK, Prokop] *„Naši zpolitizovanou armádu řídili Sověti, připomíná historik*", [online] rozhovor na webu iDNES.cz, 21. 12. 2014, [citováno 2024-11-29]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/historik-o-lidove armade.A141217_134154_zpr_nato_inc.

- VACEK, Miroslav, *Proč bych měl mlčet…* , Praha 1991.
- VACEK, Miroslav, *Na rovinu*, Praha 1994.
- VACEK, Miroslav, *Rozsoudí nás čas, aneb život není na povel*, Praha 1999.
- VACEK, Miroslav, *Generál studené války*, Praha 2004.
- VACEK, Miroslav, *Teď když máme, co mnozí chtěli*, Praha 2008.
- VACEK, Miroslav, *Nemám proč lhát*, Praha 2010.
- […], *Великая Отечественная. Командармы. Военный биографический словарь*., Moskva 2005.
- […], *Великая Отечественная. Комкоры. Военный биографический словарь. В 2-х томах*., Moskva 2006.
- [VITANOVSKÝ, Václav] *Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopica131.html?lng=en&id=16850&navinfo=15706.
- VOLOKITINA, Taťána Viktorovna, MURAŠKO, Galina Pavlovna, NOSKOVA, Albina Fjodorovna, POKIVAJLOVA, Taťána Andrejevna, *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Stanovlenije političeskich režimov sovetskogo tipa:1949–1953. Očerki istorii*. Moskva 2002.
- VUKOLOV, Jurij Ivanovič, *Osobennosti finansovogo obespečenija štaba Objediněnnych Vooružennych Sil gosudarstv-učastnikov Varšavskogo Dogovora* [online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: www.oboznik.ru/science_journal/2021/osobennosti_fin_ob_shtaba_obedinennyh_vooruzhennyh_sil_gosudarstv_uchastnikov_vd.php.
- WOLOSZ, Paweł, *Polish Army in its organisation phase on the turn of 1944 and 1945 illustrated with an example of 4th Anti-aircraft Artillery Division and 8th Infantry Division*. In: Historia i Świat 5, 2016, s. 225–237.
- [ZACHARIÁŠ, Mojmír] *Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003*. In: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. Oral History Interviews with Czechoslovak Generals [online], [citováno 2023-12-06]. Dostupné z: https://phpisn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic435f.html?lng=en&id=16858&navinfo=15706.
- ZACHARIÁŠ, Mojmír, *Příběh vojáka*, Praha 2012.
- […], *65 godini Fakultet „Komandno-ščaben“* [Vojenské akademie Georgi Stojkova Rakovského]. In: Voenen žurnal [Военен журнал, Military Journal] 122, 2015, 4, s. 168–211.
- […], *10-e управление Генерального штаба Вооруженных Сил СССР* [online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=12348362@cmsArticle.
- […], *Главное управление международного военного сотрудничества* [Hlavní správa mezinárodní vojenské spolupráce, encyklopedické heslo, online], [citováno 2025-12-21]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Главное_управление_международного_военного_сотрудничества.
- […], *Varšavski dogovor* [online], [citováno 2024-03-24]. Dostupné z: https://www.decommunization.org/Communism/Bulgaria/Warsawpact.htm.
- […], *Generaly SSSR*.[335] In: Wikipedie (ru) [online], [citováno 2023-12-13]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Генералы_СССР.
- […], *Admiraly SSSR*.[336] In: Wikipedie (ru) [online], [citováno 2023-12-13]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Адмиралы_СССР.

[335] svodná webová stránka, která obsahuje odkazy na další webové stránky s osobními profily jednotlivých generálů SSSR rozdělených dle hodnostních skupin: generál armády (109 stránek), generálplukovník (541 strana), generálporučík (1 437 stran) a generálmajor (2 975 stran).

[336] svodná webová stránka, která obsahuje odkazy na další webové stránky s osobními profily jednotlivých admirálů SSSR rozdělených dle hodnostních skupin: admirál loďstva SSSR (3 stránky), admirál loďstva (9 stránek), admirál (59 stránek), vice-admirál (166 stran), kontra-admirál (301 strana).

10 Resumé

This bachelor's thesis deals with the activities of Soviet military advisors and representatives of the Supreme Commander of the Unified Armed Forces of the Warsaw Pact in the armies of the Soviet bloc states. The aim of the thesis is to analyse their role, powers and influence on the management and coordination of the armed forces of the member states. The second chapter carried out a relatively deep analysis of historical documents, professional literature and other sources and identified the state of research on the topic. The substantive part of the thesis is divided into three chapters. The third chapter focuses on the definition of the institute of advisors, the development of the function from advisor to representative, the internal division of the advisor/representative units, their qualifications and command and staff experience and typical service positions (positions, functions) of the commanders and chiefs for whom the advisors/representatives worked. The fourth chapter provides a brief factual overview of advisors/representatives in European socialist states. The following chapter deals in more detail with their activities in Czechoslovakia and the final chapter analyses their role and significance. The research results show that the institute of advisors/representatives represented a complex phenomenon that cannot be reduced to a simple narrative about the imposed control of the armies by the Soviet Union. The analysis shows that their presence had both political and military-professional reasons, with the importance of both levels changing over time. Their presence in the initial phase was largely conditioned by the objective needs of the transformation of the armies, while in later periods their importance consisted more in ensuring alliance coordination and maintaining political-military control. In each stage, they fulfilled a different function, which reflected both the development of the international situation and the internal changes of individual armies and the entire Soviet bloc.

11 Přílohy

Příloha 1 Náčelníci sovětské vojenské mise, hlavní vojenští poradci a starší představitelé HV SOS.

a) **Albánská lidová republika**

1948–1950 *nezjištěno* (*neobsazeno*?)
1950–1953 generálmajor Viktor Sergejevič Glebov
1953–1956 generálporučík Aleksandr Iljič Rodimcev
1956–1960 generálporučík Vasilij Fadějevič Sergackov
1960–1961 generálplukovník Andrej Matvějevič Andrejev
1961–1961 generálmajor dělostřelectva Arkadij Michajlovič Kuzminskij (představitel pro PVO – likvidoval úřad staršího představitele)

b) **Bulharská lidová republika**

1944–1946 generálmajor Sergej Semjonovič Birjuzov
1947–1947 generálporučík Alexandr Ivanovič Čerepanov
1947–1949 generálporučík Alexandr Vasiljevič Petruševskij
1950–1953 generálporučík Vasilij Nestěrovič Jemeljanov
1953–1956 generálporučík Michail Nikolajevič Zavadovskij
1956–1959 gardový generálplukovník Ivan Iljič Ljudnikov
1959–1962 generálporučík tankových vojsk Pjotr Ivanovič Kaliničenko
1962–1971 generálplukovník Alexej Ivanovič Baksov
1971–1974 generálplukovník Alexej Michajlovič Paršikov
1975–1981 generálplukovník Chačik Minasovič Ambarjan
1981–1985 generálplukovník Vladimir Zacharovič Jakušin
1985–1988 generálplukovník Alexandr Michajlovič Zvarcev
1988–1990 generálplukovník Ivan Andrejevič Gaškov

c) **Federativní lidová republika Jugoslávie**

1943–1944 generálporučík Nikolaj Vasiljevič Kornějev
1945–1946 generálmajor Anisim Fjodorovič Kiseljov
1946–194x generálmajor tankových vojsk Georgij Stěpanovič Sidorovič
194x–1948 generálmajor Alexej Nikolajevič Barskov

c) **Maďarská lidová republika**

1948–1949 generálmajor Jurij Michajlovič Prokofjev
1950–1953 generálporučík Vasilij Romanovič Bojko
1953–1957 generálporučík Michail Fjodorovič Tichonov
1957–1959 generálplukovník Nikanor Dmitrijevič Zachvatajev
1959–1965 generálplukovník Pjotr Grigorjevič Šafranov
1965–1972 generálplukovník Ivan Vasiljevič Tutarinov
1972–1975 generálporučík Vladimir Kuzmič Andrjuščenko
1975–1980 generálplukovník Jurij Andrejevič Naumenko
1980–1987 generálplukovník Nikolaj Kuzmič Silčenko

1987–1989 generál armády Fedot Filippovič Krivda
1989–1990 generálplukovník Nikolaj Fjodorovič Gračjov

d) **Německá demokratická republika**
1953–1954 generálporučík Viktor Vasiljevič Kosjakin
1954–1955 generálporučík Dmitrij Andrejevič Kuprijanov
1955–1960 generálporučík Alexandr Nikolajevič Něčajev
1960–1963 *nezjištěno* (*neobsazeno*?)
1963–1968 generál armády Vladimir Vasiljevič Kurasov
1968–1970 generál armády Pavel Alexejevič Kuročkin
1970–1973 generálplukovník Alexej Semjonovič Burdějnyj
1973–1974 generálplukovník Alexej Pavlovič Rudakov
1974–1978 generálplukovník Magomed Tankajevič Tankajev
1978–1984 generál armády Ivan Jegorovič Šavrov
1984–1984 generálplukovník Semjon Fjodorovič Romanov
1984–1989 generálplukovník Vladimir Kirillovič Mereckov
1989–1990 generál armády Vladimir Michajlovič Šuraljov
1990–1991 generálporučík Dmitrij Ivanovič Mokšanov (*nejisté*)

e) **Polská lidová republika**
1949–1950 generálmajor Andrej Archipovič Orlov
1950–1952 generálmajor Viktor Pavlovič Jankovskij
1952–1954 *nezjištěno* (*neobsazeno*?)
1954–1955 generálplukovník Vladimir Romanovič Vaškevič
1955–1956 generálporučík Sergej Ivanovič Tětjoškin
1956–195x generálporučík Viktor Francevič Bogdanovič
195x–1958 generálporučík Sergej Vasiljevič Černyšev
1958–1958 generálplukovník Aleksandr Pavlovič Tarasov
1958–1962 *nezjištěno* (*neobsazeno*?)
1962–1968 generálplukovník Dmitrij Sergejevič Žerebin
1968–1974 generálplukovník Aleksandr Ivanovič Kozmin
1974–1985 generál armády Afanasij Fjodorovič Ščeglov
1985–1991 generálplukovník Vladimir Ivanovič Sivenok

f) **Rumunská lidová republika / Rumunská socialistická republika**[337]
1948–1952 generálporučík Konstantin Stěpanovič Kolganov
1952–1953 generálporučík Kondrat Semjonovič Melnik
1953–1957 generálporučík Dmitrij Ivanovič Smirnov
1957–1958 generálplukovník Nikolaj Pavlovič Puchov
1958–1961 *nezjištěno* (*neobsazeno*?)
1961–1962 generálporučík Vladimir Nikolajevič Baskakov
1962–1966 *nezjištěno* (*neobsazeno*?)
1966–1972 generálplukovník Georgij Pavlovič Romanov

[337] Změna názvu státu byla provedena v roce 1965.

1972–1976	generálplukovník Alexej Alexejevič Děmentjev
1976–1980	generálporučík Vasilij Karpovič Djatlenko
1980–1988	generálplukovník Vladimir Alexandrovič Makarov
1988–1989	generálplukovník Grigorij Grigorjevič Borisov
1989–1990	generálporučík Alfred Grigorjevič Gaponěnko.

Příloha 2 Biografické profily hlavních vojenských poradců a starších představitelů HV SOS v Československu v letech 1950 až 1990.[338]

GUSEV, Nikolaj Ivanovič (1897–1962), genplk. (1945)

1945–1946 velitel Kazaňského vojenského okruhu
1946–1947 velitel 3. armády Běloruského vojenského okruhu
1947–1949 velitel 28. armády Běloruského vojenského okruhu
1949–1950 velitel Samostatné mechanizované armády dislokované v Rumunsku
1950–1954 **hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany a současně vojenský atašé v Československu**
1954–1960 zástupce náčelníka 10. správy / mezinárodní vojenské spolupráce / GŠ OS SSSR
1956–1960 současně zástupce náčelníka Štábu SOS
1960–1962 náčelník 10. Hlavní správy / mezinárodní vojenské spolupráce / GŠ OS SSSR

BĚLOBORODOV, Afanasij Pavlentěvič (1903–1990), genplk. (1945, generál armády 1963)

1945–1946 velitel 1. armády Zabajkalsko-Amurského vojenského okruhu
1946–1946 náčelník Správy bojové přípravy Střeleckých vojsk
1946–1946 velitel 5. gardové armády Střední skupiny vojsk
1946–1947 zástupce Hlavního velitele Střední skupiny vojsk
1947–1953 velitel 39. armády Přímořského vojenského okruhu
1953–1953 náčelník Správy bojové přípravy Pozemních vojsk
1953–1954 náčelník Vyšších střelecko-taktických kursů zdokonalování důstojníků pěchoty „Výstřel“ Maršála Sovětského svazu B. M. Šapošnikova
1954–1955 **hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany a současně vojenský atašé v Československu**
1955–1957 velitel Voroněžského vojenského okruhu
1957–1963 náčelník Hlavní správy kádrů Ministerstva obrany SSSR
1963–1966 velitel Moskevského vojenského okruhu (rezignace na funkci z důvodu zranění při automobilové nehodě)
1968 ve Skupině generálních inspektorů Ministerstva obrany SSSR

BOJKOV, Ivan Ivanovič (1900–1963), genpor. (1944)

1945–1946 náčelník operačního oddělení Skupiny sovětských okupačních vojsk v Německu (*nejisté*)
1946–1952 náčelník štábu Severokavkazského vojenského okruhu
1955–1957 **hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany ČSR**
1957–1961 sloužil v Hlavní operační správě GŠ OS SSSR (?)

[338] Zpracováno na základě životopisných profilů jednotlivých generálů a důstojníků na ruské Wikipedii. V profilech je zahrnuto jen jejich poválečné období.

KUŠČEV, Alexandr Michajlovič (1898–1975), genplk. (1955)

1945–1947 náčelník štábu 5. úderné armády
1947–1948 náčelník štábu Bělomořského vojenského okruhu
1953–1955 náčelník štábu Povolžského vojenského okruhu
1955–1955 1. zástupce velitele Pobaltského vojenského okruhu
1955–1957 1. zástupce velitele Běloruského vojenského okruhu
1957–1968 **hlavní vojenský poradce u ministra národní obrany ČSR / starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1968 ve výslužbě

JAMŠČIKOV, Alexej Michajlovič (1918–1998), genpor. (1965, genplk. 1976)

1945–1946 zástupce velitele 70. gardového tankového pluku 9. tankové divize
1946–1949 studium Vojenské akademie M. V. Frunze
1950–1951 náčelník operačního oddělení velitele tankových a mechanizovaných Střední skupiny vojsk
1951–1954 náčelník štábu velitele tankových a mechanizovaných Střední skupiny vojsk
1954–1955 studium Vyšší vojenské akademie K. J. Vorošilova (Vojenská akademie GŠ OS SSSR)
1955–1957 velitel 8. gardové mechanizované divize Skupiny sovětských vojsk v Německu
1957–1959 velitel 20. gardové motostřelecké divize Skupiny sovětských vojsk v Německu
1959–1960 náčelník oddělení bojové přípravy 3. vševojskové armády Skupiny sovětských vojsk v Německu
1960–1964 1. zástupce velitele 7. gardové armády Zakavkazského vojenského okruhu
1964–1968 1. zástupce velitele Severní skupiny vojsk
1968–1969 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1969–1972 velitel 8. tankové armády Přikarpatského vojenského okruhu
1972–1974 1. zástupce velitele Oděského vojenského okruhu
1974–1979 ve Skupině generálních inspektorů Ministerstva obrany SSSR
1979–1980 v kádrové dispozici ministra obrany SSSR
1980–1986 konzultant Vojenské akademie tankových vojsk R. J. Malinovského
1986 ve výslužbě

KOŽANOV, Konstantin Grigorjevič (1912–2000), genplk. (1970)

1945–1945 velitel 15. gardové tankové brigády 1. gardového tankového sboru
1945–1946 zástupce velitele 21. gardové mechanizované divize
1946–1949 velitel 14. gardového tankového pluku 4. gardové tankové divize
1949–1950 velitel 43. gardového tankosamohybného pluku 4. gardové tankové divize
1950–1951 zástupce velitele 4. gardové tankové divize
1951–1954 velitel 1. tankové divize
1954–1957 velitel 18. gardové těžké tankové divize Severokavkazského voj. okruhu
1957–1958 studium Vojenské akademie GŠ OS SSSR

1959–1960 náčelník oddělení bojové přípravy 8. tankové armády
1960–1961 1. zástupce velitele 8. tankové armády Přikarpatského vojenského okruhu
1961–1965 náčelník správy bojové přípravy Moskevského vojenského okruhu
1965–1968 velitel 1. gardové tankové armády Skupiny sovětských vojsk v Německu
1968–1969 zástupce Hlavního velitele Skupiny sovětských vojsk v Německu pro bojovou přípravu
1969–1969 1. zástupce velitele Zakavkazského vojenského okruhu
1969–1974 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1974–1974 v kádrové dispozici Hlavního velitele Pozemních vojsk
1974 ve výslužbě

NIKITIN, Matvěj Timofejevič (1911–1981), genplk. (1965)
1945–1945 náčelník operačního oddělení – zástupce náčelníka štábu 1. gardové mechanizované armády Skupiny sovětských okupačních vojsk v Německu
1946–1948 studium Vyšší vojenské akademie K. J. Vorošilova (Vojenská akademie GŠ OS SSSR)
1950–1957 náčelník štábu 6. gardové mechanizované armády Zabajkalského vojenského okruhu
1957–1958 1. zástupce náčelníka štábu Oděského vojenského okruhu
1958–1960 náčelník štábu – 1. zástupce velitele Jižní skupiny vojsk
1960–1960 1. zástupce velitele Jižní skupiny vojsk
1960–1961 velitel Jižní skupiny vojsk
1961–1962 1. zástupce velitele Jižní skupiny vojsk
1962–1962 náčelník štábu – zástupce/1. zástupce velitele Oděského vojenského okruhu
1963–1967 1. zástupce náčelníka Hlavní operační správy GŠ OS SSSR
1967–1974 náčelník Hlavního štábu Pozemních vojsk – 1. zástupce Hlavního velitele
1974–1976 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1976 vojenský konzultant Skupiny generálních inspektorů Ministerstva obrany SSSR

LITOVCEV, Dmitrij Ivanovič (1922–1989), genplk. (1971)
1945–1951 studium Vojenské akademie tankových a mechanizovaných vojsk J. V. Stalina
velitel pluku, tankové divize
1959–1961 studium Vojenské akademie GŠ OS SSSR
1964–1966 zástupce velitele armády pro bojovou přípravu
1966–1968 1. zástupce velitele 5. vševojskové armády Dálněvýchodního vojenského okruhu
1968–1970 1. zástupce velitele Střední skupiny vojsk
1970–1976 velitel Severokavkazského vojenského okruhu
1976–1982 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1982–1982 1. zástupce náčelníka Vojenské akademie GŠ OS SSSR

1982–1988 náčelník Hlavní správy vyšších vojensko-učebních zařízení Ozbrojených sil SSSR
1988 ve výslužbě

VOLOŠIN, Ivan Makarovič (1923 – 1990), genplk. (1975, generál armády 1986)
1945–1946 velitel 869. střeleckého pluku 271. střelecké divize Lvovského vojenského okruhu
1946–1946 studium Vyšších střelecko-taktických kursů zdokonalování důstojníků pěchoty „Výstřel“ Maršála Sovětského svazu B. M. Šapošnikova
1946–1952 velitel střeleckého pluku, samostatného školního praporu, sloužil ve štábu vojenského okruhu
1952–1955 studium Vojenské akademie M. V. Frunze
1955–1960 zástupce náčelníka Moskevského vyššího vševojskového velitelského učiliště Nejvyššího sovětu RSFSR
1960–1962 náčelník Moskevského vyššího vševojskového velitelského učiliště Nejvyššího sovětu RSFSR
1962–1965 velitel 23. / 2. gardové Tamanské motostřelecké divize Moskevského vojenského okruhu
1965–1967 studium Vojenské akademie GŠ OS SSSR
1967–1967 zástupce velitele armády pro bojovou přípravu
1967–1970 náčelník štábu – 1. zástupce velitele 4. vševojskové armády Zakavkazského vojenského okruhu
1970–1974 velitel 6. vševojskové armády Leningradského vojenského okruhu
1974–1982 velitel Oděského vojenského okruhu
1982–1985 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1985–1986 1. zástupce Hlavního velitele vojsk Dálného východu
1986–1989 Hlavní velitel vojsk Dálného východu
1989 vojenský inspektor – poradce Skupiny generálních inspektorů Ministerstva obrany SSSR

ZOTOV, Nikolaj Alexandrovič (1923–2010), genplk. (1979)
1945–1966 studium Vojenské akademie tankových a mechanizovaných vojsk J. V. Stalina
náčelník štábu a velitel pluku
studium Vojenské akademie M. V. Frunze
náčelník štábu divize
studium Vojenské akademie GŠ OS SSSR
1966–1968 velitel 50. gardové motostřelecké divize 28. armády Běloruského vojenského okruhu
1968–1969 náčelník štábu – 1. zástupce velitele 5. gardové tankové armády Běloruského vojenského okruhu
1969–1972 náčelník štábu Jižní skupiny vojsk
1972–1977 náčelník Informační správy – zástupce náčelníka Hlavní správy rozvědky GŠ OS SSSR

1977–1979 1. zástupce náčelníka Hlavní operační správy
1979–1985 náčelník 10. Hlavní správy / mezinárodní vojenské spolupráce / – zástupce náčelníka GŠ OS SSSR
1985–1989 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1990 ve výslužbě

KONDAKOV, Jevgenij Epifanovič (1929–2014), genplk. (1985)
sovětský vojenský poradce na Kubě (*nejisté*)
1978–1981 náčelník štábu Severokavkazského vojenského okruhu
1. zástupce náčelníka Hlavní organizačně-mobilizační správy GŠ OS SSSR
1985–1989 náčelník 10. Hlavní správy / mezinárodní vojenské spolupráce / – zástupce náčelníka GŠ OS SSSR
1989–1989 **starší představitel HV SOS u ministra národní obrany ČSSR**
1990 ve výslužbě.

Příloha 3 Seznam vojenských a leteckých atašé / přidělenců při velvyslanectví SSSR v Československu v letech 1946 až 1990.[339]

náčelník Sovětské vojenské mise v Československu

1945–1946 generálmajor Nikolaj Matvějevič Molotkov

vojenský a letecký atašé / přidělenec při velvyslanectví SSSR v Československu

1946–1949 generálmajor tankových vojsk Alexandr Fjodorovič Sizov
1949–1950 plukovník K. N. Iljinskij*[340]
1950–1954 generálplukovník Nikolaj Ivanovič Gusev
1954–1955 generálplukovník Afanasij Pavlanťjevič Běloborodov
1955–1957 generálmajor Anatolij Konstantinovič Zjubčenko
1957–1959 generálporučík tankových vojsk Nikolaj Nikolajevič Radkevič
1959–1962 generálmajor Maxim Afanasjevič Vološin
1962–1963 generálmajor S. D. Romanov*
1963–1969 generálporučík Nikolaj Michajlovič Trusov
1969–1975 generálmajor Ivan Ivanovič Skripka
1975–1977 generálmajor letectva Semjon Nikanorovič Sokolov
1977–1987 generálmajor Jurij Alexandrovič Čelpanov
1987–1990 generálporučík Ivan Petrovič Šport.

[339] Zpracováno na základě životopisných profilů jednotlivých generálů a důstojníků na ruské Wikipedii a jednotlivých vydání (zpravidla pololetních) publikace Ministerstva zahraničních věcí ČSR / ČSSR „*Diplomatický sbor v Praze*“ (viz analýza dostupných pramenů).
[340] * osobu se nepodařilo ztotožnit.